

КАТЕРИНА
ГОРОДЕНСЬКА

УКРАЇНСЬКЕ
СЛОВО У ВИМІРАХ
СЬОГОДЕННЯ

КАТЕРИНА ГОРОДЕНСЬКА

**УКРАЇНСЬКЕ
СЛОВО У ВИМІРАХ
СЬОГОДЕННЯ**

Київ 2014

Г70 Катерина Городенська. Українське слово у вимірах сьогодення /
Ін-т укр. мови НАН України. – К.: КММ, 2014. – 124 с.

ISBN 978-966-1673-24-2

У цій книжці зібрані чіткі, обґрунтовані рекомендації з найскладніших, найсуперечливіших уживань та проблемного правопису слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові. Вони є відповідями на ті непрості питання, які безпосередньо висунула мовна практика в останні двоє десятиріч, коли українська літературна мова як державна почала обслуговувати різні сфери політичного, виробничого, наукового та культурного життя українського суспільства.

Найновіші рекомендації ґрунтуються на нормах української літературної мови та виважених теоретичних засадах академічної мовознавчої науки. Вони охопили широке коло складних питань українського слово- і терміновживання, словотворення, правопису, відмінювання загальних і власних назв, граматичної кваліфікації одиниць, пунктуації, передавання слів іншомовного походження, насамперед освоєння новітніх запозичень, та наголошення слів.

Науковцям, редакторам, журналістам, учителям, студентам, учням і всім тим, хто прагне пізнати тонкощі правильного вживання українського слова.

Рецензенти: **Бибик С.П.** – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики та культури мови (Інститут української мови НАН України);
Валюх З.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та славістики (Київський національний лінгвістичний університет).

Рекомендувала до друку вчена рада Інституту української мови
НАН України (протокол № 2 від 4 березня 2014 року).

ISBN 978-966-1673-24-2

К. Городенська © 2014
М ТОВ «КММ» © 2014

ПЕРЕДМОВА

В українській мові за останні двоє десятиріч відбулися помітні зміни: поповнився її словниковий склад за рахунок нових питомих слів і запозичень, стали відмінюваними досі не відмінювані власні назви, абрєвіатури та деякі чужомовні одиниці, розширили сферу вживання багато слів, форм слів та синтаксичних конструкцій, посіли належне місце національні зразки словотворення тощо. Ці зміни є переважно наслідком її об'єктивного розвитку в нових суспільно-політичних, економічних та культурних умовах незалежної України. Проте досить помітні й ті зміни (багато хто сприймає їх як зміни на тлі тривалого використання слів, словоформ, словосполучень та речень української мови в радянський період), що віддзеркалюють повернення до активного українського вжитку одиниць, донедавна кваліфікованих як застарілі чи діалектні, та вилучення з української мови не органічних для неї одиниць, нав'язаних їй під впливом інших мов, насамперед російської. Повернення своїх і вилучення чужих одиниць триває в українській мові вже понад двадцять років. Воно відбувається досить непросто. Тривале зросійщення українців спричинило слабе знання норм і традицій української літературної мови, особливостей її словникового складу та граматичного ладу на тлі російської літературної мови. Тому дехто навіть з фахівців (учителів, викладачів університетів, редакторів, журналістів) сприймає повернення призабутих норм української літературної мови та очищення її від чужомовних впливів болісно, як чийось забаганку, примху. Ось чому так важливо нині переконати їх у необхідності цих змін та залучити до активного впровадження нових рекомендацій.

Особливої уваги, виваженого фахового аналізу потребують і ті зміни, яких зазнала українська літературна мова нібито об'єктивно, у зв'язку з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень з різних мов світу, та найбільше – з англійської. Як засвідчує сучасна українська мовна практика,

освоєння новітніх запозичень відбувається непослідовно, воно не спрямоване на збереження національних мовних пріоритетів, нерідко деструктивно впливає на лексичні, словотвірні та морфологічні норми. Сьогодні вже очевидно, що українській літературній мові нав'язано типову англійську модель творення складних іменників з першим означальним (прикладковим) компонентом, яка для української нетипова, лексично обмежена. Під впливом англійської мови набув поширення правопис слів (абревіатур) через дефіс, що суперечить чинним нормам правопису складних слів в українській літературній мові. Унаслідок цього постала проблема правильного передавання новітніх запозичень та їхнього зв'язку з наявними питомими й раніше запозиченими одиницями, випрацювання рекомендацій, що сприятимуть послідовності внормування правопису слів іншомовного походження.

Відзначені процеси й ті зміни, які вони породили, спричинили чимало труднощів і для фахівців-мовознавців, і для практиків. Щоденні звернення громадян до працівників Інституту української мови НАН України з найрізноманітніших питань сучасного українськомовного вжитку дали змогу виявити найактуальніші, найскладніші для мовної практики, глибоко, вдумливо обміркувати їх, а деякі навіть обговорити на засіданні погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та правопису слів, яка працює в названому Інституті, що посприяло виваженості, об'єктивності запропонованих рекомендацій. Вони викладені в листах-відповідях, на сторінках журналів, газет, збірників, що унеможливило ознайомлення з ними всіх, хто гостро потребує новітніх рекомендацій. Так народилася думка зібрати їх в одній книжці – “Українське слово у вимірах сьогодення”. Вона складається з 15 рубрик, у яких об'єднані актуальні рекомендації в межах певних питань українськомовного вживання. Ось їхні назви:

ПРАВОПИС СЛІВ

ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ТА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ ТА ОСОБОВИХ ІМЕН

ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ТА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ

ВІДМІНЮВАННЯ АБРЕВІАТУР

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

СЛОВОВЖИВАННЯ

УЖИВАННЯ ТА ПРАВОПИС НОВІТНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

СЛОВОТВОРЕННЯ

ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ СЛІВ

НАГОЛОШЕННЯ СЛІВ

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

ПУНКТУАЦІЯ

Запропоноване структурування допоможе швидко знайти відповідь на питання, яке цікавить читача.

Найбільші за обсягом рубрики присвячені непростим і слушним питанням українського слововживання та вживання і правопису новітніх запозичень, де чільне місце посіли рекомендації повернути органічні українські слова та словосполучення замість безпідставно вживаних чужих.

Уперше запропоновано відповіді на найскладніші випадки правопису власних і загальних назв української мови та передавання власних назв слов'янського й іншомовного походження, які висунула українська мовна практика в останні дві десятиріч.

Подано виважені рекомендації зі складних питань українського словотворення, насамперед з відабревіатурного, що набуло сьогодні особливої продуктивності.

Сучасні тенденції української мовної практики узагальнюють рекомендації з приводу відмінювання прізвищ, особових імен, власних географічних назв, а також абревіатур та числівників.

На відміну від інших довідкових видань у цій книжці односторонньо розв'язано багато дискусійних питань, подано короткі, чіткі, обґрунтовані відповіді на запити, які висунула мовна практика незалежної України, на ті питання, що постали вперше, на які немає готових відповідей у наявних довідкових працях із лексики, словотвору, морфології та правопису, у

граматичних описах і словниках української мови. Найновіші рекомендації ґрунтуються на нормах української літературної мови, сучасних здобутках теоретичного і прикладного українського мовознавства та виважених наукових засадах академічної мовознавчої науки. Вони охопили широкий спектр складних питань українського слово- і терміновживання, словотворення, правопису, відмінювання загальних і власних назв, граматичної кваліфікації одиниць, пунктуації, передавання слів іншомовного походження, насамперед освоєння новітніх запозичень, наголошення слів та ін. Дотримання запропонованих рекомендацій сприятиме послідовному внормуванню української мови, збереженню її історичних традицій та пріоритетів, правильному використанню українського слова в різних сферах суспільно-політичного життя, освіті, науці та культурі.

Пропонована книжка – особливе навчально-довідкове видання, у якому зібрані важливі для мовної практики сьогодення рекомендації з найскладніших уживань та правопису слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові.

ПРАВОПИС СЛІВ

Святвечір чи свят-вечір?

Однослівну назву вечора напередодні Різдва, або Святого вечора, досі пишуть неоднаково: у тлумачному одинадцятитомному Словнику української мови її подано як аббревіатуру *святвечір* (див.: т. IX, с. 101), а в “Українському правописі” та деяких орфографічних словниках української мови – як складний іменник *свят-вечір* (*Свят-вечір*), що пишеться через дефіс (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 26, п. 2, 1), а). Непослідовність у передаванні цієї назви відбиває і мова художніх творів, пор.: *Увечері, на святвечір, зібралися до нас гості...* (М. Коцюбинський); *На святвечір, як це було кожного року, бондарівський Андрійко приніс тітці Катрі вечерю* (А. Головка); *На святвечір, коли криничанські діди виходять кликати мороза вечеряти, посилають надвір і Данька* (О. Гончар); *Тоді старий Горицвіт обійде з хлібом, яким першим саджали у піч, усю пасіку, окропить її колоссям з снопа, що в святвечір на покуті стояв...* (М. Стельмах); *Поніс я на свят-вечір кутю рідному дідусеві* (О. Ковінька); *Ще на святвечір, коли пеклося й варилося до святої вечері дванадцять страв, брала газдиня з усіх мисок по ложці, пекла з того всього книшик та й ховала той книшик аж до Юрія* (Г. Хоткевич).

Орфографічні словники 90-х років ХХ – першого десятиріччя ХХІ сторіччя подають іменникову назву вечора напередодні Різдва разом, але з малої літери.

У мовній практиці двох останніх десятиріч переважає правопис однослівної назви цього вечора також разом, але здебільшого з великої літери, особливо коли йдеться про нього як християнське свято, пор.: *Картина... відображає момент, коли після зняття облоги Замостя в день святвечора 1648 року Богдан Хмельницький урочисто вступає до Києва* (Україна молода, 14.04.2010); *Увечері напередодні Різдва в кожній оселі готували 12 пісних страв, серед яких обов'язково мала бути кутя. Тому в народі цей вечір називали Святвечором, Багатим вечором, Ба-*

гатою кутею, чи Вілією (Свята, традиції, звичаї українського народу); **Святвечір**, який переходить у Різдво Христове, – це одне з найбільших християнських свят, що традиційно називаємо Різдвяними (Голос України, 06.01.2012). І це цілком логічно, бо вона є аббревіатурою, утвореною зі скороченої прикметникової основи **Свят-** та іменника **вечір**.

Отже, однослівну назву, співвідносну зі словосполученням **Святий вечір**, потрібно писати разом і з великої літери, тобто **Святвечір**.

Про велику і малу літери в назвах вулиць

Усім відоме правило, що назви вулиць потрібно писати з великої літери. Однослівні назви вулиць так і пишуть, а двослівні – не завжди. Іноді друге слово вживають з малої літери. Це – помилка. Запам'ятаймо, якщо обоє повнозначних слів уходять до складу власної назви, їх потрібно писати з великої літери, з малої пишемо родові назви, до яких належать слова **вулиця, бульвар, проспект, майдан, площа, провулок, спуск, узвіз** та ін., напр.: **вулиця Велика Васильківська, вулиця Мала Житомирська, вулиця Академіка Кримського, вулиця Маршала Тимошенка, вулиця Композитора Лятошинського, вулиця Сім'ї Хохлових, проспект Героїв Сталінграда, проспект Червоних Козаків, проспект Академіка Глушкова, проспект Дружби Народів**. У деяких назвах вулиць збереглися слова на зразок **вал, яр, ворота, тік, поле, затон, клин** тощо, які вже не сприймаємо як родові назви, тому їх пишемо також з великої літери, пор.: **вулиця Верхній Вал, вулиця Ярославів Вал, вулиця Протасів Яр, спуск Протасів Яр, вулиця Боричів Тік, провулок Цимбалів Яр, вулиця Княжий Затон, вулиця Саперне Поле** та ін.

З малої літери пишемо слова **шосе, дорога, алея, набережна**, тому що вони є родовою (загальною) назвою щодо власної, пор.: **Набережне шосе, Наддніпрянське шосе, Бориспільське шосе, Гостомельське шосе, Брест-Литовське шосе, Столичне шосе, Паркова дорога, Набережно-Печерська дорога, Петровська алея, Русанівська набережна** та ін. Перед цими назвами слова **вулиця** немає.

Зустрічайтеся на **майдані Незалежності** або на станції **“Майдан Незалежності”**

Сьогодні багато хто помиляється, пишучи назву основного майдану м. Києва і однойменну назву станції метрополітену, розташовану під ним. Пишуть *майдан Незалежності* і *Майдан Незалежності*, *станція метрополітену “Майдан Незалежності”* і *станція метрополітену “Майдан незалежності”*. Щоб уникнути помилок, потрібно запам’ятати, що ці назви передають за різними правилами, а саме:

1. Родові назви *вулиця, проспект, бульвар, площа, майдан* пишуть з малої літери, а власну назву – з великої. Відповідно до цього правила з малої літери потрібно писати слово *майдан* і з великої – слово *Незалежності*.

2. Двослівні назви станцій метрополітену, ужиті в називному відмінку, беруть у лапки і перше слово пишуть з великої літери, а друге – з малої, якщо воно не є власною назвою. Згідно із цим правилом назву станції метрополітену потрібно взяти в лапки і обоє слів писати з великої букви, тому що друге слово є власною назвою, тобто правильно писати: *станція метрополітену “Майдан Незалежності”*. На вивісках назву станції не беруть у лапки і обоє слів пишуть однаковими великими літерами: МАЙДАН НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

Отже, назви майдану і станції метрополітену, створені на честь проголошення України незалежною державою, в українській мові правильно писати так: *майдан Незалежності* і *станція метрополітену “Майдан Незалежності”*.

...імені **гетьмана** Петра Сагайдачного
чи ...імені **Гетьмана** Петра Сагайдачного?

Звично стало називати різні установи, заклади освіти, площі, проспекти, вулиці на честь видатних чи відомих людей. У таких назвах уживають слово *імені*, після якого стоїть прізвище з одним-двома попередніми ініціалами чи й без них або ім’я та прізвище такої людини, пор.: *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*, *Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*, *Київський національний універ-*

ситет імені Тараса Шевченка, Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка, стадіон "Динамо" імені Валерія Лобановського, школа імені Гонгадзе та ін.

Зрідка перед ініціалами й прізвищем чи ім'ям та прізвищем уживають слово – загальну назву, яка конкретизує, хто ця людина або чим вона відома. Одні пишуть таке слово з малої літери (пор.: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, колективне господарство імені академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*), інші – з великої (*бібліотека Національного медичного університету імені Академіка О. Богомольця, колективне господарство імені Академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного*). А як все-таки правильно передавати це слово? Більше підстав писати його з малої літери, бо воно є складником кількаслівної назви установи, закладу освіти, господарства тощо, у якій з великої літери пишуть перше слово та прізвище з ініціалами чи прізвище з іменем людини, на честь якої їх найменовано: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*.

Отже, загальну назву особи, ужиту перед ініціалами з прізвищем чи іменем та прізвищем, потрібно писати з малої літери: *бібліотека Національного медичного університету імені академіка О. Богомольця, колективне господарство імені академіка Юр'єва, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*.

Їх потрібно брати в лапки

Дехто вважає, що власні складноскорочені назви закритих і відкритих акціонерних товариств, компаній тощо не треба брати в лапки, і покликається на примітку 1 п. 3 б) § 124 чинного "Українського правопису". Проте не враховує того, що ці власні складноскорочені назви ввійшли як індивідуальні назви до складених найменувань товариств, компаній, де їм передує загальна назва – розгорнута або аббревіатура, пор.: *Відкрите акціонерне товариство "Газпром" і ВАТ "Газпром", Національна акціонер-*

ни компанія “Нафтогаз України” і НАК “Нафтогаз України”, компанія “Росукренерго”. Незалежно від того, уживають чи ні власну складноскорочену назву із загальною, її потрібно брати в лапки, пор.: *Не варто забувати, що НАК “Нафтогаз України” вже деякий час перебуває в стані технічного дефолту...* (Україна молода, 18.02.2009); *Він вважає, ...що компанія “Росукренерго” приховала від нього важливі факти, які підірвали фінансові позиції “Газпрому”* (Україна молода, 13.02.2008); *Це виявилось на початку 2009 року під час газової кризи, спровокованої діями ВАТ “Газпром”* (Україна молода, 13.02.2009); *...Радбез не розглядав можливість перегляду контрактів між “Нафтогазом” і “Газпромом”* (Україна молода, 12.02.2009).

Отже, правильно писати **ВАТ “Газпром”** і **“Газпром”**; **НАК “Нафтогаз України”** і **“Нафтогаз України”**; компанія **“Росукренерго”** і **“Росукренерго”**.

Про правопис назв станцій метрополітену

Станції метрополітену названі за різними ознаками, тому й пишемо їх неоднаково. Однослівні назви станцій, ужиті у формі називного відмінка, беруть у лапки і пишуть з великої букви, пор.: станції *“Хрещатик”, “Університет”, “Гідропарк”, “Дарниця”, “Святошин”, “Академмістечко”, “Арсенальна”, “Театральна”, “Вокзальна”, “Мінська”, “Житомирська”*.

Двослівні назви станцій метрополітену, якщо вони мають форму називного відмінка, також беруть у лапки, але тільки перше слово пишуть з великої літери, пор.: станції *“Контрактова площа”, “Поштова площа”, “Політехнічний інститут”, “Палац спорту”, “Виставковий центр”*. Друге слово пишуть з великої букви, коли воно є власною назвою, напр.: станція *“Площа Льва Толстого”*.

Не беруть у лапки лише ті назви (однослівні і двослівні), що вжиті в родовому відмінку. З великої літери пишуть однослівну назву (напр.: станція *Перемоги*) і перше слово у двослівній назві (напр.: станція *Дружби народів*), а також її друге слово, якщо воно є власною назвою (напр.: станція *Тараса Шевченка*, станція *Героїв Дніпра*).

Отже, зважаючи на ці правила, потрібно писати так: *Їхати від станції “Хрещатик” до станції Перемоги, від станції*

“Виставковий центр” до станції Дружби народів, від станції “Площа Льва Толстого” до станції Героїв Дніпра.

Чому *гостинний народ*, але *Гостиний двір*?

Газетно-журнальні публікації, присвячені реконструкції *Гостиного двору* в м. Києві, примусили задуматися над тим, чому в назві цієї історичної пам’ятки *гостиний* пишуть з однією літерою *н*, а не з двома, як у всім відомому прикметнику *гостинний*? Пор.: *гостинний народ, гостинна родина, гостинні люди*. Щоб зрозуміти цю відмінність, потрібно знати, як вони постали в українській мові. Прикметник *гостинний* утворений від іменника *гостини* за допомогою суфікса *-н-*, тому його пишуть з двома літерами *н*. Він виражає значення ‘який любить приймати, частувати гостей’, напр.: *Нам цікаво було оглянути мисливський замок., зазирнути в курні селянські хати, де гостинні гуцули завжди ладні поділитися шматком хліба і кухлем кислого молока* (О. Журахович). Прикметник *гостиний* ужитий лише в назві *Гостиний двір*, яку словники української мови фіксують як історичну зі значенням ‘торгові ряди в спеціально збудованому приміщенні’, напр.: *Найбільша торгівля відбувалася в гостиних дворах* (Історія СРСР, 1956, т. 1, с. 208). Цей прикметник є російським, про що свідчать спільнокореневі з ним слова *гостиная, гостиница*, які так само пишуть з однією літерою *н*. Він пов’язаний з давнім значенням слова *гость* – ‘купець’, яке вже вийшло з ужитку, напр.: *У руських містах часто з’являлися й іноземні купці, яких у старовину називали “гостями”* (Історія СРСР, 1956, т. 1, с. 31).

Отже, у сучасній українській літературній мові є прикметник *гостинний*, який потрібно писати з двома літерами *н*. Прикметник *гостиний* (з однією літерою *н*) уживають тільки в складі історичної назви *Гостиний двір*, яку перенесено з російської мови в українську на означення пам’ятки в м. Києві.

УЄФА чи УЕФА?

У сучасному спортивному житті часто вживаною стала звукова аббревіатура *УЄФА*, яку вимовляють як ціле слово. Довідкові видання української літературної мови подають до неї повну, розгорнену кількаслівну назву – *Союз європейських*

футбольних асоціацій, якою іменують офіційну структуру, що керує розвитком професійного футболу в Європі, налагоджує взаємодію між національними футбольними організаціями, проводить власні турніри тощо. Якщо пристати до думки про таке походження цієї аббревіатури, то вона мала б форму *СЄФА*. Насправді *УЄФА* – це передана буквами українського алфавіту (транслітерована) англійська аббревіатура *UEFA* (скорочення англійської назви *Union of European Football Associations*), на що вказує насамперед початкове *У* в українській аббревіатурі. Оскільки в сучасній українській літературній мові, подібно до російської, узвичаєна вимова *Європа, європейський* (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 91, п. 2), то й в аббревіатурі замість *Е* вжито *Є*.

Отже, *УЄФА* – це передана буквами українського алфавіту англійська аббревіатура *UEFA*, у якій лише *Е* замінено на *Є* відповідно до фонетичної норми чинного українського правопису.

Як писати *відаббревіатурні назви осіб*?

Серед нових найменувань осіб чимало тих, що утворені від звукових і буквених аббревіатур – скорочених назв політичних партій, блоків та об'єднань, конфесійних угруповань, спортивних організацій, силових структур, а також міжнародних і міждержавних союзів тощо. Вони вирізняються незвичним оформленням, бо зберігають графіку (великі літери) своєї твірної аббревіатури, з якою поєднується переважно іменниковий суфікс *-ець / -івець*, зрідка – суфікси *-ник, -ист / -ист*, пор.: *НУНСівець, Б'ЮТівець (БЮТівець), КУНівець, УНСОвець, ПРівець, УРПіст, ПРПіст, МНСник, УНІАНець, УІІАНівець, ЗМОПівець, УБОЗівець, СНДівець, МВФівець, ЦВКівець*. Паралельно вживають ці назви з однаковими буквами в аббревіатурній кореневій і суфіксальній частинах, пор.: *нунсівець, б'ютівець (бютівець), кунівець, унсовець, уерпіст, нсерпіст, еменесник, уніанець, уніанівець, змопівець, убозівець, есендівець, емвеефівець, цевеківець*. Напр.: *...про шістьох КУНівців, які йшли в об'їзд в блоці "Наша Україна" (Поступ, 09.02.2007); Молоді кунівці крокували селом маршовою ходою, співаючи повстанських та стрілецьких пісень... (Вечірній Київ, 18.08.2006); БЮТівці... натякають, що дуже*

хотіли б бачити спікером когось іншого... (Україна молода, 01.07.2006); Однак щоб вижити в нових політичних умовах, **б'ютівцям** потрібно очиститися від багато чого зайвого (Українська правда, 08.06.2006); **Ті рушають назустріч УНСовцям**, які, взявши одне одного під руки, створили живий ланцюг (Газета по-українськи, 12.03.2007); **Це один із двох убозівців**, які сприяли розкриттю злочину... (Дзеркало тижня, 02.09. – 08.09.2006); **...цевеківці** ...вирішили надати таки можливість представникам громадських організацій брати участь у виборах у ролі спостерігачів (Дзеркало тижня, 2004, № 511). Різне графічне оформлення кореневої і суфіксальної частин чітко відбиває зв'язок таких найменувань осіб з твірною аббревіатурою, що дуже важливо на початку їхнього вживання, але воно не типове для української мови, навіть ускладнює читання назви, особливо якщо її коренева частина є буквеною аббревіатурою на зразок *УРПіст*, *ПРПіст*, *МНСник*, *СНДівець*, *МВФівець*, *ЦВКівець*. Саме тому рекомендуємо однаково передавати обидві частини у відаббревіатурних найменуваннях осіб: *нунсівець*, *б'ютівець*, *кунівець*, *унсовець*, *уерпіст*, *пеерпіст*, *еменесник*, *уніанець*, *змпівець*, *убозівець*, *есендівець*, *емвеефівець*, *цевеківець*.

Винятком будуть **дев'яностники**

Уже стало традицією іменувати українських письменників за назвою десятиріччя, у яке вони жили, плідно працювали або чимось особливим відзначилися. В українській літературі гучно заявили про себе *шістдесятники*, потім були *сімдесятники*, *вісімдесятники*. Тих, хто сказав своє слово в 90-і роки ХХ ст., називають по-різному: *дев'яностики*, *дев'яносники*, *дев'яностники*. Яку із цих трьох назв потрібно вибрати і чому? Першу не можемо рекомендувати, бо її утворено за допомогою суфікса **-ик** (*дев'яност-(i) + -ик* → *дев'яностик*), що перериває традицію творення попередніх назв від основ порядкових прикметників за допомогою суфікса **-ник**, пор.: *шістдесят-(i) + -ник* → *шістдесятник*, *сімдесят-(i) + -ник* → *сімдесятник*, *вісімдесят-(i) + -ник* → *вісімдесятник*. Другу назву хоч і утворено за допомогою суфікса **-ник**, але на стикові прикметникової основи і цього суфікса сталося закономірне для україн-

ської мови спрощення в групі приголосних **-стн-**: *дев'яност-(і) + -ник* → *дев'яностник* → *дев'яносник*. Це послабило її структурний зв'язок з вихідною прикметниковою основою. Третя назва продовжує словотвірну традицію творення назв письменників і має виразний структурний зв'язок з вихідною прикметниковою основою, але в ній, усупереч загальному правилу, не відбулося спрощення в групі приголосних **-стн-**: *дев'яност-(і) + -ник* → *дев'яностник*. Зваживши на дві відзначені переваги останньої назви рекомендуємо її до вжитку, але з таким застереженням: у наступному виданні “Українського правопису” *дев'яностники* подати серед слів-винятків, у яких літера **т** у групі приголосних **-стн-** зберігається.

Отже, із трьох уживаних тепер назв найвдалішою вважаємо *дев'яностники*.

Апостроф після *напів-*

В українській мові досі спостерігаємо непослідовний правопис складних слів з першою частиною *напів-*, ужитою перед голосними **я, ю, є, ї** наступної частини: одні ставлять між ними апостроф, інші – ні. Відповідно до правила “Українського правопису” (К. : Наук. думка, 2007, § 6, п. 3): після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний, перед **я, ю, є, ї** в таких словах, як *напів'язичниця, напів'язичницький, напів'ящик, напів'ява, напів'ярус, напів'єврей, напів'єврейка, напів'європейський, напів'юкстапозит* та ін., потрібно ставити апостроф. Напр.: *... всі язичницькі та напів'язичницькі культу погоджуються на тому, що рослини, які мають алкоголь та інші наркотики, мають божественну природу... (Наука і суспільство); Яблука пахнуть переважно в ящики місткістю 25 і 32 кг (№ 2 і 3), групи в напів'ящики місткістю до 15 кг... (Садівництво і ягідництво); Байбуса Ольга. Ти до дна в мені сориш. Напів'єврейка, була ти ніжна і сумна, як дальній голос соловейка, як Україна-сторона (В. Сосюра); Новою аброморфемою, яку швидко освоїла сучасна українська мова у складі напівібревіатур-напів'юкстапозитів, є медіа- (медіа-) (С. Климович).*

Не з дієприкметниками: окремо, а не разом

Поширеною стала помилка писати частку **не** разом із дієприкметником, пор.: *Слова вживають у формі, **неприспосованій** до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, **неосвоєні** українською мовою; Так постало **неузгоджене** з іменником означення; **Незакріплена** досі в узусі лексема; Будинок **незбудований**; Матеріали **неопрацьовані**.* Щоб уникнути цієї помилки, потрібно запам'ятати, що частку **не** пишемо окремо з дієприкметником, якщо він: 1) має залежні слова (іменники, займенники, прислівники, прийменниково-відмінкові форми та ін.), ужиті перед ним чи після нього, напр.: *На столі лежала досі (ще) **не підписана** заява; На столі лежала ніким **не підписана** заява; На столі лежала заява, **не підписана** директором; На столі лежала заява, ще не підписана **директором**; Заява досі не підписана;* 2) виконує роль присудка в реченні, напр.: *Апарат **не відремонтований**; Розмова **не закінчена**; Пісня **не сприйнята**; Озеро **не вичищене**; Дороги **не розширені**; Стени **не орані**.* Коли ж дієприкметник не має залежних слів і є означенням до іменника, то частку **не** пишемо з ним разом, напр.: *На столі лежала **непідписана** заява; **Незакінчену** розмову перенесено на завтра; Обабіч дороги чорніли **неорані стени**.*

На підставі цих правил частку **не** з дієприкметниками в поданих на початку реченнях потрібно писати окремо: *Слова вживають у формі, **не приспосованій** до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, **не освоєні** українською мовою; Так постало **не узгоджене** з іменником означення; **Не закріплена** досі в узусі лексема; Будинок **не збудований**; Матеріали **не опрацьовані**.*

ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ТА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Правильно передаваймо **слов'янські власні назви**

Сьогодні можна прочитати і почути *Коштуни́ца, Коштуни́ця і Коштуни́ця, Кустури́ца, Кустури́ца і Костури́ця, Мітрово́їца, Мітровоїца, Митровоїца і Митровоїца, Сребрени́ца, Сребрени́ца і Сребрени́ца* та ін., пор.: *Місто Косовська Мітровоїца, поділене навпіл на албанську та сербську частини, надовго залишиться одним із символів протистояння двох народів* (Україна молода, 18.02.2009); *Перше [звинувачення] стосується злочинів, які були скоєні в Боснії і Герцеговині в 1992 році, друге – бійні в Сребрениці в липні 1995 року...* (Україна молода, 18.02.2009). У цих прізвищах та власних географічних назвах, належних до південнослов'янських мов, голосний **и (і)** треба передавати в українській мові через **и** (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, §104, п. 5). Після **ц** потрібно писати **я**, бо в українських прізвищах і топонімах у цій позиції він м'який, пор.: *Малови́ця, Блистави́ця, Мідяни́ця, Брусни́ця* та ін.

Отже, в українській мові правильно вживати *Воїслав Коштуни́ця, сербський митець Емір Кустури́ця, місто Косовська Митровоїца, трагічні події в Сребрениці*.

І чи И писати у власних іншомовних назвах?

Чому в українському вжитку стає більше власних назв іншомовного походження, у яких замість **і** пишуть **и**? Чи можна поширювати на них “правило дев'ятки”? Ці запитання сьогодні ставить багато людей. А й справді, як їх передавати українською мовою?

Уведення свого часу “правила дев'ятки”, тобто вживання в загальних назвах іншомовного походження **и** після дев'ятох приголосних **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним твердим приголосним, посприяло впорядкуванню правопису

су всіх таких загальних назв. Що ж до власних іншомовних назв (прізвищ, особових імен, власних географічних назв), то в них після цих дев'ятьох приголосних вживали *і*, зрідка – *и*. Це створювало труднощі, бо потрібно було запам'ятати, у яких із них писати *і*, а в яких – *и*. Саме тому авторський колектив, який підготував до друку “Український правопис” 1993 року, розширив коло власних географічних назв з *и*. До них потрапили *Алжир, Бразилія, Скандинавія, Братислава, Ватикан, Вашингтон, Крит, Мадрид, Сицилія, Сирія, Чикаго, Чилі, Тибет* та ін.

У проєкті найновішої редакції “Українського правопису” (1999) запропонували поширити “правило дев'ятки” на всі власні іншомовні назви. Цю пропозицію підтримали мовознавці, які брали участь у його обговоренні. Проєкт, як відомо, не став офіційним правописним кодексом, але вживання *и* в загальних і власних іншомовних назвах після названих дев'ятьох приголосних активно обстоюють і далі як фахівці, так і практики. Воно відповідає вимові цих приголосних в українській мові та робить послідовним правопис запозичень. Саме тому набір іншомовних особових імен та прізвищ з *и* розширюється, що засвідчує мовна практика і деякі орфографічні словники української мови. Він поповнився такими власними назвами, як *Аристотель, Аристофан, Еврипід, Фридрих, Фердинанд, Ричард, Ричмонд* та ін.

Зважаючи на відзначену вище особливість вимови дев'ятьох приголосних звуків в українській мові та прагнучи до однакового, послідовного передавання їх у загальних і власних назвах, маємо підстави писати *и* у словах *Аристотель, Аристофан, Еврипід, Фридрих, Фердинанд, Ричард, Ричмонд* та ін.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ ТА ОСОБОВИХ ІМЕН

Згадав Василя *Черних* чи Василя *Черниха*?

В українському вжитку неприродно звучать російські невідмінювані прізвища на *-их*, пор.: *Черних, Долгих, Жарких, Крутих, Сєдих*, сформовані на основі родового відмінка множини прикметників. Одні пропонують відмінювати їх, тому що в українській мові чоловічі прізвища на приголосний відмінювані (Український правопис. – К. : Наук. думка, 1997, § 102, п. 4), інші не змінюють таких прізвищ, подібно до російської мови. У різних довідкових виданнях зовсім не згадують цих прізвищ. На нашу думку, уживати в українській мові чоловічі російські прізвища на *-их* за зразком відмінюваних чоловічих прізвищ на приголосний не можна, бо вони втрачають зв'язок з вихідною формою прикметника, пор.: *Василя Черниха, Василеві Черниху, (з) Василем Чернихом* і т. д.; *Віктора Долгиха, Вікторіві Долгиху, (з) Віктором Долгихом* і т. д.; *Івана Жаркиха, Іванові Жаркиху, (з) Іваном Жаркихом* і т. д.

Отже, рекомендуємо вживати: *Згадав Василя Черних; Зустрівся з Віктором Долгих; Подарував книжку Іванові Жарких; Немає Миколи Крутих; Відповів Андрієві Сєдих.*

Які *грузинські* прізвища відмінювані в українській мові?

У повсякденному українському вжитку серед прізвищ різного походження трапляються й грузинські на *-швілі, -дзе* та *-ія*. Пор. найвідоміші: *Гурамшвілі, Саакашвілі, Шеварднадзе, Гонгадзе, Берія, Гамсахурдія, Телія*. Їх прийнято вважати невідмінюваними в українській мові. Справді, прізвища на *-швілі, -дзе* через їхній виразний неслов'янський характер невідмінювані. Проте прізвища на *-ія* формально подібні до українських відмінюваних іменників І відміни м'якої групи на *-ія* (пор.: *надія, мрія, Марія* та ін.), тобто в українській мові є зразки для відмінювання таких грузинських прізвищ, тому

вони стали відмінюваними, пор.: *Гамсахурдія, Телія* (називний відмінок), *Гамсахурдії, Телії* (родовий, давальний та місцевий відмінки), *Гамсахурдію, Телію* (знахідний відмінок), *Гамсахурдією, Телією* (орудний відмінок). Свого часу відмінювали і прізвище *Берія*.

Отже, грузинські прізвища на **-ія** в українській мові потрібно відмінювати як іменники І відміни м'якої групи, тому що вони за своєю формою уподібнилися до таких іменників.

Сестри **Тельнюк**, брати **Яремчуки** і тріо **Мареничів**

У якій формі – однини чи множини – потрібно вживати прізвище, якщо йдеться про двох і більше жінок, чоловіків або жінок і чоловіків? Треба зважати на те, чим закінчується прізвище і кому воно належить – чоловікам чи жінкам. Чоловічі прізвища на **-а, -о** та кінцевий приголосний в українській мові відмінюють, тому їх уживають у множині, якщо йдеться про двох і більше чоловіків, пор.: *Платон і Георгій Майбороди, Брати Майбороди; Іван і Петро Потапенки, брати Потапенки; Дмитро і Назарій Яремчуки, брати Яремчуки*. Так само форму множини мають і жіночі прізвища на **-а**, пор.: *Уляна і Софія Майбороди, сестри Майбороди*. Жіночі прізвища на **-о** та кінцевий приголосний, як відомо, не відмінюють, тому вони мають форму однини, іменуючи двох і більше жінок, пор.: *сестри Байко, сестри Тельнюк, Леся і Галя Тельнюк*. Якщо ж потрібно назвати на прізвище гурт, родину, де є жінки і чоловіки, то його вживають у формі множини, пор.: *Антоніна, Світлана та Валерій Мареничі, тріо Мареничів; Василь і Діана Матющенки, дует Матющенків; родина Скиданів*.

Гесць – Гейця

В одному з офіційних документів читаємо: “...доручити віце-президенту НАН України академіку НАН України В.М. Гесцю внести їх на розгляд і затвердження Президії НАН України”; “Контроль за виконанням цієї постанови покласти на голову Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академіка НАН України В.М. Гесця”. Прізвище **Гесць** в обох реченнях ужито неправильно, тому що в українській мові голосний є суфікса **-ець (-ець)** у непрямих відмінках випадає як

у загальних, так і власних назвах - назвах населених пунктів, річок, у чоловічих прізвищах тощо, пор.: *українець – українця, українцеві (українцю), українцем, (на) українцеві (українцю), (Кл. в.) українцю; адигеєць – адигейця, адигейцеві (адигейцю), адигейцем, (на) адигейцеві (адигейцю), (Кл. в.) адигейцю; Трускавець – Трускавця, Трускавцеві (Трускавцю), Трускавцем, (у) Трускавці, (по) Трускавцеві; Сіверський Донець – Сіверського Дінця, Сіверському Дінцеві (Дінцю), Сіверським Дінцем, (по) Сіверському Дінцеві (Дінцю), (у) Сіверському Дінці; Левенець (Віктор) – Левенця, Левенцеві (Левенцю), Левенцем, (на) Левенцеві (Левенці).*

Отже, чоловіче прізвище *Геєць* правильно відмінювати так: *Геєць – Гейця, Гейцеві (Гейцю), Гейцем, (на) Гейцеві*; пор. ще: *Лазоришинець – Лазоришинця, Лазоришинцеві (Лазоришинцю), Лазоришинцем, (на) Лазоришинцеві*. У звертаннях, за чинним “Українським правописом”, прізвище треба вживати в називному відмінку, а іменник (загальна або власна назва), що йому передує, має форму кличного відмінка (Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 53, п. 4, примітка 3), пор.: *Високоповажаний академіку Геєць; Шановний професоре Лазоришинець; Дорогий Анатолію Левенець*. Жіночі прізвища на *-ець (-ець)*, як відомо, в українській мові не відмінюють, тому правильно вживати *Марія Геєць – Марії Геєць, Марії Геєць, Марією Геєць, (на) Марії Геєць, (Кл. в.) Маріє Геєць; Ольга Лазоришинець – Ольги Лазоришинець, Ользі Лазоришинець, Ольгою Лазоришинець, (на) Ользі Лазоришинець, (Кл. в.) Ольго Лазоришинець*.

Як правильно відмінювати складні прізвища?

Усі люди тепер мають прізвища. Вони переважно однослівні: *Шевченко, Куліш, Грушевський*. У деякого прізвище складне, бо утворене або з двох прізвищ, або з прізвища та псевдоніма. Проте такі прізвища сприймають як єдине слово і пишуть через дефіс. За морфологічним вираженням частин вони можуть бути прикметниковими (*Старицька-Черняхівська*), іменниковими (*Квітка-Основ'яненко, Антоненко-Давидович, Литвиненко-Вольгемут*), іменниково-прикметниковими (*Гулак-Артемівський, Нечуй-Левицький, Карпенко-Карий,*

Усенко-Чорна) та прикметниково-іменниковими (Білецький-Носенко, Красицька-Шевченко). А як правильно відмінювати такі різноманітні складні прізвища в українській мові? Їхні частини потрібно змінювати за правилами відмінювання однослівних чоловічих і жіночих прізвищ прикметникового й іменникового типів.

У складних чоловічих прізвищах обидві частини, незалежно від їхнього морфологічного вираження, відмінювані, пор.: Н. в. *Квітка-Оснoв'яненко, Нечуй-Левицький, Карпенко-Карий*; Р. в. *Квітки-Оснoв'яненка, Нечуя-Левицького, Карпенка-Карого*; Д. в. *Квітці-Оснoв'яненку, Нечуєві-Левицькому, Карпенку-Карому*; З. в. *Квітку-Оснoв'яненка, Нечуя-Левицького, Карпенка-Карого*; О. в. *Квіткою-Оснoв'яненком, Нечуєм-Левицьким, Карпенком-Карим*; М. в. *Квітці-Оснoв'яненку, Нечуєві-Левицькому, Карпенку-Карому*. Невідмінюваною в них може бути лише перша частина, якщо її не сприймають як самостійний іменник чи прикметник, пор.: Н. в. *Смаль-Стоцький, Кос-Анатольський*; Р. в. *Смаль-Стоцького, Кос-Анатольського*; Д. в. *Смаль-Стоцькому, Кос-Анатольському*; З. в. *Смаль-Стоцького, Кос-Анатольського*; О. в. *Смаль-Стоцьким, Кос-Анатольським*; М. в. *Смаль-Стоцькому, Кос-Анатольському*.

У складних жіночих прізвищах прикметникова частина завжди відмінювана, а іменникова буває змінною, якщо має закінчення *-а*, і незмінною, коли закінчується на *-о* чи приголосний. Залежно від поєднаних частин такі прізвища можуть бути відмінюваними в обох частинах. До них належать прикметниково-прикметникові (Н. в. *Старицька-Черняхівська*, Р. в. *Старицької-Черняхівської*, Д. в. *Старицькій-Черняхівській*, З. в. *Старицьку-Черняхівську*, О. в. *Старицькою-Черняхівською*, М. в. *Старицькій-Черняхівській*), прикметниково-іменникові чи іменниково-іменникові (із закінченням *-а*) жіночі прізвища (Н. в. *Рудницька-Сорока, Середя-Шульга*; Р. в. *Рудницької-Сороки, Середи-Шульги*; Д. в. *Рудницькій-Сороці, Середі-Шульзі*; З. в. *Рудницьку-Сороку, Середу-Шульгу*; О. в. *Рудницькою-Сорокою, Середою-Шульгою*; М. в. *Рудницькій-Сороці, Середі-Шульзі*).

Відмінюваними в одній (прикметниковій) частині є прикметниково-іменникові чи іменниково-прикметникові жіночі прізвища, у яких іменник закінчується на *-о* чи приголосний,

пор.: Н. в. *Красицька-Шевченко, Кравчук-Хмельницька*; Р. в. *Красицької-Шевченко, Кравчук-Хмельницької*; Д. в. *Красицькій-Шевченко, Кравчук-Хмельницькій*; З. в. *Красицьку-Шевченко, Кравчук-Хмельницьку*; О. в. *Красицькою-Шевченко, Кравчук-Хмельницькою*; М. в. *Красицькій-Шевченко, Кравчук-Хмельницькій*. Одну іменникову частину змінюємо тоді, коли вона закінчується на **-а**, а друга іменникова частина – на приголосний або **-о**, пор.: Н. в. *Шабат-Савка*, Р. в. *Шабат-Савки*, Д. в. *Шабат-Савці*, З. в. *Шабат-Савку*, О. в. *Шабат-Савкою*, М. в. *Шабат-Савці*.

Невідмінювані ті складні жіночі прізвища, одна іменникова частина яких має закінчення **-о**, а друга – основу на приголосний (*Марія Литвиненко-Вольгемут, Оксана Бас-Кононенко*) або обидві частини – основи на приголосний (*Лілія Коць-Григорчук*) чи із закінченням **-о** (*Ніна Бойко-Литвиненко*).

Отже, складні чоловічі прізвища в українській літературній мові відмінюються переважно в обох частинах. Складні жіночі прізвища бувають відмінюваними в обох частинах, в одній, прикметниковій або іменниковій, та невідмінюваними, що залежить від закінчень їхніх частин.

Кличте їх *Лесю, Олесю, Орисю*

Кілька жіночих особових імен на **-я**, які донедавна були скороченими пестливими формами повних імен, в українському вжитку стали документальними, офіційними. Це – *Леся* (від *Лариса, Олександра*), *Олеся* (від *Олександра*), *Орися* (від *Ірина*). У звертаннях до жінок із цими іменами спостерігаємо непослідовність у використанні закінчення кличного відмінка. Одні вживають їх із закінченням **-е** (*Лесе, Олесе, Орисе*), бо вони мають форму іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни, інші – із закінченням **-ю** (*Лесю, Олесю, Орисю*), тому що ці іменники виражають пестливе значення. Зважаючи на українську традицію утворювати форму кличного відмінка від особових жіночих імен м'якої групи з пестливим значенням за допомогою закінчення **-ю** (пор.: *Галя – Галю, Ганнуся – Ганнусю, Катя – Катю, Катруся – Катрусю*), рекомендуємо й імена *Леся, Олеся, Орися* вживати в цьому відмінку з таким самим закінченням.

Отже, дівчаток кличте *Лесю, Олесю, Орисю*, до жінок звертайтеся *Лесю Вікторівно, Олесю Григорівно, Орисю Олександрівно* або *пані Лесю, пані Олесю, пані Орисю*.

Зоє чи Зою?

У звертаннях до жінок, які мають імена *Зоя, Майя, Ія, Лія (Лея)*, одні вживають форму кличного відмінка із закінченням *-ю (Зою, Майю, Ію, Лію (Лею))*, інші – із закінченням *-є (Зоє, Майє, Іє, Ліє (Леє))*. А яка із цих двох форм правильна? Утворюючи форму кличного відмінка від жіночих імен на *-я*, потрібно пам'ятати, що закінчення *-ю* мають скорочені та нескорочені пестливі жіночі імена (пор.: *Оля – Олю, Настуся – Настусю, Даруся – Дарусю, Неля – Нелю*), а закінчення *-є* – повні офіційні жіночі імена (пор.: *Марія – Маріє, Євдокія – Євдокіє, Дарія – Даріє, Стефанія – Стефаніє*). Оскільки жіночі імена *Зоя, Майя, Ія, Лія (Лея)* є повними, то їх правильно вживати в кличному відмінку із закінченням *-є: Зоє, Майє, Іє, Ліє (Леє)*.

Боже, Україну збережи, Господи, помилуй нас

Звертаючись у молитвах до *Господа Бога*, дехто вживає форму *Господе*, очевидно, під впливом форми *Боже*. Потрібно запам'ятати, що слово *Бог* і назви, які його замінюють (*Вседержитель, Господь*), у кличному відмінку мають різні закінчення. Відповідно до правил чинного українського правопису (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 1998, § 53, п. 1, 2) слово *Бог* приєднує закінчення *-є (Боже)*, а *Вседержитель* – закінчення *-ю (Вседержителю)*. Виняток становить назва *Господь*, бо вона єдина з іменників II відміни, що вживається із закінченням *-и*, пор. у молитвах: *Господи, помилуй, Господи, помилуй, Господи, помилуй нас*.

Отже, звертаючись до *Бога*, уживайте форми *Боже, Вседержителю, Господи*.

ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

У *Голосієві*, як і в *Києві*

Якщо йдеться про Київ, то назву цього міста відмінюють легко, пор.: *живемо в Києві, любимо Київ, прибули до Києва, пролетіли над Києвом* тощо. А от у вживанні назви південного району Києва *Голосіїв*, що має так само будову присвійного прикметника на *-їв*, багато хто помиляється. Одні, переважно ті, хто вихідною вважає форму *Голосієво*, взагалі її не відмінює і вживає подібно до російської мови, пор.: *живемо в Голосієво, любимо Голосієво, прибули до Голосієво, пролетіли над Голосієво* тощо. Інші відмінюють за зразком присвійних прикметників чоловічого-середнього роду з основою на твердий приголосний, пор.: *живемо в Голосієвому, завдячуємо Голосієвому, прибули до Голосієвого, пролетіли над Голосієвим* і т. д. Як бачимо, труднощі становить вихідна назва цього району Києва і вибір зразка її відмінювання. Сьогодні спостерігаємо намагання повернути назву *Голосіїв*, пов'язану з історичною назвою *Голосіїв* (за іншою версією -- *Гуласіїв*) *хутір*.

Подібно до назв населених пунктів на *-ів / -їв*, що втратили зв'язок із присвійними прикметниками, *Голосіїв* потрібно відмінювати за зразком іменників II відміни чоловічого роду з основою на твердий приголосний, тобто як *Київ, Тетіїв, Іркліїв, Миколаїв*, пор.: *Голосіїв, Голосієва, Голосієву, Голосіїв, Голосієвом, (у) Голосієві, (по) Голосієву, Голосієве*, напр.: *Голосіїв* – ця назва не раз зустрічається в його [М. Рильського] *поетичних творах* (Літературно-меморіальний музей М.Т. Рильського: путівник. – К., 1970); *Максим Тадейович провів у Голосієві свої останні тринадцять літ життя* (О. Дейч); *Над Голосієвом туман Димить у тихім плині* (О. Максимейко).

Їхати до *Святошино* чи *Святошина*?

Ще й досі дехто з киян уживає як невідмінювану назву *Святошино*, а саме: *живу у Святошино, їжджу із Святоши-*

но, гуляємо по Святошино. Ця історична назва району Києва мала форму присвійного прикметника із суфіксом **-ин**, тобто *Святошин (Святошине)*, яку утворено, за однією з версій, від імені *Святоша*, що є пестливою формою імені чернігівського князя *Святослава* (у чернецтві – *Микола (Никола) Святоша*). У сучасній українській літературній мові назва *Святошин* утратила зв'язок із присвійним прикметником і відмінюється як іменник II відміни чоловічого роду з основою на твердий приголосний, пор.: *Святошин, Святошина, Святошину (-ові), Святошином, (у) Святошині, (по) Святошину, Святошине.*

Отже, правильно вживати: *їхати до Святошина; виїхати із Святошина; присвятити Святошину; пишатися Святошином; жити у Святошині.*

Про найважче у відмінюванні назв населених пунктів на **-ів / -їв**

В Україні багато назв населених пунктів та міських районів, що мають структуру присвійного прикметника на **-ів / -їв**. Очевидно, тому дехто намагається відмінювати їх за зразком прикметників чоловічого роду з основою на твердий приголосний, пор.: *Пирогів – Пирогового, Пироговому, Пироговим, (у) Пироговому; Китаїв – Китаєвого, Китаєвому, Китаєвим, (у) Китаєвому* і т. д. Проте це неправильно, тому що в сучасній українській літературній мові вони втратили зв'язок із присвійними прикметниками і відмінюються тепер як іменники II відміни чоловічого роду з основою на твердий приголосний, пор.: *Пирогів – Пирогова, Пирогову, Пироговом, (у) Пирогові, (по) Пирогову; Китаїв – Китаєва, Китаєву, Китаєвом, (у) Китаєві, (по) Китаєву.*

Відмінювання таких назв населених пунктів ускладнює також характерне для них чергування **і** в закритому складі з **о** або **е** у відкритому складі. Уживання голосних **о, е** залежить від попереднього приголосного. Зокрема, **і** чергується з **о** після приголосних **г, к, х, б, р, т, д**. Це чергування властиве таким назвам населених пунктів на **-ів**: *Пирогів, Чернігів, Зіньків, Іванків, Васильків, Жашків, Очаків, Обухів, Терехів, Рахів, Глухів, Трехубів, Драбів, Гологурів, Макарів, Немирів, Яворів, Фастів, Виноградів, Демидів*. Пор. зразки їх відмінювання:

Н. в. *Чернігів Жашків Глухів Драбів Немирів Демидів*

Р. в. *Чернігова Жашкова Глухова Драбова Немирова Демидова*

Д. в. *Чернігову Жашкову Глухову Драбову Немирову Демидову*

З. в. *Чернігів Жашків Глухів Драбів Немирів Демидів*

О. в. *Черніговом Жашковом Глуховом Драбовом Немировом Демидовом*

М. в. (у) *Чернігові Жашкові Глухові Драбові Немирові Демидові*

(по) *Чернігову Жашкову Глухову Драбову Немирову Демидову*

Кл. в. *Чернігове Жашкове Глухове Драбове Немирове Демидове*

І чергується з е:

1) після шиплячих **ж, ч, ш, шч** у таких назвах населених пунктів на **-ів**: *Оржів, Тячів, Золочів, Бишів, Грушів, Коростишів, Борців, Ржищів* та ін. Пор. зразки їх відмінювання:

Н. в. *Оржів Тячів Коростишів Борців Ржищів*

Р. в. *Оржева Тячева Коростишева Борщева Ржищева*

Д. в. *Оржеву Тячеву Коростишеву Борщеву Ржищеву*

З. в. *Оржів Тячів Коростишів Борців Ржищів*

О. в. *Оржевом Тячевом Коростишевом Борщевом Ржищевом*

М. в. (в/у) *Оржеві Тячеві Коростишеві Борщеві Ржищеві*

(по) *Оржеву Тячеву Коростишеву Борщеву Ржищеву*

Кл. в. *Оржеве Тячеве Коростишеве Борщеве Ржищеве*

2) після м'яких приголосних **л', ц', з', н'** у таких назвах населених пунктів на **-ів**: *Гоголів, Радивилів, Стеблів, Цибулів, Бзів, Зайців, Канів, Седнів* та ін. Пор. зразки їх відмінювання:

Н. в. *Радивилів Бзів Зайців Седнів*

Р. в. *Радивилева Бзева Зайцева Седнева*

Д. в. *Радивилеву Бзеву Зайцеву Седневу*

З. в. *Радивилів Бзів Зайців Седнів*

О. в. *Радивилевом Бзевом Зайцевом Седневом*

М. в. (у) *Радивилеві Бзеві Зайцеві Седневі*

(по) *Радивилеву Бзеву Зайцеву Седневу*

Кл. в. *Радивилеве Бзеве Зайцеве Седневе*

3) після звука **й** у таких назвах населених пунктів (міських районів) на **-їв**: *Київ, Голосіїв, Китаїв, Тетіїв, Іракліїв, Чугуїв, Миколаїв*. Пор. зразки їх відмінювання:

Н. в. *Київ Тетіїв Іркліїв*

Р. в. *Києва Тетієва Ірклієва*

Д. в. *Києву Тетієву Ірклієву*

З. в. *Київ Тетіїв Іркліїв*

О. в. *Києвом Тетієвом Ірклієвом*

М. в. (у) *Києві Тетієві Ірклієві*

(по) *Києву Тетієву Ірклієву*

Кл. в. *Києве Тетієве Ірклієве*

Їдемо з *Нової Каховки* до *Асканії-Нової*

В Україні чимало населених пунктів, у назвах яких ужито форму прикметника *новий*, що вказує на їхнє пізніше заснування, пор.: *Новий Байрак, Новий Биків, Новий Бобрік, Новий Буг, Новий Гай, Новий Солотвин, Нова Каховка, Нова Диканька, Нова Балта, Нові Безрадичі, Нові Млини, Нові Петрівці* та ін. У цих назвах відмінюють обоє слів: перше – як прикметник, друге – як іменник, пор.: *Новий Байрак, Нового Байраку, Новому Байраку, Новим Байраком, (у) Новому Байраці; Нова Диканька, Нової Диканьки, Новій Диканьці, Новою Диканькою, (у) Новій Диканьці; Нові Петрівці, Нових Петрівців, Новим Петрівцям, Новими Петрівцями, (у) Нових Петрівцях* і т. д.

Значно частіше в назвах населених пунктів пізнішого заснування використовували прикметникову основу *ново-*, унаслідок чого утворилися однослівні, складні за будовою топоніми: *Новобогданівка, Новоіванівка, Новокалинівка, Новомихайлівка, Нововолинськ, Новокостянтинів, Новомиргород, Новокалинове, Новокленове, Новоіванківці*. В українській мові їх пишуть разом і відмінюють у них тільки другу частину, пор.: *Новобогданівка, Новобогданівки, Новобогданівці, Новобогданівкою, (у) Новобогданівці; Нововолинськ, Нововолинська, Нововолинську, Нововолинськом, (у) Нововолинську; Новоіванківці, Новоіванківців, Новоіванківцям, Новоіванківцями, (у) Новоіванківцях*.

І лише одна назва такого походження відрізняється за своєю будовою від попередніх, бо в ній означальний прикметник у формі жіночого роду *Нова* вжито після основної іменникової назви і поєднано з нею за допомогою дефіса. Це – *Асканія-Нова*. В орфографічних словниках української мови та довідкових виданнях запропоновано три зразки її відмінювання, причому в усіх наголошують перший склад прикметника *Нова*: 1) першу частину відмінюють як іменник, другу – ні: *Асканії-Нова, Асканії-Нова, Асканію-Нова, Асканією-Нова, (в) Асканії-Нова*; 2) відмінюють обидві частини як іменники з відповідними закінченнями: *Асканії-Нови, Асканії-Нові, Асканію-Нову, Асканією-Новою, (в) Асканії-Нові*; 3) першу частину відмінюють як іменник, другу – як прикметник: *Асканії-Нової, Асканії-Новій, Асканію-Нову, Асканією-Новою, (в) Асканії-Новій*. Третій зразок відмінювання цієї назви відповідає правилів чинного

“Українського правопису” про відмінювання в обох частинах географічних назв, що складаються з іменника та прикметника (К. : Наук. думка, 2007, § 112, п. 4, б), пор.: *Переяслав-Хмельницький, Переяслава-Хмельницького, Переяславу-Хмельницькому* і т. д.; *Новоград-Волинський, Новограда-Волинського, Новограду-Волинському* і т. д. Але немає підстав перетягувати наголос на перший склад у прикметника *Нова*, бо це суперечить нормі наголошення його в українській літературній мові.

Отже, українською мовою правильно вживати: *Їдемо з Нової Каховки до Асканії-Нової; Відвідати Асканію-Нову; Зупинитися перед Асканією-Новою; Побувати в Асканії-Новій.*

Прибув з *Дебальцева* чи *Дебальцевого*?

За яким типом – прикметниковим чи іменниковим – потрібно відмінювати назви населених пунктів (міст, селищ, сіл) на -е, утворені колись від російських прізвищ із суфіксами присвійних прикметників -ов, -ев? Ідеться про назви на зразок *Синельникове, Дебальцеве, Докучаєве, Єнакієве* та ін. У додатках до деяких тлумачних (див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови (Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005) та орфографічних словників (див.: Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики (Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003) їх пропонують відмінювати як прикметники середнього роду на -е, за винятком назви *Докучаєве*. Зважаючи на те, що ці назви населених пунктів ми не пов’язуємо тепер з російськими прізвищами присвійного характеру, маємо підстави відмінювати їх як іменники II відміни середнього роду з основою на твердий приголосний, пор.:

Н. в.	<i>Синельникове</i>	<i>Дебальцеве</i>
Р. в.	<i>Синельникова</i>	<i>Дебальцева</i>
Д. в.	<i>Синельникову</i>	<i>Дебальцеву</i>
З. в.	<i>Синельникове</i>	<i>Дебальцеве</i>
О. в.	<i>Синельниковом</i>	<i>Дебальцевом</i>
М. в. (у)	<i>Синельникові</i>	<i>Дебальцеві</i>
	(по) <i>Синельникову</i>	<i>Дебальцеву</i>
Кл. в.	<i>Синельникове</i>	<i>Дебальцеве</i>

ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ТА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ

Кубка і Кубку

У спорті *Кубок (Суперкубок)* – це приз (ваза з коштовного матеріалу) і самі змагання, ігри, у яких його виборюють, напр.: *Вони [волейболісти] ви'яте... завоювали Кубок європейських чемпіонів* (Робітничка газета, 11.03.1975); ... *динамівці Кисва проведуть дві зустрічі за Суперкубок...* (Вечірній Київ, 16.08.1975); *Президента УЄФА турбує, що останнім часом для футболістів престижніше виграти клубну Лігу чемпіонів, ніж Кубок світу...* (Країна, 08.04.2011); *А Левенець... нагадував тренера футбольної команди, яка програла суперкубок* (П. Загребельний). Тлумачні та орфографічні словники української мови чомусь не розмежовують цих двох значень слів *Кубок, Суперкубок* і в родовому відмінку однини подають для них закінчення -а. Воно стало єдиним у спортивному вжитку, напр.: *Не на користь Кубка світу й активна натуралізація гравців та надмірна комерціалізація футболу* (Країна, 08.04.2011); *Чвертьфінальні матчі Кубка України... зібрали неймовірно потужну... глядацьку аудиторію* (Україна молода, 28.03. – 29.03.2014). Проте це суперечить правилів чинного “Українського правопису” (К. : Наук. думка, 2007, § 48, п. 2 и), згідно з яким іменники, що означають ‘змагання, ігри’, в родовому відмінку мають закінченням -у.

Отже, слова *Кубок, Суперкубок* зі значенням ‘приз’ у родовому відмінку однини потрібно вживати із закінченням -а (*Футболісти не вибороли Кубка (Суперкубка)*), а зі значенням ‘спортивні змагання, ігри’ – із закінченням -у (*1/8 фіналу Кубку світу з футболу*).

Завідувачу, але небоже

Чому в звертаннях уживають *товаришу, слухачу, глядачу, завідувачу, здобувачу, але небоже, стороже, екіпаже, чижє?* А тому, що в кличному відмінку іменники – загальні

назви чоловічого роду II відміни з основою на шиплячі **ш, ч** мають закінчення **-у**, а на шиплячий **-ж (дж)** – закінчення **-е**. Такі ж іменники – власні назви в кличному відмінку вживаються лише із закінченням **-е** (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 53, п. 1, 3): *Тимоше, Довбуше, Джордже, Лютіже*. Якщо ж загальні та власні назви стоять поряд, то кожна має своє закінчення кличного відмінка, пор.: *Любий товаришу Тимоше; Високоповажаний завідувачу Довбуше*.

Значення іменника і **відмінкове закінчення**

В українській мові є чимало іменників, що одночасно входять до двох різних значеннєвих груп. Це здебільшого іменники чоловічого роду II відміни з абстрактними, рідше – предметними значеннями, на основі яких у них розвинулося переносне або навіть жаргонне значення особи, пор.: *тип* (зразок, образ) і *тип* (людина, що відрізняється від інших якимись особливостями в поведінці, зовнішності); *феномен* (рідкісне явище) і *феномен* (людина з рідкісними здібностями, властивостями); *оригінал* (справжній твір, не копія) і *оригінал* (людина, яка вирізняється своєю незвичайною вдачею); *мажор* (музичний лад) і *мажор* (син забезпечених батьків, який поводить себе зухвало). Такі іменники потрібно відмінювати за двома різними типами: 1) як іменники з абстрактними чи предметними значеннями і 2) як іменники – назви осіб, пор.:

Перший тип

Н. в. *феномен*
Р. в. *феномену*
Д. в. *феномену (-ові)*
З. в. *феномен*
О. в. *феноменом*
М. в. (в/у, на) *феномені (-ові)*
(по) *феномену (-ові)*
Кл. в. *феномене*

Другий тип

феномен
феномена
феноменові (-у)
феномена
феноменом
феноменові (-у)
феноменові (-у)
феномене

Отже, той самий іменник як абстрактна чи предметна назва і як назва особи в **родовому** та **знахідному** відмінках має різні закінчення, у **давальному** та **місцевому** відмінках в іменниках першого типу закінчення **-у** переважає над **-ові**, а в іменниках другого – **-ові** над **-у**.

ВІДМІНЮВАННЯ АБРЕВІАТУР

Боротися зі **СНІДом** чи **СНІД**?

Чи можна відмінювати ініціальні (звукові та буквені) аббревіатури в українській мові? Так, але не всі. До відмінюваних належать звукові, які вимовляємо як звичайне слово, що закінчується переважно на приголосний (див.: Український правопис. – К.: Наук. думка, 2007, § 39, п. 2, примітка). Їх потрібно відмінювати так само, як іменники другої відміни чоловічого роду з основою на твердий приголосний, а закінчення писати з малої літери і безпосередньо приєднувати до аббревіатури. Напр.: *Радісна новина прозвучала для всіх українців, які втомилися від свавілля **ЖЕКів** (Україна молода, 17.07.2008); Щоб запобігти цьому, слід інформувати про захищений стан сусідніх балконів працівників **ЖЕКу** (Нова Оболонь, 2008, № 3); Як повідомили в **УНІАНі**, таку впевненість висловив міністр юстиції на прес-конференції з нагоди 90-ї річниці Мін'юсту України (Україна молода, 17.07.2008); ...перший заступник начальника обласного **УБОЗу**... поки що лише обіцяє затримати "на гарячому" ірпінських посадовців (Україна молода, 17.07.2008); У кожному райцентрі нашої держави з'явиться кабінет для обстеження на захворювання з **ВІЛ/СНІДу** (Україна молода, 09.07.2008); ...програмою уряду на найближчі п'ять років передбачено приблизно 4,5 мільярда гривень на виконання програми боротьби з **ВІЛ/СНІДом** (Україна молода, 09.07.2008); Недостатня мовна компетенція працівників **РАЦСів**, паспортних столів, відділень Пенсійного фонду, нотаріусів та інших посадовців і далі призводить до порушень права особи на коректний документальний запис її власного імені (Л. Ажнюк). Кінцеві г. к звукових аббревіатур, як і в звичайних словах, чергуються в місцевому відмінку із з, ц, пор.: у **ТЮЗі**, у **ЖЕКі**, у **ВАЦі**, у **ДАЦі**. Напр.: *Дитячий гурт автентичного фольклору "Дай Боже" кілька днів поспіль виступав у **ТЮЗі** (Україна молода, 31.05.2008).**

Проте багато нових звукових аббревіатур не змінює своєї форми в непрямих відмінках: **МОН**, **ВАТ**, **ЗАТ**, **ТОВ**, **ЧАЕС**,

РАЕС та ін. Напр.: *Ось це і ляска чиновників у МОН* (Україна молода, 10.07.2008); *3 липня у приміщенні ВАТ "УНДІ шкіряно-в'язувальної промисловості" відбулося засідання Ради директорів промислових підприємств та наукових установ Оболонського району м. Києва* (Нова Оболонь, 2008, № 3); *Віддруковано у ТОВ "Айлант"* (Із монографії); *Особливу увагу приділено оздоровленню та відпочинку... малечі, що постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС...* (Нова Оболонь, 2008, № 3). Деякі звукові аббревіатури, зокрема *БЮТ* (*Б'ЮТ*), *МОЗ*, відмінюють непослідовно, пор.: *Депутати від БЮТу написали заяви про вихід з фракції* (Українська правда, 24.07.2006); *Для припинення парламентської коаліції потрібні заяви про вихід із неї однієї з двох коаліційних фракцій – БЮТу або НУ-НС* (Газета по-українськи, 11.06.2008); *5 серпня на партійному з'їзді БЮТу було затверджено список кандидатів у депутати ВРУ* (Щоденний Львів, 06.08.2008); *Кличко домовляється з БЮТ* (Україна молода, 05.06.2008); *...жінка... збирається оббивати пороги МОЗу і судів* (Україна молода, 21.06.2008); *...але в МОЗ досі мовчать* (Україна молода, 05.06.2008).

Звукові аббревіатури, які вимовляємо як звичайне слово, що закінчується на голосний, невідмінювані: *ДАІ, ЗМІ, КРУ, МАУ, ЖЕУ, НАНУ, УРЕ, УПА, УЄФА, СТО, УНСО, МАГАТЕ, ПАРЄ* і под. Напр.: *У західних областях України воїнів ОУН-УПА підтримувало майже все населення* (Україна молода, 17.07.2008); *Драконівські вимоги УЄФА особливо вдарили по швейцарських уболівальниках...* (Україна молода, 11.06.2008).

До невідмінюваних належать і буквені аббревіатури, які вимовляємо за назвами їхніх букв-складників, пор.: *УТН* (утеен), *СТБ* (естебе), *ЦВК* (цевека), *КМДА* (каемдеа), *МВФ* (емвееф), *ВВП* (вевепе), *ВНП* (веенпе), *ПДВ* (педеве), *АПК* (апекка) та ін. Напр.: *Оболонська районна державна адміністрація згідно з розпорядженням КМДА... провела низку перевірок дитячих атракціонів та ігрових майданчиків* (Нова Оболонь, 2008, № 3); *Експерти МВФ визнали – за підсумками першого півріччя – інфляцію в Україні однією з найвищих у світі* (Дзеркало тижня, 19.07 – 01.08.2008); *Визначення платників ПДВ, перелік оподатковуваних і неоподатковуваних операцій, особливості обкладання ПДВ імпорту та експорту – ось це визначає закон України "Про ПДВ"* (Дзеркало тижня,

19.07 – 01.08.2008). Вони переважають над відмінюваними звуковими абрєвіатурами.

Отже, в українській мові можна відмінювати тільки звукові абрєвіатури на приголосний, які вимовляють як звичайне слово. Тому потрібно вживати: *Боротися зі СНІДом; Приєднатися до Б'ЮТу; Побувати на виставі в ТЮЗі; Подати документи до ВАКу; Бути присутнім на колегії ДАКу.*

Зустрітися із **завкафедри**

Мішані абрєвіатури в українській мові вважають відмінюваними. Зразком для відмінювання таких абрєвіатур слугує тип відмінкової парадигми їхнього опорного іменника, з яким поєднана перша скорочена основа. Це можуть бути парадигми іменників чоловічого, жіночого та середнього роду, а також множинних іменників, пор.: *драмтеатр – драмтеатру, драмтеатру (-ові), драмтеатром, (у, на) драмтеатрі, (по) драмтеатру (-ові) і т. д.; літстудія – літстудії, літстудію, літстудією, (у, на, по) літстудії і т. д.*

Проте не всі мішані абрєвіатури відмінювані в українській мові. До таких належать абрєвіатури з першим скороченим компонентом *зав-*, що розрізняються своїми розгорнутими словосполученнями. Одні з них поєднують *зав-*, що є скороченням іменника *завідувач*, та цілий іменник у формі родового відмінка, пор.: *завбази (завідувач бази), так само: заввідділу, завкадрів, завкафедри, завклубу, завлабораторії, завскладу, завферми.* Інші мішані абрєвіатури також мають у своєму складі компонент *зав-*, але він співвідноситься із субстантивованим активним дієприкметником *завідуючий*, що поширився в українській мові під впливом російської. Про це свідчить залежний від нього іменник у формі орудного відмінка, пор.: *завбазою (завідуючий базою), так само: заввідділом, завкадрами, завкафедрою, завклубам, завлабораторією, завскладом, завфермою.* Саме тому радимо користуватися невідмінюваними мішаними абрєвіатурами, де компонент *зав-* поєднано з формою родового відмінка іменника.

Отже, українською мовою правильно вживати так: *Домовитися із завбази; Повідомити заввідділу; Зустрітися із завкафедри; Зайти до завкадрів; Передати документи завлабораторії; Попросити в завскладу.*

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Від *Різдва Христового*, а не *Різдва Христова*

У публікаціях на різдвяну тематику трапляються вживання *до Різдва Христова, від Різдва Христова, крім Різдва Христова* і под., у яких використано форму *Христова* подібно до російської мови, пор.: *от Рождества Христова, до Рождества Христова*.

В українській назві свята *Різдво Христове* форма *Христове* – це форма середнього роду присвійного прикметника, утворена від імені *Христос*. Як відомо, у непрямих відмінках присвійні (короткі) прикметники мають закінчення повних прикметників, тобто *-ого* (родовий відм.), *-ому* (давальний і місцевий відм.), пор.: *батьків – батькового, батьковому* і т. д.; *Петрове – Петрового, Петровому* і т. д. Тому й форму середнього роду присвійного прикметника *Христове* потрібно відмінювати як повні прикметники середнього-чоловічого роду, а саме: *Різдво Христове – Різдва Христового, Різдву Христовому, Різдвом Христовим, (по) Різдву Христовому (Христовім)*.

Отже, в українській мові правильно вживати *до Різдва Христового, від Різдва Христового*.

Їду *Ярославовим Валом*, але живу на вулиці *Ярославів Вал*

У двослівних назвах деяких вулиць, провулків та спусків м. Києва збереглися форми присвійних прикметників, пор.: вулиця *Ярославів Вал*, вулиця (спуск) *Протасів Яр*, вулиця (провулок) *Цимбалів Яр*, вулиця *Боричів Тік* та ін. Вони можуть бути відмінюваними і невідмінюваними. Їх відмінюють як повні прикметники чоловічого роду твердої групи, коли такі власні двослівні назви вжиті без родових назв *вулиця, провулок, спуск*, пор.: *Зустрілися на Ярославовому Валі; Спустилися Протасовим Яром; Побували на Цимбалевому Яру; Підходимо до Боричевого Току*. Якщо ж є родові назви, то двослівні назви з такими присвійними прикметниками не відмінювані, пор.: *Зустрілися на вулиці Ярославів Вал; Спустилися вулицею Протасів Яр; Побували на провулку Цимбалів Яр; Підходимо до вулиці Боричів Тік*.

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Почнемо виконувати з *дві тисячі чотирнадцятого року*

Триває дві тисячі чотирнадцятий рік. Уживаючи цю назву року в різних відмінкових формах, мовці припускаються помилки, особливо в означенні початку чого-небудь, пор.: *З двох тисяч чотирнадцятого року..; Від двох тисяч чотирнадцятого року...* Помиляються тому, що відмінюють усі слова такого складеного порядкового числівника, нехтуючи правило, за яким потрібно відмінювати лише його останнє слово, тобто *чотирнадцятий*, та означуваний ним іменник *рік*.

Отже, українською мовою правильно вживати: *З (від) дві тисячі чотирнадцятого року завод працює за повним робочим тижнем; З дві тисячі чотирнадцятим роком українці пов'язують великі сподівання; У дві тисячі чотирнадцятому році відбудеться науковий форум.*

Що це за вживання від *двохста до п'ятиста*?

У мовленні журналістів і дикторів українського радіо останнім часом нерідко чуємо дивні форми числівникових назв сотень, пор. у реченнях: *Прибуде від двохста до п'ятиста учасників; Місту ще немає шестиста років; Відкликано близько чотирьохста заяв; Підприємство працює з трьома-ста замовниками; Штраф підвищать до п'ятиста гривень* і т. д. Вони не схожі на форми ні української, ні російської мов. бо поєднують першу відмінювану частину із другою частиною *ста*, що є формою непрямих відмінків числівника *сто*. В українській мові числівникові назви сотень 200 – 900 відмінюються в обох частинах, пор.: *чотириста – чотирьохсот, чотирьомстам, чотирмастами, чотирьохстах; п'ятсот – п'ятисот, п'ятистам, п'ятьмастами і п'ятьомастами, п'ятистах; сімсот – семисот, семистам, сьомастами і сімомастами, семистах* і т. д.

Отже, подані на початку речення з відмінковими формами назв сотень правильно вживати так: *Прибуде від двохсот до п'ятисот учасників; Місту ще немає шестисот років; Відкликано близько чотирьохсот заяв; Підприємство працює з трьомастами замовниками; Штраф підвищать до п'ятисот гривень* і т. д.

Кворум – 2/3 від кількості членів спеціалізованої вченої ради

Кворум – це встановлена статутом організації (установи) найменша кількість членів, присутність якої потрібна, обов'язкова для прийняття правочинних ухвал. Здебільшого вона становить 2/3 від кількості членів організації (установи, органу).

У реченні *Кворум є, на засіданні присутні 2/3 від кількості членів спеціалізованої вченої ради* каменем спотикання, як засвідчує практика, є називання дробу 2/3, а точніше – його знаменника. Одні озвучують цей дріб *дві треті*, інші – *дві третіх*. Немає послідовності в утворенні форми знаменника дробу і в довідкових та навчальних виданнях. Форму *дві треті* пропонує чинний “Український правопис” (К. : Наук. думка, 2007, § 72), форму *дві третіх* – підручники, посібники та енциклопедія “Українська мова”. А яка з них правильна? Вибираючи форму знаменника, потрібно зважати на те, що дріб – число, яке складається з частин одиниці. Це може бути одна частина одиниці, поділеної на кілька однакових частин (1/2, 1/3, 1/4), або сукупність кількох однакових частин одиниці (2/3, 2/5, 3/4). Називаючи дріб, слово *частина* опускають, але її форма зумовлює форму залежного від неї порядкового прикметника в ролі знаменника дробу, пор.: *одна друга* (частина одиниці), *однієї другої* (частини одиниці), *одній другій* (частині одиниці) і т. д. У дробів, чисельник яких визначає кілька однакових частин одиниці, знаменник виражений формою родового відмінка множини порядкового прикметника, зумовленою опущеним словом *частин*. Дріб 2/3 означає дві з трьох частин одиниці. Саме тому його називають *дві третіх* і відмінюють чисельник за власне числівниковим, а знаменник – за прикметниковим зразком, пор.: *двох третіх, двом третім, двома третіми*.

Отже, правильно вживати в українській мові так: *Кворум є. На засіданні присутні дві третіх від кількості членів спеціалізованої вченої ради; Науковий ступінь кандидата філологічних наук присуджено, якщо за нього проголосувало три*

четвертих від кількості присутніх на засіданні членів спеціалізованої вченої ради.

У 1991 році...

У писемному вжитку назву календарного року прийнято подавати цифрами, пор.: *У 1991 році..; До 1991 року..; З 1991 року..; Від 1991 року..; На 1991 рік...* Коли ж їх вимовляють, то користуються числівниками. Ось тут і помиляються, бо відмінюють у складеному порядковому числівникові, крім останнього, ще й перший компонент і говорять: *У тисячу дев'ятсот дев'яносто першому році..; До тисячу дев'ятсот дев'яносто першого року..; З тисячу дев'ятсот дев'яносто першого року..; На тисячу дев'ятсот дев'яносто перший рік...* Іноді вживають словосполучу *одна тисяча*, у якій числівник *одна* зайвий, пор.: *В одна тисяча дев'ятсот дев'яносто першому році..; До одна тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року..; З одна тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року...* Це означає, що мовці не знають відмінностей у відмінюванні складених кількісних і складених порядкових числівників. Відомо, що в складених кількісних числівниках потрібно змінювати всі їхні компоненти, пор.: *тисяча дев'ятсот дев'яносто один, тисячі дев'ятсот дев'яноста одного, тисячі дев'ятстам дев'яноста одному, тисячею дев'ятьмастами дев'яноста одним, (у, на) тисячі дев'ятстах дев'яноста одному.* У складених порядкових числівниках треба відмінювати лише останній компонент, що позначає розряд одиниць або десятків, пор.: *тисяча дев'ятсот дев'яносто перший рік, тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року, тисяча дев'ятсот дев'яносто першому року, тисяча дев'ятсот дев'яносто першим роком, (у) тисяча дев'ятсот дев'яносто першому році.* Оскільки назву календарного року виражає складений порядковий числівник, то в ній потрібно відмінювати як прикметник її останній компонент.

Отже, українською мовою правильно вживати так: *Тисяча дев'ятсот дев'яносто перший рік..; Тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року..; З тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року..; Від тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року..; До тисяча дев'ятсот дев'яносто першого року..; На тисяча дев'ятсот дев'яносто перший рік..; У тисяча дев'ятсот дев'яносто першому році...*

СЛОВОВЖИВАННЯ

Українськомовний, а не україномовний

Дехто вважає, що людей, які розмовляють українською мовою, потрібно називати *україномовними*, подібно до *англомовних, іспаномовних* та ін., незважаючи на те що ці складні прикметники тісніше пов'язані з назвою країни, ніж із назвою її мови. Інші заперечують проти вживання *україномовний*, тому що немає *росіємовний, польщємовний*. Замість нього пропонують уживати *українськомовний*, бо він точніше відбиває зв'язок з українською мовою. За таким самим зразком утворені складні прикметники *російськомовний, німецькомовний, чеськомовний* та ін.

Отже, людей, які розмовляють українською мовою в Україні та за її межами, правильно називати *українськомовними*.

Станом на 1 січня...

У звітній документації та інформаційних матеріалах для визначення моменту, що на нього припадає, поширюється результат певної дії або стану, сьогодні використовують паралельно два прийменники: *станом на...* і *за станом на...*, пор.: *Офіційний курс НБУ станом на 04.04.13; Основні державні соціальні гарантії станом на 1 квітня 2013 року; Моніторинг цін на продовольчі товари по регіонах (станом на 26.03.2013); Вкладникам Ощадбанку СРСР станом на сьогодні виплатили 350 мільйонів гривень компенсацій і Попередні підсумки діяльності банків за станом на 1 січня 2013 року; Показники діяльності банків за станом на 01.03.2013 р.; Державний та гарантований державою борг України за станом на 28.02.2013; За станом на 01 січня 2013 року банківську ліцензію Національного банку України на здійснення банківської діяльності мали 176 банків України... У загальному вжитку це часове значення виражають за допомогою непохідного прийменника *на*, пор.: **На 25 грудня 2012 року в штаті Інституту було 93 особи; На 1 січня 2014 року в Інституті будуть завершені***

три планові теми. На нього було нарощено форму *станом*, унаслідок чого з'явився конкретніший за значенням похідний приєменник *станом на*. Він став органічним для української ділової мови. Похідний приєменник *за станом на* є буквальною перекладом російського *по состоянию на*, тому його не можна вживати в українській мові.

Отже, у звичайному вжитку потрібно використовувати непохідний приєменник *на*, в офіційно-діловому – похідний приєменник *станом на*.

Чекайте в приймальні

На кімнатах, де приймають відвідувачів, де відвідувачі чекають, щоб їх прийняли, донедавна були вивіски **ПРИЙОМНА** або **ПРИЙМАЛЬНА**. Їх замінили вивіскою **ПРИЙМАЛЬНЯ**, бо вона відповідає моделі творення назв кімнат за призначенням для чого-небудь, пор.: *вітальня, спальня, їдальня* та ін. А от уживають цю назву іноді неправильно, бо відмінюють її як прикметник *приймальна*, а саме: *сидіти в приймальній, зайти до приймальної, вийти з приймальної*. В українській мові слово *приймальня* потрібно відмінювати як іменник першої відміни м'якої групи, пор.: Р. в. *приймальні*, Д. в. *приймальні*, З. в. *приймальню*, О. в. *приймальною*, М. в. (у, по) *приймальні*.

Отже, правильно вживати *зайти до приймальні, вийти з приймальні, бачу приймальною, чекати в приймальні*.

Триває, а не іде

Багато хто не задумуючись уживає *іде передплата, іде реєстрація, іде підготовка, іде репетиція, іде пошук, іде запис, іде слідство* та ін. А чи доречні такі дієслівно-іменникові сполуки в українській мові? Ні, недоречні, бо вони властиві російській мові. Значення тривання, тяглості чого-небудь органічно виражає українське дієслово *тривати* у формі третьої особи однини теперішнього часу, пор.: *триває передплата, триває підготовка, триває реєстрація, триває пошук, триває запис, триває слідство* та ін.

Отже, правильно вживати дієслово *триває* замість *іде*, якщо потрібно передати тривалість, протяжність чого-небудь у часі.

Чим можна замінити *прийом*?

Донедавна зі значенням дієслова *приймати* в українській мові широко вживали іменник *прийом*, про що свідчить багато узвичаєних словосполук із різних професійних сфер, пор.: *прийом студентів, прийом відвідувачів, прийом їжі, прийом ліків, години прийому, дні прийому, пункт прийому, бути на прийомі в лікаря, записатися на прийом до лікаря, ліки на два прийоми, влаштувати прийом* (з нагоди кого-, чого-небудь). Цілком очевидно, що названі словосполучення є буквальною перекладом відповідних російських зі словом *прием*, тому що в українському іменниковому словотворенні немає зразка, за яким би міг утворитися іменник *прийом*. Його потрібно замінити органічними для української мови словами *приймання, вживання, споживання* та ін. (пор.: *приймання відвідувачів, приймання студентів, споживання їжі, уживання ліків, ліки на два рази, години приймання*) або прикметником *приймальний* (пор.: *приймальні дні, приймальні години, приймальний пункт, приймальний pokій*).

У лікарській практиці замість звичних професійних штамів *прийом лікаря, записатися на прийом до лікаря, був на прийомі в лікаря* правильно вживати *лікар приймає (консультує), записатися до лікаря, побував у лікаря, відвідав лікаря, ходив до лікаря* та ін.

Узвичаєна в офіційно-діловому вжитку словосполучення *влаштувати прийом* (з нагоди кого-, чого-небудь – візиту найвищої посадової особи якоїсь країни, делегації, запрошених гостей тощо) має кілька відповідників, вибір яких залежить від того, приймали (приймають) з частуванням чи без нього: якщо з ним, то правильно повідомити *Президент дав (дасть) сніданок (обід, вечерю)...* або *Президент влаштував гостину.*; коли ж без частування, то треба вжити *Президент прийняв делегацію (гостей)..; Президент зустрівся з делегацією (гостями)..; Президент влаштував урочисту зустріч з... тощо.*

Отже, слово *прийом*, безпідставно вживане в різних сполученнях, має в українській мові свої відповідники, якими радимо скористатися.

За сприяння чи за сприянням?

Помиляються ті, хто вживає применниково-іменникові сполуки *за сприянням, за втручанням, за реагуванням, за участю* та ін. зі значенням умови, що дасть змогу чогось досягти, що-небудь здобути. В українській мові це значення виражають применниково-іменникові сполуки *за сприяння, за втручання, за реагування, за участі*, бо вони утворені на основі складно-підрядних речень із підрядною умовною частиною, пор.: **За сприяння керівництва колектив здолає труднощі** ← **Якщо керівництво сприятиме, колектив здолає труднощі**; **За втручання органів правосуддя атаки рейдерів вдасться відбити** ← **Якщо органи правосуддя втрутаються, атаки рейдерів вдасться відбити**; **За реагування органів контролю на звернення установ помилок у бухгалтерському обліку не буде** ← **Якщо органи контролю реагуватимуть на звернення установ, помилок у бухгалтерському обліку не буде**; **За участі всіх вишів України студентська олімпіада буде успішною** ← **Студентська олімпіада буде успішною, якщо в ній візьмуть участь усі виші України**.

Інститут не може *носити імені*...

В офіційних назвах деяких установ, організацій тощо є слово імені, написане повністю або скорочено – *ім*. Це означає, що їм присвоєно чиєсь прізвище – засновника, видатної особи, причетної або й не причетної до них, напр.: *Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*. Про такі установи, організації нерідко пишуть (кажуть), що вони *носять ім'я* (зі значенням прізвище). Але це неправильне вживання, бо в українській мові *ім'я* (прізвище) *присвоюють чому-небудь або іменем* (прізвищем) *називають щось*, а *носити* можна предмети, одяг, дитину тощо.

Отже, правильно вживати так: *Інституту (Інститутові) присвоїли ім'я...; Інституту (Інститутові) присвоєно ім'я...; Інститут названий (названо) іменем...*

Малі діти, а не малолітні діти

У педагогіці узвичаєний поділ на дітей дошкільного і шкільного (молодшого, середнього та старшого) віку. У загальномовному українському вжитку їх називають *малі діти*, *підлітки*, *дошкільнята*, *школярі*, *неповнолітні діти* тощо. А в метрополітені нерідко чуємо: “*Не залишайте без нагляду малолітніх дітей*” чи “*Стежте за малолітніми дітьми*”. Назви *малолітні діти*, *малолітка* не органічні для української мови, їх сприймаємо як переклад російських назв *малолетние дети*, *малолетка*. Звичнішою для українців є назва *малі діти*, що означає дітей невеликого віку. Її засвідчують українські народні прислів'я та казки, пор.: **Малі діти** – *мале горе (малий клопіт)* (Укр. прислів'я). Для офіційного вжитку доречніші назви *неповнолітні діти*, *підлітки*, *школярі* та ін., які використовують залежно від потреби.

Отже, українською мовою природніше звучатимуть назви *малі діти*, *зовсім малі діти* (якщо на цій віковій ознаці треба наголосити) та *підлітки* (діти 12 – 16 років) чи *неповнолітні діти*.

Про що річ, якщо вжито *сиріч*?

У газетній періодиці натрапляємо на незвичне, маловідоме для багатьох читачів слово *сиріч*. Із контексту зрозуміло, що його вживають зі значенням пояснювальних (ототожнювальних) сполучників *тобто*, *або* та ін., пор.: *На танку гурт журналістів, яких запросив на день відкритих дверей, сиріч на екскурсію, секретаріат Президента (Україна молода, 13.06.2007); А потім, куди ж їх “тикати” ті натовські бази – усі найкращі місця вже зайняті військовими базами Росії, сиріч Чорноморським флотом (Україна молода, 14.02.2008).*

Що це за сполучник і коли його доречно вживати? З історичних джерел дізнаємося, що *сиріч* – сполучник церковнослов'янського походження, утворений із *си рѣчь*, тобто “це слово”. У тлумачному Словнику української мови його подано як пояснювальний, застарілий, із стилістичною позначкою іронічний (див.: т. IX, с. 199). Очевидно, саме тому його почали вживати в іронічних контекстах замість нейтральних пояснювальних сполучників *тобто*, *або* та ін.

Отже, пояснювальний (ототожнювальний) сполучник *сиріч* в українській мові доречно використовувати тоді, коли тлумаченню чого-небудь потрібно надати іронічного забарвлення.

Що це за *листок-вкладиш*?

Відкривши упаковання з ліками, ми читаємо інструкцію для медичного застосування цих ліків. У ній написано: “*Уважно прочитайте цей листок-вкладиш перед тим, як розпочати застосування препарату! Зберігайте цей листок-вкладиш. Вам може знадобитися перечитати його*”. Застереження слушне, але незрозуміло, чому цей вкладний листок названо *вкладишем*. В українській літературній мові від дієслів не утворюють іменників за допомогою суфікса *-иш*. Листок, який вкладають до чого-небудь, який призначений для вкладання в що-небудь, можна назвати *вкладний листок* або *листок-вкладка*.

Отже, читайте *вкладний листок* або *листок-вкладку*.

Ціни *піднімають* чи *підвищують*?

Сьогодні багато хто обурюється: *Держава підняла ціни на все; Підняли ціни на хліб; Піднімуть ціну на газ; Піднялися ціни на ліки; Постійно піднімаються ціни на бензин; Піднімуться ціни на автомобілі*. У цих реченнях дієслова *підняти / підняти, підніматися / піднятися* поєднані зі словом *ціна* подібно до російської мови, пор.: *поднимают / поднят цены, цены поднимаются / поднялись*. Українською мовою такі словосполучення звичайно передають як *підвищувати / підвищити ціни* та *ціни ростуть, зростають / зросли*. Значно більше емоційно-експресивних засобів, за допомогою яких виражають постійне незначне або істотне зростання цін (*ціни лізуть (повзуть) / полізли (поповзли) догори; ціни галопують*), а також різке, стрімке підвищення цін (*ціни стрибнули (стрибонули), ціни підскочили, ціни рвонули* тощо).

Отже, правильно вживати так: *Держава підвищила ціни на все; Підвищили ціни на хліб; Підвищать ціну на газ; Зросли ціни на ліки; Ціни на ліки лізуть (повзуть) догори; Постійно зростають ціни на бензин; Галопують ціни на бензин; Зросли (підскочили) ціни на автомобілі*.

Презентує – це не репрезентує

Останнім часом на сторінках української преси, у професійному писемному та усному мовленні почали широко вживати дієслово *презентувати* і утворений від нього дієприкметник *презентований* зі значенням, відмінним від того, з яким вони узвичаєні в українській мові. В одинадцятитомному тлумачному Словнику української мови значення дієслова *презентувати* було витлумачене як ‘передавати що-небудь у власність як подарунок; дарувати’, причому воно подане із стилістичною позначкою *заст., розм.* (див.: т. VII, с. 532). У такому значенні це дієслово зафіксоване в мові української художньої літератури, пор.: *Згадалася [Наливайкові] її довга розповідь про чоловіка Яна... та про тисячі золотих червінців, що їх презентував удові король Баторій за ті чоловікові заслуги* (І. Ле); *Пан Войський не візьме того собі у гнів, Як персня я йому уклінно презентую* (М. Рильський); *Букетики кримських конвалій презентували московським студенткам* (Ю. Смолич). Словотвірно воно пов’язане з іменником латинського походження *презент*, пор.: *На себе панцир натягає [Еней], Палаш до бока прив’язав; Насилу щит підняв чудесний, Не легкий був презент небесний* (І. Котляревський); *Двічі на тиждень провідував [Макар] Зою Артемівну, І завжди привозив у презент, що мав на хуторі* (П. Кочура).

Нове значення дієслова *презентувати* ‘публічно представляти що-небудь нове, те, що недавно з’явилося чи було створено’ сформувалося під впливом запозиченого іменника *презентація*, що зафіксував “Великий тлумачний словник сучасної української мови” (Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005, с. 1105). Слово *презентація* спочатку вживалося в українській мові як фінансовий термін зі значенням ‘подання, вручення переказного векселя особі, яка зобов’язана сплатити по ньому’ (Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. – К., 1974, с. 542), а згодом воно розширило свою сполучуваність з іменниками, серед яких *книжка, видання, кінофільм, виставка* тощо, унаслідок чого в нього розвинулося теперішнє нове значення. Цей іменник почали активно використовувати в культурному та науковому

житті України для найменування публічних зібрань, присвячених ознайомленню з чимось новим, інформуванню про новий важливий здобуток, представленню чогось новоствореного – книжки, кінофільму, виставки, організації тощо. Напр.: *Відбулася й презентація українського кіноархіву – Національного центру Олександра Довженка* (Дзеркало тижня, 10.09.2012); *Однією з них була презентація двох художніх виставок – персональної виставки Олександра Чегорки “Пісня Мамая” та виставки модерного українського мистецтва* (Експедиція XXI, 2010, № 7). Як бачимо, у дієслові *презентувати* розвинулося нове значення під впливом іменника *презентація* у зв’язку з потребами культурної практики.

Особливо активно вживаний із цим новим значенням дієприкметник *презентований*, що передає його як ‘представлений широкому загалу, оприлюднений’, пор.: *Нещодавно в Києві був презентований проект Усесторонньої міжнародної Конвенції про захист і підтримку прав і достоїнств людей з обмеженими можливостями* (Пенсія); *На Канському фестивалі нинішнього року був презентований франко-український фільм “Дніпровський крокодил”, який отримав досить позитивні відгуки* (Дзеркало тижня, 25.02.2011); [...] *якщо презентований нині твір написано від чоловічого імені, то наступний... буде вже жіночий* (Експрес, 17.12.2010).

З’явилися вже й іменники *презентант* на означення особи, що презентує, представляє себе чи свій продукт, та *самопрезентація*, що називає вміння особи представити себе, напр.: *Одним із найважливіших результатів тренінг-курсу є розвиток уміння слухачів презентувати себе і свій продукт (розроблений проект) перед колегами і керівництвом... Презентант повинен так підготувати свій виступ, щоб кожна частина мала свій фрагмент змісту, який не повторюється* (Реферат на тему: **Самопрезентація** і саморефлексія учасників тренінгових програм (<http://aliveinter.net/ukr/referat>)).

Крім новітнього семантичного впливу слова *презентація* на *презентувати*, спостерігаємо помилкове вживання цього дієслова замість *репрезентувати*, пор.: *Творчість художника презентувала* (правильно: *репрезентувала*) *тогочасне образотворче мистецтво* (3 газети). Хоч названі дієслова і мають латинські корені (пор. від лат. *representatio* – наочне зображен-

ня, *praesento* – передаю, вручаю), але вони не рівнозначні. *Репрезентувати* вживають в українській мові зі значенням ‘бути представником кого-, чого-небудь і від когось, чогось; представляти; бути виразником якихось поглядів’ (Словник української мови, т. VIII, с. 511), напр.: *Свого лексичного значення займенникові слова не мають, проте лексичні значення тих слів, які вони репрезентують, [...] можна встановити лише в тексті, тобто в мовленні, а не в мові* (І. Вихованець); *Категорія темпоральності репрезентує систему значень, які в онтологічному сенсі співвіднесені з поняттям часу* (В. Барчук); *Незалежній державі потрібні будуть висококваліфіковані дипломати і радники, які б добре знали мови, історію, культуру тих народів, де їм доведеться репрезентувати Україну* (Голос України, 10.11.1991); *Якщо в прагматичному самовиявленні індикативне планування репрезентує метод “сподучних судин”, ...то у філософічному контексті індикативне планування – це роль “позитивної держави”* (Вісник НАН України, 1994, № 9 – 10); *Всіма силами і засобами вони [деякі політичні об’єднання] намагаються реалізувати модель держави, яка репрезентує погляди лише частини населення* (Віче, 1993, № 2). Утворений від нього дієприкметник *репрезентований* означає ‘представлений чим-, ким-небудь реально’, напр.: *Іншим параметром контрастивної синтагматики зіставляваних дієслівних систем слугував їхній реченнєвотвірний потенціал, репрезентований системою типових моделей простих речень дієслівної будови...* (Н. Іваницька). Спільнокореневі з дієсловом *репрезентувати* іменники *репрезентація*, *репрезентант* передають відповідно значення ‘наочне представлення кого-, чого-небудь і від когось, чогось’ (напр.: *Створивши міжнародну асоціацію українців, ми... вийшли на якісно новий рівень комунікації з іншими культурами і репрезентації своєї* (Літературна Україна, 03.08.1989) та ‘представник кого-, чого-небудь’ (напр.: *Тільки в 60-х роках хвиля українського впливу знов набігла на Галичину, і знов у формі зверхнього україно- і козакофільства. Ся течія найкраще характеризується відносинами її головного репрезентанта, Куліша, до Котляревського* (І. Франко); *Означено-особові речення як репрезентанти стильової економності* (І. Завальнюк).

Отже, у сучасній українській літературній мові дієслова *презентувати* і *репрезентувати*, дієприкметники *презенто-*

ваний і **репрезентований**, іменники **презентація** і **репрезентація**, **презентант** і **репрезентант** розрізняються за своїми значеннями, тому не можуть бути взаємозамінними. **Презентувати**, **презентація**, **репрезентований** означають ‘публічно представляти щось нове, ознайомлювати з якимсь новим вагомим здобутком’, тоді як **репрезентувати**, **репрезентація**, **репрезентований** – ‘бути представником кого-, чого-небудь і від когось, чогось; представляти; бути виразником якихось поглядів’.

Розіграш замість розиграш

Дехто й досі не розуміє, чому замість *розиграш* тепер уживають *розіграш*. Справді, тривалий час в українській мові нормативним було слово *розиграш*, у якому між префіксом **роз-**, що закінчується на приголосний, і коренем, що починається звукосполученням **гр**, писали голосний **и**, подібно до російського *розыгрыш*, пор.: *Центральними подіями в житті баскетболістів були першості, а з 1950 по 1953 роки також розиграші Кубка України* (Спорт на Україні, 1958); *Після короткої перерви найсильніші хокейні клуби почали фінальну частину розиграшу першості країни* (Вечірній Київ, 13.12.1968); *Блискуче виступили наші штангісти в розиграші Кубка СРСР у Запоріжжі* (Вечірній Київ, 16.12.1974); *Львів'янин Микола Вакар став переможцем розиграшу Кубка країни з марафонського бігу, який завершився в Ужгороді* (Робітничка газета, 13.10.1981); *...у новому сезоні умови розиграшу першості значно змінилися* (О. Макаров). *Розиграш* подавали орфографічні словники української мови до початку 90-х років минулого сторіччя. І лише в четвертому виданні “Українського правопису” (К. : Наук. думка, 1993) з’явилося слово *розіграш*, яким проілюстрували правило про вживання голосного **і** після префіксів, що закінчуються на голосний і приголосний, на противагу тим позиціям, де пишуть **ї** після голосного в словах іншомовного походження (див. § 90, п. 5, б). Це слово логічно було б подати в § 21, п. 2, де йдеться про правопис префіксів на приголосний (**роз-**, **над-**, **під-** та ін.), які перед коренем, що починається сполученням приголосних, потрібно писати так само, як і префікс **з-** (див. § 21, п. 1), з голосним **і**, пор.: *зіграти, розіграти / розігравати; зігнути, розігнути, підігнути; надіслати, розіслати*. Префікс **розі-** дієслів ви-

дової пари *розіграти / розігрувати* зберігається і в похідних від них іменниках *розіграш / розігрування*, бо виступає в тій самій фонетичній позиції. Хоч для української мови і не характерне утворення віддієслівних іменників за допомогою суфікса **-аш** (є ще *виграш, програш*), слово *розіграш* стало широкоживаним у складі усталеного в спорті словосполучення *відбувся (відбудеться) розіграш Кубка*, напр.: *У Берегові відбувся розіграш шахового Кубка міста* (Новини Закарпаття, 02.07.2013); *У Вознесенську відбувся розіграш Кубка України з мотоболу* (Вечірня Полтава, 22.05.2013). Українською мовою органічніше вживати *розіграно Кубок, буде розіграно Кубок*.

Учбовий чи навчальний автомобіль?

Як називати автомобіль, на якому навчають їздити водіїв-початківців: *учбовий* чи *навчальний*? Нерідко можна почути *учбовий автомобіль*, але ж в українській мові немає слова *учба*, з яким би словотвірно можна було пов'язати *учбовий*. У російській мові є прикметник *учебный*, утворений від іменника *учеба*. Українською мовою правильно вживати лише ***навчальний автомобіль***, тому що одне зі значень прикметника *навчальний*, подане в одинадцятитомному тлумачному Словнику української мови, – ‘пристосований для навчання, тренування’ (т. V, с. 43). Так само потрібно називати ***навчальний тролейбус, навчальний корабель, навчальний човен*** та ін.

Скасувати, а не відмінити

Дієслова *відмінити / відміняти* почали широко вживати зі значенням ‘визнавати, оголошувати, робити що-небудь недійсним’, що засвідчують словосполучення *відмінити виставу, відмінити концерт, відмінити засідання, відмінити закон, відмінити наказ, відмінити акт* та ін. Автори деяких довідкових видань пропонують уживати дієслово *відмінити* лише з назвами заходів (*вистава, концерт, фестиваль, засідання* тощо), тобто *відмінити виставу, відмінити концерт, відмінити фестиваль, відмінити засідання*, а з назвами документів – дієслово *скасувати*, пор.: *скасувати закон, скасувати наказ, скасувати акт*. Проте таке розмежування не відповідає традиціям українського слововжи-

нання, згідно з якими заходи скасовують або повідомляють про перенесення їх на інший день, а документи, що не відповідають за змістом чи формою чому-небудь, скасовують або анулюють.

Отже, українською мовою правильно вживати так: **скасувати виставу** (концерт, фестиваль, засідання); **перенести на іншу дату виставу** (концерт, фестиваль, засідання); **скасувати наказ** (закон, акт); **анулювати наказ** (закон, акт).

Чи правильно **відправляти** / **відправити**?

В українській мові помітно розширюється вживання дієслів **відправляти** / **відправити** зі значенням руху та похідними від нього значеннями, напр.: **Відправити автобус у рейс**; **Відправити когось на роботу, до школи**; **Відправити в дорогу**; **Відправити миротворчий контингент**; **Відправити sms-повідомлення, листа (телеграму)**; **Відправити додому**; **Відправити за двері**; **Відправити геть**; **Відправити за ґрати**, **Відправити на той світ** та ін. Це спричинено впливом російської мови, де дієслова *отправляют* / *отправить* є органічними, а в українській мові замість **відправляти** / **відправити** потрібно вживати свої відповідники, пор.: **Відправити автобус у рейс** – **Послати автобус у рейс**; **Відправити когось на роботу, до школи** – **Випроводити (вирядити) когось на роботу, до школи**; **Відправити в дорогу** – **Спорядити (послати, вирядити) в дорогу**; **Відправити миротворчий контингент** – **Послати миротворчий контингент**; **Відправити sms-повідомлення, листа (телеграму)** – **Надіслати sms-повідомлення, листа (телеграму)**; **Відправити додому** – **Відпроводити (відіслати) додому**; **Відправити за двері** – **Вигнати за двері**; **Відправити геть** – **Вигнати геть**; **Відправити за ґрати** – **Запроторити за ґрати**; **Відправити на той світ** – **Зігнати зі світу**; **Загнати на той світ**.

Запам'ятаймо ці виразні, точні українські відповідники дієслів **відправляти** / **відправити** і вміло ними послуговуймося.

Відбувати, виїжджати, відходити, вирушати, але не відправлятися

У сучасному українському вжитку дієслова **відправлятися** / **відправитися** під впливом російських *отправляются* /

отправиться стали єдиними виразниками різних значень руху, пор.: *Автобус відправляється з Києва о 8 годині; Поїзд відправляється з другої колії; Обережно! Поїзд відправляється; Ми відправляємося в дорогу; Вони відправляються в подорож автобусом.* Для кожного з названих уживань в українській мові є свої дієслівні відповідники, пор.: *Автобус відправляється з Києва о 8 годині – Автобус відбуває (виїжджає) з Києва о 8 годині; Поїзд відправляється з другої колії – Поїзд відходить з другої колії; Обережно! Поїзд відправляється – Обережно! Поїзд рушає; Ми відправляємося в дорогу – Ми вирушаємо в дорогу; Вони відправляються в подорож автобусом – Вони вирушають у подорож автобусом.*

Отже, замість *відправлятися / відправитися* використовуйте виразніші, точніші українські синонімічні дієслова *відбувати / відбутися, від'їжджати / від'їхати, відходити / відійти, рушати / рушити, вирушати / вирушити* та інші, зважаючи на властиві їм відтінки значення руху.

Котеджовий чи котеджний?

Порівняно недавно в українському повсякденному вжитку з'явилось слово *котедж* на означення невеликого, переважно замиського, одноквартирного житлового будинку з ділянкою землі. Місцевість, забудовану такими будинками, називають *котеджовим* і *котеджним* містечком, комплексом або масивом, пор.: *Тут планують розташувати три гольф-майданчики, будівництво одного з яких уже розпочалося, реконструювати парк відпочинку "Наталка", звести котеджовий комплекс і набережну* (<http://kakadela.kiev.ua/17254/art/749.html>); *Учора міська рада дозволила будувати котеджовий будинок на Довбуша* (<http://zik.ua/ua/chat/38>); *Котеджний масив "Наше містечко" – сучасне котеджне містечко, що розташоване в с. Тарасівка* (<http://nashemistechko.cjm/ua.html>). Із двох однакових за значенням прикметників перевагу рекомендуємо надати *котеджовий*, тому що він милозвучніший, адже в ньому суфікс **-ов-** усуває важкий для вимови збіг приголосний, характерний для *котеджний*.

Мінімум, як мінімум не для загальнономовного вжитку

Запозичене слово *мінімум* і утворена на його основі стійка словосполучка як *мінімум* стали досить модними в українському усному та писемному вжитку. Іноді здається, що вони ледь не єдині засоби вираження найменшої кількості чого-, кого-небудь, потрібної для чогось, або означення найкоротшого відтинку часу тривання чого-небудь. Пор.: *На боротьбу зі зсувами в Києві потрібно мінімум 100 мільйонів* (Українська правда, 06.07.2013); *На підготовку до чемпіонату Європи з баскетболу 2015 року Україні необхідно, як мінімум, 300 мільйонів євро* (Високий Замок, 28.12.2012); *Криза в єврозоні триватиме як мінімум п'ять років* (Економічна правда, 05.11.2012); *Обсяг коштів у цих інститутах повинен становити мінімум 1,3 % від обсягу застрахованих у місцевих банках депозитів* (Економічна правда, 27.06.2013); *Зразкові громадяни передплачували їх [газет] як мінімум три: одну московську, одну київську й одну місцеву* (Ю. Андрухович); *Кожен керівник, як мінімум, повинен знати роботу тієї ланки, якою він керує* (Г. Гордасевич); *Щодня я витримую мінімум дві поїздки в тролейбусі в години пік* (С. Пиркало); *Нам потрібно купити мінімум дві капсули* (Україна молода, 28.08.2013). А чи й справді мінімум, як мінімум незамінні виразники необхідної чи бажаної найменшої кількості або найкоротшого тривання чого-небудь? Коли їх потрібно вживати, а коли варто уникати? Слово *мінімум* обов'язкове, коли вживається як математичний термін, що означає 'найменше значення безперервної функції', як компонент терміна соціально-економічної сфери *прожитковий мінімум*, що означає 'найменшу кількість грошей, засобів, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини' (напр.: ...*проект закону передбачає обов'язковий перегляд споживчого кошика кожні три роки і автоматичне збільшення прожиткового мінімуму, у разі якщо інфляція перевищить закладену в бюджет більш ніж на 1%* (Дзеркало тижня, 08.02.2013); *У 2013 році уряд пропонує підняти прожитковий мінімум на 13 грн.* (Львівська газета, 04.12.2012), і терміна освітньої галузі знань *кандидатський мінімум*, яким позначають 'сукупність знань або заходів, необхідних у якій-небудь галузі' (напр.: *Аспіранти склали іспит*

кандидатського мінімуму зі спеціальності). У загальнономовному українському вжитку книжному слову *мінімум* за значенням відповідає похідний прийменник *не менше ніж*, а словосполучі як *мінімум* – обмежувально-підсилювальні частки *щонайменше, хоч би, бодай* та ін. Пор. заміну ними *мінімум, як мінімум* у поданих на початку реченнях: *На боротьбу зі зсувами в Києві потрібно не менше ніж 100 мільйонів; На підготовку до чемпіонату Європи з баскетболу 2015 року Україні необхідно щонайменше 300 мільйонів євро; Криза в єврозоні триватиме щонайменше п'ять років; Обсяг коштів у цих інститутах повинен становити не менше ніж 1,3% від обсягу застрахованих у місцевих банках депозитів; Зразкові громадяни передплачували їх [газет] щонайменше три...; Кожен керівник повинен знати роботу бодай тієї ланки, якою він керує; Щодня я витримую щонайменше дві поїздки в тролейбусі в години пік; Нам потрібно купити хоч би (бодай) дві капсули.*

Отже, запозичене слово *мінімум* в українській мові потрібно вживати як математичний термін та як складник термінологічних словосполучень і зовсім воно не бажане через свій книжний характер у загальнономовному використанні, бо тут його значення та стійкої словосполуки як *мінімум* виражають органічніші, до того ж експресивніші засоби – похідний прийменник *не менше ніж* та частки *щонайменше, хоч би, бодай*.

Нерідні діти: *прийомні* чи *названі*?

В Україні стає більше сімей, які хочуть узяти на виховання чужу дитину. Справа благородна. Але вона виявила труднощі в називанні не пов'язаних родинними зв'язками батьків і дітей. Під впливом російської мови їх іменують *прийомні батьки, прийомний батько, прийомна мати, прийомні діти, прийомний син, прийомна дочка*, напр.: *Відповідно до вітчизняного законодавства різниця у віці прийомних батьків і дітей не повинна перевищувати 45 років...* (Україна молода, 16.09.2009). Батьків, які взяли за свою чужу дитину, і дітей, яких прийняли в сім'ю за своїх, в українській мові іменують переважно *названими*, рідше – *нареченими*. Із першим, уживанішим означенням можуть бути *названі батьки, названий батько, названа мати, названі діти, названий син, названа дочка*, напр.: – *Семене Ларивоновичу, – сказав Мишуня твердо й саме так, як чекав од нього назва-*

ний батько... (Ю. Яновський); *Жила вона з названою матір'ю у Явтушенків* (Д. Мордовець); *Не показуючи на люди своєї радості, пишався Мирослав названим сином* (А. Хижняк).

Тож хай живуть щасливо в родинах *названі батьки і названі діти*.

Чим жінки годують немовлят?

З того, як сьогодні пишуть та як подають тлумачні й перекладні словники (порівняйте: *Молоді матері не годують груддю; Годуйте дітей груддю; Препарат заборонено вживати жінкам, які годують груддю*), може скластися думка, що жінки в Україні годують своїх немовлят лише однією молочною залозою. Звичайно ж, обома, а зазначені вживання поширилися в українській мові під впливом російської і тих рекомендацій, які подають перекладні російсько-українські словники, пор. рос. *вскармливать, вскормить грудью* і укр. *вигодовувати, годувати груддю* (Російсько-український словник. – К. : Абрис, 2002, с. 132). В українській літературній мові значення ‘молочні залози жінки’ виражає слово *груді*, тому правильно вживати *вигодовувати, годувати дитину (немовля) грудьми*. Саме це слово використано в перекладі відомого вислову Максима Горького “*Восславим жєницину-мать, чьей грудью вскормлен весь мир!*”, пор.: “*Уславимо жєнку-матір, грудьми якої вигодуваний увесь світ!*”.

У розмовному мовленні українок, особливо сільських, звичними були й далі є вживання *давати (дати) дитині цицьку (цицю); дитина взяла цицьку (цицю); дитина не бере (не взяла) цицьки (циці); плекати дитину грудьми* та ін., напр.: *Гапочка – помолоділа, гаряча, рум'янощока – примостилася скраєчку на скрині й дає дитині цицьку* (Є. Гуцало); *Проциха плекала дитину.. грудьми та й приповідала* (О. Мартович).

Отож не забуваймо своїх, уживаних віками словосполук і використовуймо їх залежно від ситуації: в офіційній – *вигодовувати, годувати дитину (немовля) грудьми*, у неофіційній – *давати (дати) дитині цицьку (цицю), плекати дитину грудьми* та ін.

Навколо нас *оточуючі* чи *інші*?

Пасажирів застерігають: “*Ви можете травмувати оточуючих!*” або “*Не заважайте оточуючим!*”. У рекламі звучить:

“Хворих на псоріаз уникають оточуючі”; “Оточуючі уникають спілкування з ними”. Хто ж ці оточуючі? Звичайно ж, люди. У різних контекстах вони мають конкретизовані найменування. У транспорті – це пасажир. Тому наведені застереження повинні звучати так: *Ви можете травмувати інших пасажирів! Не заважайте іншим пасажирам!* Контактів із хворими, особливо з інфекційними недугами, уникають здорові люди, які оточують їх. В українській мові цих людей називають *оточенням*. У рекламі природно б звучало: *Хворих на псоріаз уникає оточення; Оточення уникає спілкування з ними.*

Отже, замість *оточуючі*, що є буквальним перекладом російського *окружающие*, в українській мові правильно вживати *інші* (люди, чоловіки, жінки, пасажир) або *оточення*.

Відповідає дійсності чи насправді так?

За допомогою словосполук *відповідає дійсності*, *не відповідає дійсності* багато хто тепер визначає відповідність / невідповідність чого-небудь тому, що є насправді, реально. Пор.: *Знайшлися тверезо мислячі люди, які вирішили з'ясувати, якою мірою повідомлення про “бермудські чудеса” відповідають дійсності* (Людина і світ, 1987, № 10); *Те, що повідомив депутат, не відповідає дійсності* (Із радіорепортажу); *Це не відповідає дійсності* (З усного розмовного мовлення). Серед значень дієслова *відповідати*, справді, є значення ‘бути відповідним чомусь’. Напр.: *Зовнішня політика України відповідає її національним інтересам* (Україна молода, 03.11.2006); *Дисертація відповідає вимогам ВАКу* (Із відгуку). Проте утворені на основі цього значення словосполучки *відповідає дійсності*, *не відповідає дійсності* неорганічні для української мови, навіть як канцеляризми в діловій сфері. Замість них природніше вживати *насправді (реально) так*, *насправді (реально) не так*.

Відслідковуємо чи відстежуємо?

Уважний читач і слухач помітив уживання “модних” сьогодні дієслів *відслідковувати* / *відслідкувати*, яких не подають наявні тлумачні словники української мови. Пор. у газетах: *Така комплексна база даних усіх хворих ... допоможе відслід-*

ковувати масштаби епідемії та розвиток захворювання... (День, 04.09.2008); **Ми відслідковуємо** причини дерибану земель навколо Києва (Україна молода, 17.06.2009). Із контексту зрозуміло, що цими дієсловами називають тривалі і ретельні спостереження за чимось, дослідження чогось за допомогою спеціальних засобів, аби з'ясувати, визначити щось важливе. Але з таким значенням в українській мові зафіксовані дієслова **відстежувати / відстежити**. Зокрема, у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" (Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005) їх витлумачено так: 'Фіксувати, повторювати який-небудь процес, результати чого-небудь за допомогою спеціальної апаратури' (с. 181).

Отже, замість дієслів **відслідковувати / відслідкувати** в українській мові потрібно вживати **відстежувати / відстежити**.

Робити пропуск, а не ставити пробіл

Серед вимог до оформлення статей або тексту праць є й та, що визначає відстань до і після тире, між ініціалами і прізвищем, родовою і видовою назвою населеного пункту, цифрами і назвами грошових або метричних одиниць тощо. Ця відстань – не заповнене нічим місце між буквами або іншими знаками в друкованому рядку. У видавничій справі її називали донедавна **пробілом**, напр.: *Треба розрізняти тире (–) і дефіс (-): відмінність полягає в їх розмірі та наявності **пробілів** до і після тире* (Із вимог до оформлення статей). Коротшу відстань, створену комбінацією клавіш Ctrl+Shift+Пробіл у комп'ютерному друці, називають **нерозривним пробілом**, пор.: *Між цифрами і назвами одиниць (грошових, метричних тощо), а також між прізвищами та ініціалами ставити **нерозривний пробіл*** (Із вимог до оформлення статей); *Ініціали відділяються від прізвищ **нерозривним пробілом*** (комбінація клавіш Ctrl+Shift+Пробіл) (Із вимог до оформлення статей); *Скорочення т. п., т. д., XIX ст., ініціали при прізвищах, назви населених пунктів на зразок м. Київ, с. Михайлівка друкувати через **нерозривний пробіл*** (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+Пробіл) (Із вимог до оформлення статей).

Друкарський термін **пробіл** в українській мові вживали як кальку російського **пробел**. Дослідники пропонують замінити

його одним із трьох синонімів – *пропуск, проміжок, прогалина*. Найточнішою назвою не заповненого нічим місця між буквами або буквами та іншими знаками є слово *пропуск*. Саме тому його почали вживати замість *пробіл* у нових вимогах до оформлення статей, пор.: *У тексті використовується дефіс “-”, який не відділяється пропусками, і тире “—”, яке відділяється з обох боків пропусками. Перед розділовими знаками пропуск не роблять, а після них – роблять. Дужки та лапки безпосередньо охоплюють текстовий блок і відділяються лише зовні пропусками* (Із вимог до оформлення статей).

Отже, українською мовою правильно вживати так: *Робити пропуск до і після тире; Відділяти тире з обох боків пропусками; Робити нерозривний пропуск між ініціалами і прізвиськом; Робити нерозривний пропуск між цифрою і назвою грошової чи метричної одиниці; Назви населених пунктів на зразок м. Київ, с. Михайлівка друкувати через нерозривний пропуск і т. д.*

З другого чи іншого боку?

Донедавна, характеризуючи щось, уживали з *одного боку, з другого боку*. Тепер *другого* нерідко замінюють на *іншого*, із чим дехто не погоджується, бо вважає, що за допомогою цієї парної словосполуки зіставляють лише два аспекти (підходи, факти тощо), двоє явищ, тісно пов'язані між собою: наявність одного передбачає наявність другого, подібно до того, як уживають *в одній руці, у другій..; одне око, друге..; на одному березі річки, на другому...*

Ті, хто використовує словосполуку з *одного боку, з іншого боку*, не обмежує її лише двома аспектами аналізу чого-небудь, бо може бути: *з одного боку, з іншого боку, а ще з іншого боку*. Крім того, форму *одного* тут ужито зі значеннями займенників *цього, такого, якогось*, тобто з *одного боку* – це те саме, що *із цього (такого, якогось) боку (погляду)*. Пор. рівнозначні вживання: *Із цього боку (погляду), м'яка іграшка – потрібна, а з іншого – шкідлива і З одного боку, м'яка іграшка – потрібна, а з іншого – шкідлива; Із такого боку (погляду), штучні вітаміни корисні, а з іншого – небезпечні і З одного боку, штучні вітаміни корисні, а з іншого – небезпечні*.

Саме тому українською мовою правильно вживати з *одного боку, з іншого боку*.

Керівна партія, партія влади замість правлячої партії

Із 90-х років минулого сторіччя в українській мові спостерігаємо дедалі ширше вживання таких словосполук, як *правляча партія, правляча коаліція, правляча верхівка, правляча олігархія, правлячі кола* та ін. Напр.: *Якщо не буде примату права над державою та її органами, ми знову прийдемо до тоталітарного режиму, незалежно від того, яка партія в країні буде правлячою* (Вечірній Київ, 04.03.1991); *Криза штучного походження (комплексна), коли перевиробництво і надвиробництво використовують правляча верхівка, мафія, потужні монополії і корпорації для створення надприбутків за рахунок більшості населення* (Вечірній Київ, 16.09.1998); *...перехід на нові методи господарювання в Україні потребує не лише виважених роздумів, але й клімату, здатного привести до нарощення дій, які складала б не нормативні акти правлячої олігархії, а культура соціального спілкування* (Вісник НАН України, 1994, № 9 – 10); *Уперше за всю нашу історію розвиток політичного процесу почався у протиборстві правлячих кіл і опозиції* (Голос України, 02.02.1991). У наведених словосполучах *правлячий* є буквральним перекладом дієприкметника російської мови *правлящий*, якому в українській мові відповідають прикметники *керівний* ('який керує державою') і *панівний* ('який має владу, панує').

Отже, якщо йдеться про політичну силу або найвпливовіших представників великого монополістичного капіталу, що взяли владу у свої руки в державі і керують нею, правильно вживати *керівний*, пор.: *керівна партія, керівна коаліція, керівна верхівка, керівна олігархія*. Керівну партію ще називають *партією влади*. *Панівний* може стосуватися *верхівки, олігархії* та інших груп багатих людей, бо вони мають економічне, а нерідко -- й політичне панування в державі.

Документ показують, а не пред'являють

Для багатьох, на жаль, уже стало звичним уживання дієслів *пред'являти / пред'явити* в словосполучах на зразок

*пред'являйте квитки, пред'явіть документи, пред'явити претензії до якості виконаної роботи, пред'являти високі вимоги до знань, пред'явити рахунок за надану послугу і т. д., утворених подібно до російської мови. В українській мові ці дієслова в складі поданих словосполук мають різні відповідники, пор.: **предъявите** билет (документ) – **покажіть** квиток (документ); **предъявить** претензии к качеству выполненной работы – **висунути** претензії до якості виконаної роботи; **предъявляют** высокие требования к знаниям – **висувати** високі вимоги до знань; **предъявить** счет за предоставленную услугу – **виставити** рахунок за надану послугу.*

Отже, в українській мові замість *пред'являти / пред'явити* потрібно вживати *показувати / показати* (квиток, документ), *висувати / висунути* (претензії, вимоги), *виставляти / виставити* (рахунок).

Виборці **являються** чи **приходять** на дільниці?

Українські газети зарясніли *явкою виборців* та *явкою на вибори*, пор.: *Вибори-2010* ознаменувалися найнижчою *явкою виборців*; *Явка виборців на Волині* склала 73 відсотки; *Народ розчарований. Про це свідчить відсоток явки на вибори: 66,72; ...через низьку явку на вибори* (Україна молода, 19.01.2010). На основі цього може скластися думка, що українські виборці *являються*, а не *приходять* на дільниці, щоб узяти участь у голосуванні. Насправді вони приходять на виборчі дільниці і голосують за кандидата. Згадаймо заклики передвиборної агітації: “Прийдіть на вибори і проголосуйте за кандидата, якому ви довіряєте!”. А словосполуки *явка виборців*, *явка на вибори*, що є буквральними перекладами російських словосполук *явка избирателей* та *явка на выборы*, бездумно поширюють українські журналісти, забуваючи, що для російської мови вони нормативні, а для української – ні. Такі словосполуки визначають участь виборців у голосуванні, у виборах. Цю думку в українській мові можна передати по-різному, уникаючи слова *явка*. Пор.: *Участь громадян України у виборах 2010 року була найнижчою порівняно з усіма попередніми виборами; У виборах на Волині взяло участь 73 відсотки населення; Відсоток участі громадян у виборах становить 66,72;*

На виборчі дільниці прийшло значно менше виборців; Народ розчарований. Він не хоче йти на вибори.

Не виключено, що...

Не виключено, що... – це дослівний переклад російського не исключено, что... Ним послуговуються деякі автори для вираження значення можливості, імовірності чого-небудь, припущення на тлі того, що вже гарантоване, реальне, пор.: *Націоналізація банків, яка зараз проходить в усьому світі, – це тільки початок великих перетворень світової економіки, коли роль держави в економіці лише збільшуватиметься. **Не виключено, що** націоналізації зазнають і найбільші світові компанії-виробники (Новини УНІАН, 17.10.2008); **Не виключено, що** бойки є частиною сербів, які лишилися в Прикарпатті після відходу основної частини сербів на захід (www.haidamaka.org.ua/0118.html); *Про свою готовність приїхати на похорон уже заявили президенти Росії Дмитро Медведєв, Естонії – Тоомас Хендрик Ільвес, канцлер і президент Німеччини Ангела Меркель та Хорст Келер. **Не виключено, що** прилетить і президент США Барак Обама (Україна молода, 14.04.2010).* А чи можна уникнути цієї кальки в українській мові? Звичайно, можна. Замість неї пропонуємо вживати словосполучки **цілком можливо, що..; цілком імовірно, що..; припускають, що..; сподіваються, що...** та ін.*

Не все зводиться до...

В українській мові природно звучать речення *Ведмідь звівся на задні лапи; Хворий звівся на лікті; Людина звелася на ноги; Тополі звелися вгору; Бійці звелися в атаку; Хазяїн звівся на нінащо й под.* Проте останнім часом у газетно-журнальних публікаціях, наукових текстах і в розмовному мовленні спостерігаємо дедалі активніше вживання речень, що мають у своєму складі дієслівно-прийменникову сполучку **зводиться (зводяться, звівся, звелася, звелосся, звелися, зведеться, зведуться) до..**, причому аж з трьома значеннями: 1) 'спрощення, обмеження чимось незначним, нескладним, щонайменшим': *Музвиховання в дитячих садках зводиться до численних дитя-*

чих ранків (Голос України, 04.07.1991); Досі всі спроби розвантажити транспортні потоки столиці Великобританії зводилися до створення кільцевих шляхів і об'їзних колій (Сільські вісті, 09.01.1988); Усе розслідування звелось до розмов (Вечірній Київ, 26.06.1989); 2) 'тотожність, однаковість, прирівнювання одного до іншого; означення чогось': Перетворення будь-якого раціонального виразу зводиться до додавання, віднімання, множення або ділення дробів (Алгебра, 8 кл., 1989); Альтернативні варіанти в підході до ціноутворення принципово зводяться до повної лібералізації ціни на вугілля або до часткової її лібералізації з державним регулюванням (Вісник НАНУ, 1996, № 1 – 2); Українське рихтик етимологічно зводиться до нім. richtig з прислівниковим значенням "дійсно, справді" (Культура слова, 1986, вип. 1); 3) 'з'ясування суті чого-небудь': Завдання наше зводиться до того, щоб ще раз об'єктивно оцінити доцільність обсягів нового будівництва, реконструкції і модернізації та вписатися в реальні можливості держави (Вісник НАНУ, 1996, № 1 – 2).

Народна творчість, твори художньої літератури та й інші джерела засвідчують, що для вираження цих значень українська мова має природніші, прозоріші, точніші засоби. Якщо йдеться про спрощення, обмеження чимось незначним, нескладним, потрібно вживати дієприкметники обмежений (обмежена, обмежене, обмежені) або дієслово обмежуватися / обмежитися в 3-ій ос. однини чи множини теперішнього, минулого або майбутнього часу, пор.: Музвиховання в дитячих садках обмежене численними дитячими ранками; Досі всі спроби розвантажити транспортні потоки столиці Великобританії були обмежені створенням кільцевих шляхів і об'їзних колій; Усе розслідування обмежилося розмовами. Тотожність, однаковість чого-небудь, прирівнювання одного до іншого передають за допомогою форм 3-ьої ос. однини й множини всіх трьох часів дієслова означати та дієприкметників тотожний (тотожна, тотожне, тотожні), пов'язаний (пов'язана, пов'язане, пов'язані), пор.: Перетворення будь-якого раціонального виразу означає додавання, віднімання, множення або ділення дробів; Альтернативні варіанти в підході до ціноутворення принципово означають повну лібералізацію ціни на вугілля або часткову її лібералі-

зацію з державним регулюванням; Українське *рихтик* етимологічно *пов'язане* з нім. *richtig* з прислівниковим значенням “дійсно, справді”. Коли ж треба вказати на з'ясування суті чого-небудь, варто використовувати форми 3-ьої ос. однини всіх трьох часів дієслова *полягати*: *Суть нашого завдання полягає в тому, щоб ще раз об'єктивно оцінити доцільність обсягів нового будівництва, реконструкції і модернізації та вписатися в реальні можливості держави.*

Отже, замість дієслівно-прийменникової сполуки *зводиться (зводяться, звівся, звелася, звелося, звелися, зведеться, зведуться) до...* у трьох прокоментованих значеннях потрібно вживати запропоновані, органічні для української мови відповідники.

Не видаляйте нічого!

Одні пропонують *видалити* плями, зубний камінь чи зуби, інші розповідають, що їм *видалили* жовчний міхур (пухлину, апендицит), треті рекомендують *видалити* файл тощо. Дієслова *видаляти / видалити* в цих словосполучах уживають, очевидно, під впливом російських *удалять / удалить*, що мають в українській мові свої відповідники, вибір яких залежить від значення того слова, з яким вони поєднуються. Пор.: *удалять / удалить* п'ятно – *виводити / вивести* пляму; *удалять / удалить* зуб – *вирвати* зуб; *удалять / удалить* камень зубів – *зняти / зняти* зубний камінь; *удалять / удалить* жёлчный пузырь (опухоль, апендицит) – *вирізати* жовчний міхур (пухлину, апендицит); *удалять / удалить* файлы – *знищувати / знищити* файли. Напр.: *Жирні плями з тканини виводять* бензином (Із підручника неорганічної хімії); *Слободянюкові недавно вирвали* верхні зуби (Л. Первомайський); ...[лікар] *вирвав* їй хворого зуба (О. Донченко); *Для профілактики парадонтиту треба систематично знімати* зубний камінь (Із стоматологічного бюлетеня); – *А вирізати* його [більшо] не можна? – *спитав я несміло* (І. Муратов).

Отже, замість *видаляти / видалити* в українській мові вживайте дієслова *виводити / вивести, вирвати / вирвати, вирізувати / вирізати, зняти / зняти, знищувати / знищити*, зважаючи на значення залежного від них слова.

Кастинг чи все-таки огляд-відбір?

На українському телебаченні один видовищний проект змінює інший. Учасників цих проектів відбирають як з-поміж професіоналів, так і аматорів. Але огляд-відбір талантів тепер полюбляють називати чужомовним словом, яке нерідко вимовляють, а то й пишуть неправильно, а саме: *кастинг*. Відповідно до правила “дев’ятки” в цьому чужомовному слові після *т* потрібно вживати *и*.

Отже, замість непрозорого за значенням запозичення *кастинг* вживаймо рідне і зрозуміле всім слово *огляд-відбір*.

Нове про єднальні сполучники *і (ї), та*

Донедавна в українському літературному вжитку переважав єднальний сполучник *і*, що пов’язував однорідні члени речення або частини в складному реченні. Із 90-х років минулого сторіччя почали повертати між однорідні члени речення єднальний сполучник *та*, який використовували до цього переважно як приєднувальний і протиставний, а також фонетичний варіант єднального сполучника *і* – сполучник *й*.

Уживання єднального сполучника *та* тривалий час обмежували розмовним стилем та мовою українського фольклору, бо він вужчий за значенням від єднального сполучника *і*, тому не може заступити його в усіх позиціях. Відзначали ще й те, що єднальний сполучник *та* тісніше пов’язаний зі сполучником *й*.

Справді, єднальні сполучники *і, та* – близькі за значенням, але не взаємозамінні. Зокрема, *та* не може поєднувати частини в складносурядному реченні, тут можливий тільки *і*, напр.: *...у пам’яті все ще живе прекрасний образ рідної оселі, і я часто зустрічаюся з цим милим мені образом уві сні* (В. Омелянко); *Вкраїна з корогвами на майдані, І пісня волі лине на весь світ* (В. Калашник).

Сполучник *і*, а не *та* потрібно вживати, коли щось зіставляють, пор.: *Правда і кривда; Батьки і діти; Багатство і бідність; Просте і складне речення; Повне і неповне речення; Головні і другорядні члени речення*. Проте *та* є органічним засобом поєднання однорідних членів у простому реченні. Саме

тут ним замінюють єднальний сполучник **і**, що сприяє врізноманітненню сполучних засобів, стилістичній досконалості та милозвучності речення, напр.: *На взаємозалежності **та** постійній взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників у розвитку мови постійно наголошували... дослідники* (О. Стишов). Але не можна вживати в тому самому реченні тільки єднальний сполучник **та**, як іноді буває (напр.: *...проаналізовано співвідношення національних **та** інтернаціональних термінів фізичної культури **та** спорту **та** окреслено шляхи їх подальшого розвитку* (Із статті), або використовувати його між приголосними, якщо це породжує немилозвучність вимови (пор.: *Прибуток **та** втрати від виконаної роботи*).

Єднальний сполучник **й** сьогодні вживають між однорідними членами, перший із яких закінчується на голосний, і зовсім не зважають на відношення між ними, через що цей сполучник нерідко безпідставно потрапляє в позицію зіставлення, напр.: *Поширене **й** непоширене речення; Елементарне **й** неелементарне речення*. Основне призначення сполучника **й** – поєднувати тісно пов'язані за значенням слова, напр.: *Прислівники міри **й** ступеня; Дитина повинна вміти читати **й** писати; В едем безхмар'я увірвалась злива **Й** покрила нас потоками дощу* (В. Калашник). Проте в сучасній українській поезії цей сполучник трапляється і в інших позиціях, що зумовлено потребами римування, напр.: *Щоб відцвісти і сонце пити На полі рідному без меж **Й** вогню любові не згубити У передзим'я **й** зиму теж* (В. Калашник); *Стрічаю рік новий і багатію Не тільки тим, що знову зерно сію, **Й** не тим, що в полі вруняться жита. Багатішаю на вас, мої літа!* (В. Калашник). Сполучником **й** захопилися також журналісти, що призвело до витіснення сполучників **і**, **та**, пор.: *...він... має активну громадянську позицію **й** підтримує націоналістичні громадські рухи **й** політичні сили* (Україна молода, 28.08.2013).

Отже, єднальні сполучники **і**, **та** потрібно вживати впереміш, зважаючи на фонетичний кінець та початок поєднаних однорідних членів речення: **і** використовувати між приголосними чи голосним і приголосним, **та** – між голосним і приголосним або **й** між приголосними, якщо вони не спричиняють немилозвучної вимови. Зіставлявані члени речення поєднувати тільки сполучником **і**. Для тісного зв'язку однорідних членів речення слугує сполучник **й**.

Повертаймо до вжитку парний сполучник **не так... як**

У сучасній українській мові помітно переважає парний сполучник *не стільки... скільки*, який, поєднуючи два однорідні члени речення, підсилює роль другого з них, пор.: *Там не стільки хлібів, скільки меж та бур'янів* (О. Гончар); *Кожний народ має власний девіз, у якому відбито не стільки... роль його держави для нього самого, скільки його місію стосовно людства* (О. Ткаченко); *Після виборів вони [олігархи] відстоюватимуть не стільки національні інтереси, скільки свої, бізнесові* (Україна молода, 17.02.2006). Його активне вживання пояснюють впливом російської мови, де парний сполучник *не столько... сколько* особливо поширений. Уважати, що парний сполучник *не стільки... скільки* зовсім не властивий українській мові немає підстав, бо його зафіксовано навіть в українському фольклорі, пор.: *Не стільки млива, скільки дива* (Укр. прислів'я). Проте тут так само поширений і парний сполучник *не так... як*, пор.: *Не так страшно п'яти вовків, як улесливого лиходія* (Укр. прислів'я); *Не так страшні пани, як підпанки* (Укр. прислів'я); *Сподобалась мені, Сподобалась мені Тая дівчинонька. Не так та дівчина, Як біле личенько...* (Укр. нар. пісня). Але вживання цього питомого українського сполучника, відмінного від російського, у радянський час було обмежене. В останні десятиріччя парний сполучник *не так... як* знову з'явився в різних сферах української мови, напр.: *Відмінність полягала в тому, що тоді до нього досідали мовчазні робітники, а зараз – крикливі. Себто не так робітники, як заробітчани – закарпатські* (Ю. Андрухович); *Тато хоче зробити екскурсію не так собі, як мені* (М. Матіос); *В голові паморочилося, але тепер він знав, що це навіть не так наслідок поранення, як голоду* (В. Лис) *І невимовний жах, не так за себе, як за Павлушу, що, певно, вже не живий, охопив мене* (В. Нестайко); *Захід найперше чекає від України не так економічного розквіту, як поваги до прав людини, політичних зокрема, ...та збереження свободи, особливо свободи слова, наявність незалежних засобів масової інформації, медійної сфери* (Д. Дуцик); *Насправді мені надзвичайно не так політика, як суспільні трансформації* (Україна молода, 04.03.2005).

Тож впевненіше повертаймо до активного українського вжитку безпідставно замовчуваного роками парного сполучника *не так... як*.

Як уникнути *посадки*?

В українській мові правильно вживати ‘сідати у вагон, автобус, на літак; заходити до вагона, автобуса, літака; впускати пасажирів до вагона, автобуса, літака’. Тому ці дії не може виражати слово *посадка*, бо за будовою та основним значенням воно пов’язане з дієсловами *посадити*, *садити*, що означають ‘закопати, закопувати в землю коріння саджанців, бульби, цибулини, насіння тощо для їх вирощування’ (див.: Словник української мови, т. VII, с. 306; т. IX, с. 11). Усупереч цьому на залізничних вокзалах, автобусних станціях, аеропортах, метрополітені і досі чуємо оголошення: “*Починається посадка на поїзд “Київ – Львів”*”; “*Закінчується посадка на поїзд “Київ – Львів”*”; “*Закінчується посадка на автобус “Київ – Миргород”*”; “*Пасажири! Прискорюйте висадку та посадку*” і под. Чи можна уникнути слова *посадка*? Так, можна, замінивши процитовані оголошення природними українськими. Пор.: *Поїзд “Київ – Львів” подано на другу колію; Пасажири! Заходьте, будь ласка, до вагонів і сідайте на свої місця; Поїзд “Київ – Львів” через п’ять хвилин від’їжджає. Прохання до пасажирів не виходити з вагонів; Прибув автобус “Київ – Миргород”. Прохання до пасажирів з квитками на цей автобус сісти на свої місця; Пасажири! Будь ласка, виходьте і заходьте швидше та ін.*

Хто вони: *данці*, *данійці* чи *датчани*?

Сьогодні можна почути три назви жителів (народу) Данії: *данці*, *данійці* та *датчани*. А яка з них правильна? Не відповідає усталеним зразкам українського словотворення назва *датчани*, вона з’явилася в усному і писемному вжитку українців під впливом російської мови. Перші дві назви жителів утворені правильно, за допомогою суфікса *-ець* (у формі однини), у множині він має варіант *-ці*!. Але в словах *данець*, *данці* цей суфікс приєднаний до усіченої основи *Дан-*, а в словах *данієць*,

данійці – до неусіченої основи *Даній-*. Здебільшого, утворюючи назву жителя країни чи міста, використовують якийсь один із зазначених способів поєднання з твірною основою: або з усіченою (пор.: *Іспанія – іспанець, Португалія – португалець, Норвегія – норвежець*), або з неусіченою (пор.: *Італія – італісець, Англія – англісець, Бельгія – бельгісець*). На означення жителів Данії, як бачимо, в українській літературній мові є дві можливі назви. Давніші орфографічні словники подавали лише *данець* і форму множини *данці*, новіші орфографічні словники фіксують *данець, данці та данісець, данійці*. Ширше вживаними є назви *данець, данці*, тому їх і рекомендуємо до вжитку.

Самолікування може **зашкодити** чи **нашкодити** здоров'ю?

У рекламах нових ліків нас закликають не займатися самолікуванням (правильно – не вдаватися до самолікування). Пояснюючи, чому цього не можна робити, уживають дієслова *нашкодити* і *зашкодити*, пор.: *Не займайтеся самолікуванням, це може нашкодити Вашому здоров'ю і Не займайтеся самолікуванням, це може зашкодити Вашому здоров'ю*. То яке ж дієслово вжите правильно? Щоб відповісти на це запитання, порівняймо їхні значення, подані в тлумачному Словнику української мови. *Нашкодити* означає ‘заподіяти шкоду кому-, чому-небудь’, тобто передбачає когось або якість природне явище (град, буревій, зливу), що спричинюють шкоду, напр.: – *Ой, лис ти, Григорію, лис. Нашкодив тихцем, а тепер піддобрюєшся?* (М. Стельмах); *Град багато нашкодив, бо пооббивав цвіт на деревах, дуже поприбивав огороди і збіжжя* (Леся Українка) (т. V, с. 240). *Зашкодити* (*зашкоджувати*) виражає значення ‘завдати шкоди кому-, чому-небудь’, але не кимсь або чимсь, а такої шкоди, що є негативним наслідком чогось, напр.: – *Ах, отче! Покиньте сю розмову, прошу вас! Вона вас бентежить, може зашкодити вашому здоров'ю!* (І. Франко) (т. III, с. 415). Саме таким може бути наслідок самолікування: або погіршення стану здоров'я, або й повна втрата його.

Отже, якщо йдеться про можливу шкоду самолікування, то потрібно вжити дієслово *зашкодити* або стійку словосполуку *завдати шкоди*. А поданий на початку фрагмент реклами

українською мовою природно звучатиме так: *Не вдавайтесь до самолікування, воно може зашкодити Вашому здоров'ю; Не вдавайтесь до самолікування, воно може завдати шкоди Вашому здоров'ю.*

Вимагає чи потребує?

У сучасному книжному вжитку помітно переважає дієслово *вимагати* зі значеннями 'потребувати чого-небудь', 'зумовлювати, передбачати що-небудь' тощо, пор.: *Будівництво метрополітену на Тросцину вимагає величезних коштів; Діти вимагають батьківської уваги та ласки; Присудок своєю семантико-синтаксичною валентністю вимагає підмета у формі називного відмінка; Предикат у своїй змістовій структурі вимагає двох потенційних учасників для вираження певного стану.* Тлумачний одинадцятитомний Словник української мови зафіксував троє значень дієслова *вимагати*: 1. Настирливо просити що-небудь у когось. 2. Ставити перед ким-небудь вимогу, пропонувати в категоричній формі зробити щось. 3. Zobов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так (т. V, с. 427). Перші двоє значень виражають дії, до виконання яких категорично спонукає людина (пор.: *Аби трохи в матері забряжчало в калиточці, зараз і почне [дочка] вимагати* (Марко Вовчок); *Усі вимагають Кари злочинному* (М. Зеров), третє значення це дія, до виконання якої спонукають обставини -- закон, досвід, традиція тощо (пор.: *...він чемно відрекомендувався, як цього вимагали місцеві звичаї* (Ю. Смолич). У межах цього значення Словник подає лише відтінок 'потребувати чого-небудь'.

Але, як засвідчує українська мовна практика, значення потреби в чому-небудь виразніше, органічніше передає дієслово *потребувати* (пор.: *Київ потребує робочих рук; Дитяче книговидання потребує державної підтримки; Друкарня потребує паперу*) та прикметники *потрібний, потрібен, потрібна, потрібне, потрібні* (пор.: *Києву потрібні робочі руки; Дитячому книговиданню потрібна державна підтримка; Друкарні потрібен папір*). Якщо ж ідеться про зумовленість чого-небудь чимсь, то варто вживати дієслова *передбачати, зумовлювати, спричинювати* та ін., пор.: *Присудок передбачає підмета у формі називного відмінка; Предикат зумовлює своєю семантикою два непередикатні компоненти.*

Отже, замість дієслова *вимагати* зі значенням ‘відчувати, мати потребу в чому-небудь’ вживаймо дієслово *потребувати* та прикметники *потрібний, потрібен, потрібна, потрібне, потрібні*. Пор. використання їх у поданих на початку реченнях: *Будівництво метрополітену на Троєцину потребує величезних коштів; Для будівництва метрополітену на Троєцину потрібні величезні кошти; Діти потребують батьківської уваги та ласки; Дітям потрібна батьківська увага та ласка.*

Відрізнятися (одрізнятися) – не те саме, що вирізнятися

Дієслово *відрізнятися (одрізнятися)* іноді вживають замість *вирізнятися* зі значенням ‘виділятися, виокремлюватися серед інших, бути помітним через якісь ознаки’. А чи правильне таке вживання? За тлумачним одинадцятитомним Словником української мови можливе, бо назване значення спільне для них (т. 1, с. 470, 630), але неоднаково властиве їм. У дієслова *вирізнятися* воно – єдине, тому відоміше (пор.: *Серед тих собак вирізнявся своїм зростом великий Волохан* (З. Тулуб); *Нижній чорний вус вирізнявся на поголеному і безклопітному обличчі* (І. Ле); *Серед них [сумішей] вирізняються кислоти й луги...* (В. Підмогильний), а в дієслова *відрізнятися (одрізнятися)* – одне з трьох, до того ж воно стало рідко-вживаним тепер (*Починаються різноманітні танці, серед яких відрізняються танці окремих цехів* (І. Кочерга), бо основним його значенням було і є ‘бути несхожим на кого-, що-небудь чи інших за якоюсь ознакою’: *Невисока Христя, з повним рожевим лицем, молодими ясними очима, чорними бровами, так одрізнялася від змарнілої Олени* (Панас Мирний); *За будовою глікоген відрізняється від крохмалю більшою розгалуженістю молекул* (Органічна хімія); *Українці відрізняються від інших господарською кмітливістю, оцядливістю, приватновласницьким менталітетом, що багато в чому відображає їхню ринкову генетику* (Віче, 1993, № 1(10)). Третє значення дієслова *відрізнятися (одрізнятися)* – ‘відходити, відокремлюватися від кого-, чого-небудь’: *Козаки тим часом стали одрізнятися. Повиходили з гурту та й потягли додому* (Панас Мирний).

Отже, якщо потрібно виокремлювати кого-, що-небудь за якоюсь ознакою серед інших (іншого) або десь, уживайте

дієслово **вирізнятися**. Коли ж треба передати несхожість на когось, щось або інших за певною ознакою, скористайтеся дієсловом **відрізнятися (одрізнятися)**.

Не вживаймо **під цим розуміється...** **мається на увазі...**

У наукових текстах, коли автор з'ясовує суть використовуваного поняття чи терміна, іноді читаємо: *Під дуплексивом розуміється..; Під наріччям мається на увазі..; Під перехідністю розуміється..; Під словотвірною похідністю мається на увазі..; Під суржиком розуміється...*

В українській мові, на противагу російській, авторське застереження не можна виражати безособовими формами дієслів *розуміється* або *мається* (у словосполучі *мається на увазі*). Замість них потрібно вживати дієслова **визначати, тлумачити, витлумачувати, називати, кваліфікувати, трактувати** та ін. у формі 1-ої особи множини чи однини теперішнього часу, пор.: *Дуплексив визначаємо (визначаю) як..; Наріччям називаємо (називаю)..; Перехідність трактуємо (трактую) як..; Поняття словотвірної похідності витлумачуємо (витлумачую) як..; Суржик кваліфікуємо (кваліфікую) як...* Коли ж треба повідомити про усталене трактування якогось поняття в певній галузі знань, то названі дієслова потрібно вжити у формі 3-ьої особи множини теперішнього часу або у формі множини минулого часу, пор.: *Дуплексив визначають як..; Дуплексив визначали як..; Наріччям називають..; Наріччям називали..; Перехідність трактують як..; Перехідність трактували як..; Поняття словотвірної похідності витлумачують як..; Поняття словотвірної похідності витлумачували як..; Суржик кваліфікують як..; Суржик кваліфікували як...*

Вступимо до **СОТ** чи **ВОТ**?

Останнім часом політики сперечаються з приводу вступу України до *Світової організації торгівлі*, або **СОТ**. А в довідкових та інших виданнях досі спостерігаємо неоднакове називання та передавання цієї організації. Пор.: **ВОТ** – *Всесвітня організація торгівлі* (Короткий практичний словник абревіатур

та скорочень в українській мові, автори: Зінкевич-Томанек Б., Григор'єв О., Прихода Я. (Краків, 1997); *ВТО* – *Всесвітня торгова організація*, що є буквальним перекладом уживаної в російській мові аббревіатури і її повної назви *Всемирная торговая организация*; *СОТ* – *Світова організація торгівлі*. Правильною є назва *Світова організація торгівлі (СОТ)*, бо в українській мові значення 'який стосується світу – Землі з усім, що є на ній' чітко й без будь-якого стилістичного забарвлення виражає прикметник *світовий*. Що ж до складного прикметника *всесвітній*, то його не можна вживати в назві зазначеної організації, через те що він передає її значення з підсилювальним відтінком цілковитого охоплення, повноти (*всесвітній* – який стосується всіх країн світу, охоплює весь світ), якого надає відмінкова форма означального займенника *весь*.

Отже, Україна має намір вступити до *Світової організації торгівлі*, або *СОТ*.

Чому все лише **обрушується**?

В українській мові помітне дедалі ширше вживання дієслів *обрушуватися / обрушитися* замість тих, які природніше передають значення великого руйнування, осування, обвалювання, падіння, а також навального наступу, безпідставного звинувачення тощо, пор.: *Обрушився будинок; Обрушилася стеля; Обрушився берег; Торнадо обрушився на узбережжя Іспанії; Руські воїни обрушилися на загарбників; Шквал крутійства, ошуканства обрушився на українське суспільство; Опоненти всіма силами обрушуються на колишній СРСР* та ін. Кожне з названих уживань цих дієслів має свій точніший відповідник, пор.: *Обрушився будинок – Розвалився (впав) будинок; Обрушилася стеля – Впала стеля; Обрушився берег – Обвалився берег; Торнадо обрушився на узбережжя Іспанії – Торнадо налетів на узбережжя Іспанії; Руські воїни обрушилися на загарбників – Руські воїни дали відсіч загарбникам; Шквал крутійства, ошуканства обрушився на українське суспільство – Шквал крутійства, ошуканства звалився на українське суспільство; Опоненти всіма силами обрушуються на колишній СРСР – Опоненти звинувачують у всьому колишній СРСР.*

Отже, одноманітності можна уникнути, якщо дієслова *обрушуватися / обрушитися* замінити органічнішими для української мови дієсловами з відповідними значеннями.

Існує – це хтось живе чи щось є?

Сьогодні спостерігаємо дедалі ширше поєднання дієслів *існувати / не існувати* з назвами конкретних предметів та абстрактних понять зі значенням наявності / відсутності чогось, пор.: *Існує домовленість; Існує думка; Існує загроза; Існують проблеми в книговидаванні; Існують різні прийоми спілкування лікаря з пацієнтом; Таких ліків не існує* тощо. А чи можна так уживати? Тлумачний Словник української мови подає двоє значень дієслова *існувати*: 1. Бути в дійсності; бути. 2. Бути живим, жити (т. IV, с. 49). Якщо спиратися на це тлумачення, то можна. Проте значення буття, наявності / відсутності чогось виразніше передають форми *є / немає* або їхні синоніми (*Є дуже дорогі ліки; Немає дешевих ліків; Є фінансово-економічна криза; Немає фінансово-економічної кризи*), а зі значенням ‘жити / не жити, бути / не бути живим’ логічніше сприймаємо дієслова *існувати / не існувати* (*Існують люди; Існують комахи*). Тому подані речення з дієсловами *існувати / не існувати* в українській мові органічніше звучатимуть так: *Є домовленість (Досягнуто домовленості); Є думка (Відома думка); Є загроза (Наявна загроза); Є проблеми в книговидаванні (Маємо проблеми в книговидаванні); Є різні прийоми спілкування лікаря з пацієнтом (Використовують різні прийоми спілкування лікаря з пацієнтом); Таких ліків немає*.

Отже, дієслова *існувати / не існувати* потрібно вживати тоді, коли йдеться про життя істот – людей, диких і свійських тварин, птахів, риб, комах, а дієслова *є / немає* та їхні синоніми – якщо констатують наявність / відсутність чого-небудь.

Розрахований – це не призначений, адресований комусь

В анотаціях книжок, монографій, словників читаємо: *Розрахований на учнів і студентів навчальних закладів усіх рівнів, працівників радіо, газет, телебачення, журналістів; Розрахована на викладачів і студентів-філологів, а також на широке*

коло читачів; **Розраховано** на науковців, викладачів, студентів, учнів; **Словник розраховано** на широке коло користувачів: викладачів і студентів вищих та середніх навчальних закладів, учителів та учнів шкіл. У цих анотаціях слова *розрахований, розрахована, розраховано* визначають тих, кому призначені, адресовані книжки, монографії, словники, хто може ними скористатися. Тут їх ужито подібно до російських *рассчитанный (рассчитан), рассчитана, рассчитано*. Проте в українській мові це значення не властиве дієслову *розрахувати* і утворенням від нього дієприкметникам *розрахований, розрахована, розраховане* та формі *розраховано* (див.: Словник української мови, т. VIII, с. 787 – 788). Його виражають дієслова *призначити* та *адресувати* і утворені від них дієприкметники *призначений, призначена, призначене; адресований, адресована, адресоване*, а також форми *призначено, адресовано*, напр.: **Призначений** для мовознавців, викладачів і студентів філологічних факультетів, учителів; **Монографія адресована** широкому колу лінгвістів – науковим працівникам, викладачам, аспірантам, магістрантам, студентам старших курсів. В анотаціях давніших видань зрідка використовували дієслова *призначається, адресується*, пор.: Підручник **призначається** для студентів філологічних спеціальностей університетів та педагогічних інститутів; **Адресується** широкій читацькій аудиторії.

Отже, в анотаціях замість *розрахований, розрахована, розраховане, розраховано* потрібно вживати **призначений, призначена, призначене, призначено; адресований, адресована, адресоване, адресовано** або й зовсім опускати ці слова, що нерідко спостерігаємо в анотаціях сучасних видань, пор.: *Посібник призначений для викладачів, студентів, учителів, а також тих, хто працює з українським словом і Для викладачів, студентів, учителів, а також тих, хто працює з українським словом; Адресована науковцям-мовознавцям, викладачам, аспірантам, студентам і Для науковців-мовознавців, викладачів, аспірантів, студентів.*

Що замість книжного **у (в) тому (тім) числі?**

Для виокремлення когось або чогось із сукупності, цілого багато хто вживає похідний сполучник **у (в) тому (тім)**

числі переважно з підсилювальною часткою *і* або *й*, напр.: ...створяться односкладні підрядні речення способу дії різного ступеня поширеності, у **тому числі й** такі, що не можуть функціонувати як синонімічні паралелі до простих речень з орудним порівняння (Л. Кадомцева); ...уся лицарська культура, **в тому числі і** козацька, базується на релігійності (О. Забужко); До медичних закладів зі скаргами на стан здоров'я звернулося 152 особи, у **тому числі 27 дітей** (Україна молода, 20.07.2007). Для широкого використання цього сполучника, навіть у книжному вжитку, немає підстав. У його складі маємо іменник *число* зі значенням 'сукупність, група яких-небудь осіб, предметів' (див.: Словник української мови, т. XI, с. 330), що є для нього периферійним (у словниковій статті воно четверте серед поданих п'ятьох). Із цим значенням *число* вживається здебільшого перед вказівним займенником *тих*, де воно просто "порожнє", зайве, через що його опускають, пор.: *Такий папір теж вважають недійсним, хоча його "автор" і зарахований до числа тих, хто взяв участь у виборах* (Україна молода, 03.10.2007) і *Такий папір теж вважають недійсним, хоча його "автор" і зарахований до тих, хто взяв участь у виборах*. Саме тому замість книжного похідного сполучника у (в) *тому (тім) числі* для приєднання члена речення, що є частиною попереду названої сукупності чи визначеного цілого, рекомендуємо ширше вживати залежно від контексту сполучник *зокрема*, прийменниково-відмінкову форму *серед них*, частки *навіть, також* та інші сполуки з підсилювальною часткою *і* або *й*. Пор. заміну книжного у (в) *тому (тім) числі* цими засобами в реченнях з українських газет: *На Волині стихія завдала великих збитків господарству, в тому числі й лісовому* і *На Волині стихія завдала великих збитків господарству, зокрема й лісовому*; *За останню добу в Києві госпіталізовано 37 осіб, в тому числі четверо дітей з підозрою на кір* і *За останню добу в Києві госпіталізовано 37 осіб, серед них четверо дітей з підозрою на кір*; *Жінка здатна бути лідером у всіх сферах, у тому числі й у політиці* і *Жінка здатна бути лідером у всіх сферах, навіть і в політиці*; *З еліти, в тому числі політичної, потрібно зробити державних мужів* і *З еліти, також і політичної, потрібно зробити державних мужів*.

Правильно вживайте наділений (наділена, наділене, наділені)

У деяких працях можна прочитати: *Корінь наділений узагальненим значенням; Морфема наділена такими властивостями, як неподільність і цілісність; Речення наділене багаторівневою структурою; Повнозначні слова наділені лексичним значенням.* Логічно постає питання: “Хто їх наділив?” Адже в українській мові дієслова *наділяти / наділити* і дієприкметник *наділений (наділена, наділене, наділені)* уживають тоді, коли хтось виділяє / виділив комусь частину чого-небудь для користування, подарував комусь щось, надав певні якості чи передав їх спадково, пор.: *І почали тоді наділяти землею людей: кому п'ять, кому десять, кому й двадцять десятин дали (Народні оповідання); Отож як умирала стара, то благословила наймита з наймичкою побратись, наділила їх худобою... (В. Стороженко); У цих великих відкриттях і досягненнях людині допомагають і сприяють ті виняткові дарування і властивості душі, якими Бог наділив її... (Православний вісник); Так, людина наділена Богом здатністю пізнавати світ... (Православний вісник); А тілом не поскупилася наділити її мати: така і повненька, і біла, і рум'яна, і чорноока, чорнобрива як мати (Панас Мирний).* Кореням, морфемам, реченням тощо зазначених якостей ніхто не надавав, вони сформувалися у процесі розвитку мови, тому внутрішньо притаманні їм, становлять їхню суть. Значення внутрішньої належності певної ознаки чому-небудь в українській мові виражають прикметники *властивий, притаманний, характерний* або дієслова *мати, виражати* тощо.

Отже, подані на початку речення з неправильно вжитими дієприкметниками *наділений (наділена, наділене, наділені)* потрібно замінити на такі: *Корінь виражає узагальнене значення; Морфемі властиві (притаманні) такі ознаки, як неподільність і цілісність; Для морфемі характерні такі ознаки, як неподільність і цілісність; Речення має багаторівневу структуру; Для речення характерна багаторівнева структура; Повнозначні слова мають лексичне значення тощо.*

Як уникнути *підйому* рівня води?

Через потепління вода піднялася в річках на сході та півдні України, затопила мости й автодороги. В інформаціях про повінь повідомляють: *Спостерігаємо підйом рівня води в річках; Рівень підняття води біля мосту сягнув п'яти метрів; Мешканці "річкових районів" стежать за підніманням води; Сталося стрімке підвищення рівня води в Інгулі та ін.* Із цієї інформації зрозуміло, що в одних районах вода піднімається в річках, щодня підвищується її рівень, в інших – уже піднялася до високого або й критичного рівня. Рух води догори у водоймищах (річках, ставках тощо) в українській мові виражають за допомогою дієслів *підніматися, підвищуватися* і похідних від них іменників *піднімання, підвищування*, фіксацію верхньої межі руху води визначають, використовуючи дієслова *піднятися, підвищитися* та іменники *підняття, підвищення*. Іменник *підйом* не відповідає нормі українського словотворення.

Отже, українською мовою правильно вживати так: *Вода (рівень води) піднімається в річках і Спостерігаємо піднімання води (рівня води) в річках; Вода піднялася (рівень води піднявся) в річках і Сталося підняття води (рівня води) в річках; Підвищується рівень води в річках і Спостерігаємо поступове підвищування рівня води в річках; Підвищився рівень води в річках і Сталося підвищення рівня води в річках.*

Поставлений чи постачений газ?

В одній із газетних інформацій читаємо: "...очікувалося підписання договорів, які б урегулювали погашення боргу "Нафтогазу України" за *поставлений газ, а також документів щодо постачання* блакитного палива на 2008 рік і наступні періоди" (Україна молода, 15.02.2008). Логічно постає питання: "Чому *поставлений газ*, коли його *постачили*?" Ця непослідовність зумовлена тим, що дієприкметник *поставлений* утворено від до недавня вживаного дієслова *поставити*, яке тепер замінено органічнішим для української мови дієсловом *постачити*. Саме тому потрібно вживати й *постачання газу*, а не *поставляння чи поставка газу*, як було раніше та трапляється ще й сьогодні, напр.:

...у Москві відбуваються переговори із керівництвом РАО "Газпром" з приводу умов поставок природного газу в Україну (Україна молода, 15.02.2008). Іноді замість поставлений газ уживають спожитий газ. Проте ці словосполучення не збігаються за своїм значенням: перше ширше за друге.

Отже, зважаючи на те, що газ постачають, потрібно вживати: *Постачати (постачити) газ; Умови постачання газу; Документи про постачання газу; Заплачено борг за поставлений газ; Постачено газ в обсягах, передбачених договором.*

Чи бувають головні болі?

У радіорекламі настійно рекомендують уживати **Спазган**, бо від нього проходять *головні болі*. Пацієнти підтверджують, що в них пройшли *головні болі* після вживання **Спазгану**. Справді, ці пігулки утамовують біль, але як про це правильно сказати?

У загальному вжитку української мови звичні словосполучення *болить голова, перестала боліти голова*. Лікарі користуються переважно словосполученням *головний біль*, особливо серед симптомів деяких хвороб. Уживати *головні болі* не можна, бо іменник *біль* зі своїм значенням 'відчуття фізичного страждання' в українській літературній мові виступає тільки у формі однини, пор.: *Яків відчув, як поступово в нього затихає головний біль* (А.Шиян); *Споконвіку в Китаї був поширений оригінальний спосіб порятунку від головного і зубного болю: уколи голки в так звану точку "хе-ху"...* (Україна молода, 13.07.2012). У формі множини цей іменник трапляється зі своїм переносним значенням 'відчуття прикрості, досади, смутку тощо': *Я забуваю сіреньке життя сіреньких болів і турбот і пізнаю інший солодкий світ* (М. Хвильовий); *І болі не болять мені...* (М. Вінграновський); *Чи не вперше на ньому на повен голос заговорили депутати про народні болі й проблеми* (Голос України, 24.05.2012).

Останнім часом почали вживати словосполучення *головний біль* як стійке зі значенням 'те, що дуже непокоїть, турбує, від чого щось важливе залежить', очевидно, під впливом російського *головная боль*: *Кожна жінка вважає себе єдиною та неповторною, тому і свій образ створює дуже ретельно.*

Невід'ємною його частиною є одяг. А це... неабиякий головний біль для сучасної модниці (Центр моди "Лавіс", 26.03.2014).

Отже, українською мовою правильно говорити і писати: *Після вживання Спазгану перестала боліти голова; Після вживання Спазгану минув головний біль; Спазган утамував головний біль; Спазган утамував біль у голові; Спазган допоміг позбутися головного болю; Спазган допоміг позбутися болю в голові* та ін.

Що замість **розцінюється** (**розцінювалося**)?

Якимсь неприродним є вживання в українській мові дієслівних форм *розцінюється* (*розцінювалося*) зі значенням 'оцінюється (оцінювалося), сприймається (сприймалося) кимсь' у пасивних конструкціях, пор.: *Таке динамічне значення розцінюється як початкове* (Із дисертації); *Вчинок хлопця розцінюється як зрада* (Україна молода, 06.02.2008); *Раніше це розцінювалося як злочин* (Із виступу).

Якщо йдеться про загальновизнану думку, прийняту багатьма оцінку, певне узагальнення, то природніше в українській мові вживати форму 3-ьої особи множини теперішнього часу або форму множини минулого часу дієслів *вважати, кваліфікувати, визначати, тлумачити, витлумачувати, сприймати* та інших, що виконують роль головного члена односкладного неозначено-особового речення, пор.: *Таке динамічне значення вважають початковим; Вчинок хлопця сприймають як зраду; Раніше це кваліфікували як злочин.*

Отже, замість дієслівних форм *розцінюється* (*розцінювалося*) пасивних конструкцій уживайте форми дієслів *вважають* (*вважали*), *кваліфікують* (*кваліфікували*), *визначають* (*визначали*), *тлумачать* (*тлумачили*), *витлумачують* (*витлумачували*), *сприймають* (*сприймали*) та ін.

Під'єднайтесь до мережі та **вмикайте** телефон

У різних видах реклами нас, користувачів стільникових телефонів, закликають *підключитись / підключатись* до мережі стільникового зв'язку, гарантують надійне *підключення*. В інструкціях пишуть, як *включити, виключити* та *відключити* стільниковий телефон. За турботу дякуємо, але не мо-

жемо погодитися з уживанням дієслів і похідних від них іменників, до складу яких уходить корінь **-ключ-**, бо в українській літературній мові їхні значення виражають інші дієслова й іменники. Зі значенням 'приєднуватися / приєднатися за допомогою чого-небудь до основного джерела живлення, енергії, до якоїсь мережі (телефонної, газової, електричної тощо)' уживають дієслова *під'єднуватися* (дія в стані розгортання) та *під'єднатися* (дія завершена, результативна) і похідні від них іменники *під'єднування / під'єднання*, а не дієслова *підключатися / підключитися* чи іменники *підключання / підключення*. Значення 'уводити / увести в дію, з'єднуючи / з'єднавши з джерелом енергії' виражають дієслова *вмикати / ввімкнути (увімкнути)* та іменники *вмикання / ввімкнення (увімкнення)*, а не дієслова *включати / включити* чи іменники *включання / включення*. Виразниками протилежного значення 'припинити / припинити дію чого-небудь, перериваючи / перервавши зв'язок із загальною системою' є дієслова *вимикати / вимкнути* та іменники *вимикання / вимкнення*, а не дієслова *виключати / виключити* чи іменники *виключання / виключення*.

Якщо ж треба передати значення 'роз'єднувати / роз'єднати щось із чимсь, щоб припинити його роботу', використовують дієслова *від'єднувати / від'єднати* та іменники *від'єднування / від'єднання*, а не дієслова *відключати / відключити* чи іменники *відключання / відключення*.

Отже, українською мовою правильно вживати так: ***Під'єднуватися / під'єднатися до мережі стільникового зв'язку; Під'єднуйся / під'єднайся до мережі стільникового зв'язку; Під'єднуйтеся / під'єднайтеся до мережі стільникового зв'язку; Під'єднування / під'єднання до мережі стільникового зв'язку; Не забувай вмикати стільниковий телефон; Увімкни стільниковий телефон; Вимидай стільниковий телефон у театрі; Вимкни стільниковий телефон; Від'єднай телефон від мережі стільникового зв'язку і т. д.***

Не приводьте нічого у відповідність...

В офіційно-діловому вжитку, особливо в мові українського законодавства, узвичаївся штамп *приводити / привести щось у відповідність із чим-небудь (до чого-небудь)*, пор.:

Закон про опозицію треба привести у відповідність із Конституцією (Дзеркало тижня, 14.01.2011); **Не пізніше ніж за три місяці країна повинна привести своє законодавство у відповідність з вимогами Європейського союзу** (Високий Замок, 02.06.2013); **Найперше, що потрібно, – відродити, привести у відповідність до Конституції, принцип розподілу права** (Тиждень, 29.11.2012); **Одночасно на адресу Київської міської ради суд скерував окрему ухвалу, де просив привести у відповідність до вимог Конституції місцеве положення про порядок проведення відповідних заходів** (Українська правда, 28.02.2013). А став цей штамп звичним тому, що він є буквальним перекладом російського *приводить / привести что-либо в соответствие с чем-нибудь*. Українською мовою його значення правильно передати як *узгоджувати / узгодити що-небудь із чимсь*, пор.: **Закон про опозицію узгодити із Конституцією; Україна повинна узгодити своє законодавство з вимогами Європейського союзу; Документ рекомендовано узгодити з нормами чинного законодавства.**

Отже, замість *приводити / привести щось у відповідність із чим-небудь (до чого-небудь)* потрібно вживати *узгоджувати / узгодити що-небудь із чимсь*.

Позиціонуватися як... – не потрібне ніяк!

На сторінках української преси дедалі активніше вживають дієслово *позиціонуватися* зі значенням ‘вважатися, сприйматися, визначатися як; мати статус’, пор.: **Усе, що позиціонується зараз в Україні як Інтернет-телебачення, перебуває на стадії початкового розвитку** (Україна молода, 18.09.2009); **“ТСН. Тиждень” позиціонується як тижневик, журнал у стилі інфотейменту: яскравий, динамічний, доступний, соціально спрямований** (Україна молода, 18.09.2009). Трапляється це дієслово і без *-ся*, пор.: **Він позиціонує себе як націонал-патріот** (Україна молода, 14.01.2010). Їх не подають словники української мови.

Дієслова *позиціонуватися, позиціонувати* мають неукраїнське оформлення, на що вказує звукосполюка *-он-*, якої немає в спільнокореневих словах *позиційний, позиціювання*, зате вона наявна у відповідних словах російської мови, пор.: *позиционный, позиционирование*. Українською мовою дієслова *по-*

зиціонуватися, позиціонувати повинні звучати як *позиціюватися, позиціювати*. Але за своїм значенням вони надлишкові, бо донедавна його виражали дієслова *вважатися – вважати, визначатися – визначати, подаватися – подавати, сприйматися – сприймати* та ін., а також стійкі словосполучення *мати статус, відігравати роль* тощо. Саме тому і *позиціонуватися (позиціонувати)* як..., і *позиціюватися (позиціювати)* як... не потрібні українській мові ніяк.

Що означає **сьома година**?

Визначення часу *сьома година* замість *сім годин*, як уживали донедавна, дехто плутає з російським *седьмой час*, що означає скількись хвилин по шостій годині. В українській мові *сьома година* – це *рівно сьома*, віддалена від *шостої* на одну годину. Зайве вживати і *сьома година ранку*, бо в іншу пору дня її немає. Увечері – це *дев'ятнадцята година*.

Отже, повідомлення диктора радіо "*Сьома година*" чи відповідь "*Сьома година*" на запитання "Котра година?" в українській мові означає *рівно сьому*, а не шосту годину з незначною кількістю хвилин.

У чергу ставайте, але **у свою чергу** не вживайте

Поширеною стала стійка словосполучення *у свою чергу*, яку використовують там, де не йдеться ні про яку чергу, напр.: *Німеччина у свою чергу неодноразово заявляла, що готова прийняти Тимошенко на лікування* (Український тиждень, 07.09.2013); *У свою чергу старший економіст Світового банку... зазначив, що роль приватного сектора в Україні потрібно посилити* (Новини УНІАН, 14.01.2014); *31 січня 2013 року міністр закордонних справ України... повідомив журналістам, що передав формальний запит про сприяння ЄС у звільненні журналістки... ЄС у свою чергу вже пообіцяв підключитися до врегулювання цієї ситуації. У свою чергу МЗС спростував інформацію про те, що переговори щодо звільнення викраденої українки не ведуть* (Дзеркало тижня, 31.12.2013); *Прокурор області... у свою чергу, попросив депутатів стримувати громадськість від незаконних дій* (День, 24.01.2014). Цю стій-

ку словосполуку вживали в різних стилях української літературної мови і раніше, причому іноді навіть виділяли комою (комами з обох боків) як вставну, пор.: *Наші діти у свою чергу додають до здобутого від нас скарбу мови своїх вимовів того, що їм за свого життя довелося навчитися, передумати, пережити* (Панас Мирний); *Молодий пасажир тепер у свою чергу оглянув старого* (П. Панч); *...роль базового... виконує семантичний критерій, що зумовлює граматичну спеціалізацію слова в реченні або словосполученні; синтаксичний критерій, у свою чергу, є базовим для морфологічного критерію* (І. Вихованець). Проти використання словосполуки у свою чергу виступали українські мовознавці ще на початку ХХ ст., бо вважали її буквальною перекладом російської словосполуки в свою череду. Значення відповідності, подібності, яке вона виражає, українською мовою можна передати різними засобами, одні з яких (*так само, також, подібно до кого-, чого-небудь, зі свого боку, у відповідь, як і інші*) переважають у книжному вжитку (пор. заміну ними у свою чергу в поданих на початку реченнях: *Німеччина також (так само) неодноразово заявляла..; Старший економіст Світового банку... також зазначив..; 31 січня 2013 року міністр закордонних справ України... повідомив журналістам, що передав формальний запит про сприяння ЄС у звільненні журналістки... У відповідь на це ЄС пообіцяв приєднатися до врегулювання цієї ситуації..; Зі свого боку МЗС спростував інформацію..; Прокурор області... також попросив депутатів стримувати громадськість від незаконних дій*), а інші (*і (ї) собі, і сам та ін.*) – у розмовному та художньому (напр.: *Розсердився старий, гримнув дверима, пішов. А Карпо й собі надувся, мов індик* (М. Коцюбинський).

Отже, у свою чергу ставайте в магазині, до каси на вокзалі тощо. Коли ж ідеться про дію, яку виконують у відповідь на попередню дію когось іншого, після чийої дії, то для книжного вживання природні сполуки *так само, також, подібно до кого-, чого-небудь, зі свого боку, у відповідь, як і інші*, а для розмовного та художнього – сполуки *і(ї) собі, і сам*.

Був і залишається чи був і є?

Нерідко читаємо або чуємо твердження, у яких уживають сполуки дієслів *був (була, було) і залишається, були і зали-*

шаються, був (була, було) і залишиться, були і залишаться, пор.: “Кобзар” Тараса Шевченка **був і залишається** тією унікальною українською книгою, за багатьма висловлюваннями – “українською Біблією”, яка в різні часи надихала письменників, науковців, композиторів, мистців на дослідження та інтерпретацію геніальних творів українського Пророка (Б. Горинь); Складною і спірною проблемою лінгвістики **була і залишається** кваліфікація так званих службових слів (І. Вихованець); Україна **була і залишається** стратегічно важливою державою для Сполучених Штатів Америки (Урядовий кур’єр, 01.08.2009); Руслана: Головною вимогою Майдану **було і залишається**: “Україна – це Європа!” (Високий Замок, 16.12.2013); Питання словотвору **були й залишаються** одними з актуальних у сучасному мовознавстві (А. Левицький). Названі сполуки дієслів мають значення ‘продовжувати бути ким-, чим-, яким-небудь для когось або чогось’. Українською мовою вияв попереднього стану тепер органічніше передати дієслівними сполуками *був і є, була і є, було і є, були і є*, напр.: *Мазепа для України був і є великий патріот* (І. Дзюба); *...Шевченко був і досі є великим гравцем* (Українська правда, 24.11.2010); *Сільське господарство... було і є основним постачальником продовольства та сировини для переробних галузей* (Україна молода, 15.11.2013). Якщо ж потрібно наголосити, що попередній стан триватиме й надалі, то до цих дієслівних сполук треба додати ще відповідну особову форму майбутнього часу дієслова *бути*, пор.: *Я був (була, було), є і буду; Ти був (була, було), є і будеш; Він був, є і буде; Вона була, є і буде; Воно було, є і буде; Ми були, є і будемо; Ви були, є і будете; Вони були, є і будуть*, напр.: *Мова була, є і буде історичною пам’яттю народу* (С. Ґеник); *Глава УГКЦ Блаженніший Святослав: Ми завжди були, є і будемо зі своїм народом* (Католицький оглядач, 13.01.2014).

Отже, замість *був (була, було) і залишається, були і залишаються* потрібно вживати *був (була, було, були) і є*, а замість *був (була, було), є і залишиться, були, є і залишаться* – *Я був (була, було), є і буду; Ти був (була, було), є і будеш; Він був, є і буде; Вона була, є і буде; Воно було, є і буде; Ми були, є і будемо; Ви були, є і будете; Вони були, є і будуть*.

Чи можна **виглядати веселою**?

В українському вжитку поширюється дієслово **виглядати** в різних його граматичних формах для характеристики зовнішності або внутрішнього стану когось-небудь. Його поєднують з прикметниками, передаючи наявність певної ознаки або її позірність, несправжність (напр.: *Учора вона... виглядала веселою і задоволеною* (Україна молода, 04.06.2008); *...коли він дарував... троянду без шипів, виглядав цілком щирим* (Високий Замок, 04.10.2007); *Вона виглядала безпорадною, і все більше нагадувала пташенятко з маленьким жовтим гребінцем і допитливим дзьобиком* (С. Андрухович), та з іменниками, виражаючи подібність до когось-небудь (напр.: *Вона виглядала трохи як вельможна дама пізнього Середньовіччя...* (С. Андрухович). Українською мовою наявність певної ознаки передають форми теперішнього та минулого часу дієслова *бути*, пор.: *Учора вона... була веселою і задоволеною*; *...коли він дарував... троянду без шипів, був цілком щирим*. Значення позірності виражають форми дієслова *здаватися*, що поєднуються з прикметниками та іменниками (пор.: *Вона здавалася безпорадною*; *Вона здавалася вельможною дамою пізнього Середньовіччя*), а також прикметники *подібний, схожий*, якщо вони вживаються з іменниками (пор.: *Вона була схожа на вельможну даму пізнього Середньовіччя*; *Вона була подібна до вельможної дами пізнього Середньовіччя*).

Отже, в українській мові дієслово **виглядати** не можна вживати для вираження значень наявності певної ознаки, її позірності, несправжності та подібності до когось-небудь.

Старше в причислівниковій позиції...

Зі значенням перевищення якогось віку, нерідко дозвольного для здійснення чогось-небудь, багато хто вживає форму *старше*. Особливо вона поширена в інструкціях для медичного застосування ліків (пор.: *Серцеві краплі... призначають дорослим та дітям старше 12 років*; *Мікстуру призначають дітям старше 2 років*), у документах, де людей поділяють на вікові групи з певною метою (пор.: *30 – 40 років*; *40 – 50 років*;

старше 50 років), у різних приписах, розпорядженнях тощо (пор.: *Немає обмежень людям старше 40 років; На стаціонарне лікування не приймають хворих старше 75 років*). А чи можна так уживати? Ні, не можна, тому що в українській мові прикметник *старше* (форма середнього роду) використовують переважно для порівняння двох істот, одна з яких більша за віком від другої, має більше за другу років, пор.: *Моє дитя старше за твоє (від твого; ніж твоє); Їхнє малятко старше за наше (від нашого; ніж наше)*. Крім цього, прикметниками *старший, старша, старше* називають того, хто прожив більше років, ніж інший, пор.: *старший брат (протилежне молодший брат), старша сестра (протилежне молодша сестра); старше дитя (протилежне молодше дитя)*.

В українській мові перевищення певного віку, встановленого для здійснення чого-небудь, виражають прийменники **після, за, понад** у причислівниковій позиції, пор.: *Серцеві краплі... призначають дітям після 12 років; Мікстуру призначають дітям після 2 років; Немає обмежень кому за 40 років; На стаціонарне лікування не приймають хворих, яким понад 75 років*.

Початкову вікову межу для вживання чи виконання чого-небудь можна передати за допомогою прийменника **з**, пор.: *Серцеві краплі... призначають дітям з 12 років; Мікстуру призначають дітям з 2 років (з дворічного віку)*.

Отже, замість *старше* зі значенням перевищення якогось віку в українській мові потрібно вживати прийменники **після, за, понад** у причислівниковій позиції.

УЖИВАННЯ ТА ПРАВОПИС НОВІТНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Числівники “не знаються” з *топ-*

У пресі з’явилися дивні сполуки, для яких навіть назви немає, бо за таким зразком в українській мові слів ніколи не утворювали. У цих сполуках поєднано іншомовну основу *топ-*, що за значенням відповідає українському “найкращий”, з кількісним числівником, пор.: *Жоден з навчальних закладів України не потрапив до топ-500 кращих навчальних закладів світу* (Україна молода, 12.02.2011); *3 Європи до топ-10 [найкращих міст для проживання] потрапили лише Відень та Гельсінкі* (Український тиждень, 25.02. – 03.02.2011); *Топ-10 найбагатших ді-джеїв світу* (Економічна правда, 22.08.2012).

Відомо, що кількісні числівники вживаються самостійно, означаючи число (*п’ять плюс десять – п’ятнадцять*), та з іменниками, визначаючи кількість кого-, чого-небудь (*дві жінки, чотири столи, десять студентів*). Від них можна утворити переважно порядкові прикметники (*три – третій, чотири – четвертий*), зрідка – іменники (*одиниця, сімка, десяток*), дієслова (*двоїти, восьмерити*) та прислівники (*утроє, двічі*). Із префіксами українського чи чужомовного походження кількісні числівники зовсім не поєднуються. Тому сполуки новітнього запозичення *топ-* із кількісними числівниками – це безглузді утворення, якими хизуються автори-невігласи. Замість *топ-* потрібно вживати прикметники *найкращий (найкраща, найкраще, найкращі)*. Пор. у поданих вище реченнях: *Жоден з навчальних закладів України не потрапив до 500 найкращих навчальних закладів світу; 3 Європи до 10 [найкращих міст для проживання] потрапили лише Відень та Гельсінкі; 10 найбагатших диджеїв світу*

Тож пам’ятаймо, що кількісні числівники “не знаються” з чужомовним *топ-*.

Бліц- і його “українські родичі”

Сьогодні для багатьох стало улюбленим, “модним” запозичення *бліц-*, яке почали поєднувати з різними словами української літературної мови і помилково писати переважно через дефіс, пор.: *бліц-опитування, бліц-інтерв'ю, бліц-зустріч, бліц-візит, бліц-підсумки, бліц-огляд, бліц-коментар, бліц-новини, бліц-диктант, бліц-вікторина, бліц-конкурс, бліц-турнір, бліц-кредит, бліц-ремонт* та ін. Очевидно, його вподобали за те, що значення ‘короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний’ співзвучне зі стрімким, динамічним темпом нашого життя. Проте донедавна обходилися без *бліц-* і вживали замість нього цілу низку українських синонімів, за допомогою яких передавали найтонші відтінки значення ‘що триває недовго’ й уникали одноманітності. Серед них – *короткий, недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий* та ін. Ось як можна замінити цими синонімами зазначені утворення з *бліц-*: *коротке (блискавичне) опитування; коротке інтерв'ю; коротка (нетривала) зустріч; короткий (короткочасний) візит; короткі (основні) підсумки; короткий (стислий) огляд; короткий (стислий) коментар; короткі (основні) новини; короткий диктант; коротка вікторина; короткий конкурс; короткий турнір чи турнір, дуже скорочений у часі; короткотерміновий (короткостроковий) кредит; швидкий (поверховий, косметичний) ремонт* та ін.

Не зневажаймо численних “українських родичів” новітнього запозичення *бліц-*. Вони зрозуміліші, органічніші, багатші на різні значеннєві відтінки. А ще – свої, рідні!

Від *DJ* до *діджея*

Ті, хто досі пише *ді-джей* чи *діджей*, мабуть, не знає походження та способу утворення цього новітнього запозичення. Інакше не можна пояснити, чому набуло поширення неправильне передавання його в українській мовній практиці, пор.: *На території “Арени Львів” виступить найкращий ді-джей світу Армін ван Бюрен* (<http://galinfo.com.ua/news/114410.html>);

Найстаріший ді-джей у світі – 70-річна британка Рут Флауерз (<http://ua.euronews.com/postcomment/2012/07/23/dj-mamy-rocks-the-house-in-stuttgart/>); *Ініціаторами проведення першого у Західній Україні DJ-параду стали відомий ді-джей Максим Фраєрман і обласна асоціація батьків дітей-інвалідів “Особлива дитина”* (Волинь, 05.03.2009); *Шотландський діджей Келвін Харріс (Calvin Harris) за кількістю синглів з одного альбому... побив рекорд Майкла Джексона* (Високий Замок, 24.04.2013); *Четверта наречена Роналдо – діджей* (<http://www.ua-gol.com/news/28125.html>); *Він [Армін ван Бюрен] п'ять разів був обраний кращим діджеєм світу за версією рейтингу DJ Mag Top 100* (Високий Замок, 17.12.2012); *...буде зібрано все найкраще, що є в Нідерландах, – від історичних кораблів до спільного концерту королівського оркестру з діджеями* (Україна молода, 30.04.2013).

Щоб правильно оформити зазначене запозичення, потрібно зважити на те, що воно походить з буквеної англійської абрєвіатури *DJ* (скорочення від слів *Disc Jockey*), яку вимовляють за назвами її букв, а саме як [di:dzei]. В українській мові назви букв цієї абрєвіатури передали кириличною графікою, після чого з них утворилося самостійне слово *діджей*, яке відповідно до чинної української словотвірної норми треба писати разом, а до фонетичної (правила “дев’ятки”) – з голосним *и*, тобто *диджей*. Воно стало назвою людини, яка публічно відтворює записані на звукових носіях музичні твори зі зміною або без зміни матеріалу технічними засобами.

Отже, правильно писати і вимовляти *диджей*. Це слово є наслідком пристосування запозиченої буквеної англійської абрєвіатури *DJ* до словотвірної та фонетичної норм української літературної мови.

Чи потрібен українській мові *екзит-пол*?

На президентських виборах 2010 року українські соціологи так само провели підрахунок голосів через опитування виборців на виході з виборчих дільниць. Фахівці, а за ними журналісти та інші верстви населення таке опитування називають запозиченим словом *екзит-пол*, рідше – *екзит-пул* (перше відповідає буквеному, графічному передаванню запозичення, дру-

ге – вимові в англійській мові). Хоч це соціологічне дослідження в Україні відбулося вдесьте, його іншомовна назва досі не має в українській мові узвичаєного правильного правопису. Як і раніше, у мові преси переважає назва *екзит-пол*, пор.: *Екзит-поли майже однаково “вгадали” попередні результати виборів у першому турі; Ніч із неділі на понеділок українські соціологи провели в роботі – оприлюднювали результати екзит-полів першого туру президентських виборів; Директор фонду “Демократичні ініціативи” і “батько екзит-полів” Ілько Кучерів запевнив “Україну молоду”, що результати екзит-полів суттєво не відрізняються..; Організатори Національного екзит-полу визнають: основною проблемою розбіжностей результатів з іншими екзит-полами є те, що це дослідження проводилося на меншій, ніж хотілося б, кількості дільниць* (Україна молода, 19.01.2010). У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005, с. 338) подано *екзит-пул*. Крім розбіжностей у передаванні голосного ці запозичені слова ще й пишуть здебільшого через дефіс, хоч вони не є складними, бо їхні частини не вживають в українській мові як самостійні слова. Саме тому їх правильно писати разом.

Безперечно, українським слухачам і читачам зрозумілішою є словосполучка *опитування виборців на виході з виборчих дільниць*, тому їй і потрібно надавати перевагу в загальному українському вжитку. Із двох чужомовних назв, оформлених за різними способами – *екзитпол* і *екзитпул*, прийнятнішою вважаємо *екзитпул*, бо вона відбиває звучання цього слова в англійській мові. Її пропонуємо лише для професійного вживання.

Не цурайтеся прикметників. Вони – наші!

В українській мові типово передавати ознаку кого-, чого-небудь за допомогою прикметників, пор.: *щедрий народ, добра мати, чемне дитя, чудові люди*. Проте останнім часом цю рису ігнорують під впливом англійської мови, уживаючи такі складні слова, де перший іменник виражає ознаку щодо другого іменника. До найуживаніших “означальних” іменників потрапили *бізнес-, медіа- (мас-медіа-), піар-, інтернет-*,

онлайн- та ін., пор.: *бізнес-освіта, бізнес-контакти, бізнес-кола; медіа-простір, медіа-підтримка, медіа-життя, медіа-програма, медіа-працівник, медіа-компанія; піар-операція, піар-пропозиція, піар-заходи; інтернет-видання, інтернет-газета, інтернет-послуга, інтернет-крамниця, інтернет-магазин, інтернет-телебачення, інтернет-сторінка, інтернет-сайт, інтернет-лекція, онлайн-канали та ін., напр.: ...групу паліїв-професіоналів могли створити для відстоювання своїх інтересів регіональні **бізнес-кола** (Галицькі контракти, 2002, № 27); Телевізійний антикваріат українського **медіа-простору** (День, 15.09.2006); **Потужна медіа-підтримка** молодого політика коштує величезних грошей (Рівне вечірнє, 2009, № 33); **Прем'єр-міністр має обмежити особисті піар-заходи** за бюджетні кошти... (Українська правда, 12.01.2009); **Не маю звички читати "форуми" Інтернет-видань...** (М. Матіос); **Інтернет-телебачення рано чи пізно прийде в Україну на зміну традиційному телебаченню** (Україна молода, 18.09.2009); **Масово онлайн-канали в Україні з'являться років через два** (Україна молода, 18.09.2009).*

В українській мові природно вживати замість "означальних" іменників *бізнес-, медіа- (мас-медіа-), піар-, інтернет-, онлайн-* прикметники *бізнесовий, медійний (масмедійний), піарний, піарівський, інтернетний, інтернетівський, інтернетовий, мережевий, онлайнвий*. У періодичних та інших виданнях трапляються деякі з цих прикметників, напр.: *У медійний простір* виливалося багато суперечливої і не завжди достовірної інформації... (Україна молода, 24.07.2007); *Чутки...* з'явилися в *медійному середовищі* ще кілька тижнів тому (День, 13.04.2007); *Питання фінансової та медійної підтримки нашого спорту – це велика проблема...* (Спортивна газета, 2005, № 49); *Хто має право, щоб його думка була донесена до широкої масмедійної аудиторії?* (Урок української, 2002, № 3); *Правоохоронці ...відреагували на пронизливий піарний вереск і провели розслідування за згаданим фактом* (Україна молода, 18.03.2006); *Я гадаю, це великою мірою піарівський, пропагандистський візит...* (Українська правда, 09.03.2007); *Я не маю звички вдаватися до дешевих піарівських ходів* (Поступ, 15.05.2003); *Інформацію про наради Ради директорів СКУ можна прочитати на інтернетній сторінці СКУ*

(Обіжник світового конгресу українців, 2008, № 11(63); *Наближені до опозиції інтернетівські видання одразу зчинили галас* (ІноСМІ.Ру, 14.10.2006, № 176); *Білорусомовні та білорусофільські російськомовні (радіо “Свобода”, газета “Наша Ніва”, інтернетовий сайт забороненої газети “Пагоня”) до нової програми “Німецької хвилі” через її російську мову поставилася критично* (Критика, 2006, № 100).

Потрібно, щоб зазначені прикметники цілком заступили співвідносні “означальні” іменники, бо саме вони відповідають граматичній нормі і традиції української літературної мови, пор.: *бізнесова освіта, бізнесові контакти, бізнесові кола; медійний простір, медійне середовище, медійна підтримка, медійне життя, медійна програма, медійний працівник, медійна компанія; піарівська акція, піарівська пропозиція, піарівські заходи; інтернетні послуги, інтернетна сторінка, інтернетне телебачення, онлайніві канали та ін.*

Як все-таки правильно писати *а ля*?

Подібність до кого-, чого-небудь, стилізацію під когось чи щось в українській мові виражають прикметники *схожий, подібний*, порівняльні сполучники *наче, неначе, ніби, мов, мовби* й ін. та порівняльні прийменники *подібно до, на зразок, на взірць, на кшталт* тощо. Крім цих відомих засобів дехто використовує незвичне утворення *а ля*, що за своєю будовою копіює поєднання прийменника *а* та артикля *ля* у французькій мові. Воно має розмовне, переважно іронічне забарвлення. Але пишуть його досі неоднаково: або через дефіс, услід за деякими орфографічними та іншими словниками (див.: Український орфографічний словник. - К., 2008, с. 21; Словник українських прийменників. – Донецьк, 2007, с. 23), або окремо, пор.: *Це потрібно групі, яка має на меті розбавити середовище, зробити схему а-ля* Кучма 2003 – 2004 роки (Газета по-українськи, 21.12.2010); *А в колекції з однойменної тканини були виготовлені і куртки, і светри, і комбінезони, і лосини. Червоні спідниці із чорною бахромою поверх а ля Мулен Руж...* (Україна молода, 13.10.2001). Писати *а ля* через дефіс в українській літературній мові немає підстав, бо це не складне слово. Воно є варваризмом, тобто сполукою французької мови, переданою літерами української мови. Саме тому його потрібно писати окремо.

Хоспіс чи госпіс?

До спеціального та загального українського мовного вжитку за останні двоє десятиріч увійшло багато нових слів англійського походження, які мають у своєму складі **h**, що так само, як і в попередніх запозиченнях, передане літерою **х**, тобто за російською традицією. Словники зафіксували *холдинг*, *хакер*, *хайвей*, *хард*, *хенд*, *хепі*, *хоспіс*, *хостел*, *секонд-хенд* та ін. Відповідно до правила, викладеного в § 87 чинного “Українського правопису” **h** потрібно передавати літерою **г**. Цю норму підтримала також погоджувальна комісія з проблемних питань українського слововживання, словотворення та написання слів Інституту української мови НАН України (протокол № 5 від 25 січня 2011 року), в ухвалі якої рекомендовано писати з літерою **г** такі слова, як *гайвей*, *гайджекер*, *гакер*, *гард*, *генд*, *гепі*, *гетчбек*, *геш*, *голдінг*. Лише для трьох слів – *гакер*, *гепі*, *голдінг*, які давніше освоєні українською мовою у формі *хакер*, *хепі*, *холдинг*, дозволено подвійний правопис, тобто *гакер* і *хакер*, *гепі* і *хепі*, *голдінг* і *холдинг*, проте в словниках як основне подавати слово з літерою **г**.

Отже, у запозиченнях з англійської мови літеру **h** відповідно до історично сформованої норми української літературної мови потрібно передавати літерою **г**, а новітні запозичення писати *госпіс*, *гостел*, *гакер*, *гард*, *гайвей*, *секондгенд*.

Як писати слова з *арт*-?

Для військовиків стали звичними слова (мішані абрєвіатури) *артобстріл*, *артполк*, *артдивізіон* та ін., що поєднують іншомовну скорочену прикметникову основу *арт*- (від прикметника *артилерійський*) і ціле слово. Їх узвичаєно писати разом.

В останні десятиріччя в українській мові з'явилися нові слова також з іншомовною основою *арт*-, яка, на протигагу попередній, не розгортається в прикметник, а лише за своїм значенням є синонімом до прикметників *мистецький*, *художній*, *артистичний* (друге значення). Крім того, вона вживається як початкова, сполучаючись із цілим словом (*арт-галерея*, *арт-студія*, *арт-центр*, *арт-школа*, *арт-директор*, *арт-менеджер*, *арт-організатор*, *арт-продюсер*, *арт-група*, *арт-колектив*, *арт-фільм*, *арт-фестиваль*, *арт-ринок*, *арт-ярмарок*, *арт-*

проект, арт-акція), або як кінцева, приєднуючись до іншої основи (*non-art, соц-арт, найв-арт, боді-арт*). Тлумачні та орфографічні словники подають слова з *арт-* тільки через дефіс, і лише в деяких газетах та журналах їх пишуть разом, пор.: Львівська **арт-галерея** "Сливка" стала місцем експозиції оригінальних ляльок-магодз художника-дизайнера Інни Івасюк (День, 31.10.2008); Ця виставка є першою кураторською роботою нового **арт-директора** PinchukArtCentre Клер Стеблер (Україна молода, 19.04.2007); Ми поспілкувалися з Клер Стеблер – новим **артдиректором** PinchukArtCentre (Українське слово, 23.04.2007); Зараз над порталом в Україні працює шість **арт-менеджерів** (Україна молода, 22.01.2009); ...чорний **арт-риннок** не позбавлений схильності до процвітання за рахунок **арт-ринку** державного (Дзеркало тижня, 17.01. – 23.01.2009). А як правильно писати такі слова? Зважаючи на те, що *арт-* не є самостійним словом в українській мові і за формальною ознакою та позицією в структурі слова воно подібне до скороченої прикметникової основи в складі мішаної аббревіатури (пор.: *драмстудія* і *артстудія*, *драмколектив* і *артколектив*, *худкерівник* і *арткерівник*, *худфільм* і *артфільм*, *худшикола* і *артшикола*), його потрібно писати разом і з наступним цілим словом (*артгалерея*, *артстудія*, *артцентр*, *артшикола*, *артдиректор*, *артменеджер*, *арторганізатор*, *артпродюсер*, *артгрупа*, *артколектив*, *артфільм*, *артфестиваль*, *артриннок*, *артярмарок*, *артпроект*, *артакція*), і з попередньою основою (*nonart, соц-арт, найварт, бодіарт*). У деяких новотворах *арт* з попередньою скороченою прикметниковою частиною пишуть разом, пор.: *украрт, сучукрарт*, напр.: ...момент істини – викриття **украрту** (Дзеркало тижня, 17.01. – 23.01.2009); Та об'єднує всі українські міста нове покоління – амбітне, чесне і вільне! От воно і складає рушійну силу в популяризації **сучукрарту** (Україна молода, 28.12.2007).

Уживаючи нові слова з *арт-*, пам'ятаймо, що вони органічні в мистецькій сфері. У загальному вжитку зрозуміліші й природніше звучать словосполучення *мистецька (художня) галерея* (замість *артгалерея*), *мистецька (художня) студія* (замість *артстудія*) тощо.

Отже, слова з іншомовним *арт-* як скороченням від прикметника *артилерійський* і як синонімом до прикметників *мистецький, художній, артистичний* (друге значення) в українській мові потрібно писати разом.

СЛОВОТВОРЕННЯ

Як називати *працівника ДАІ*?

Працівника *ДАІ* (державної автомобільної інспекції) сьогодні називають *даїшником*, зрідка – *даїшником*, пор.: *Даїшники кажуть, що легковик буквально в'їхав під причіп ЗІЛУ* (Україна молода, 02.09.2008); *Мопед для даїшника* (заголовок статті); *Правоохоронці позбуваються зайвих коліс і переходять на легку техніку* (Україна молода, 16.04.2008). Обидві назви є буквальним перекладом російської назви *гаишник*, утвореної від абрєвіатури *ГАИ*. Вони суперечать українському іменниковому словотворенню, бо для зв'язку абрєвіатури із суфіксом у них використано сполучний приголосний *-ш-*. Подібно до інших відабрєвіатурних іменників (пор.: *ЖЕК* – *жеківець*, *ЗМОП* – *змпівець*, *АЕС* – *аесівець*, *ЧАЕС* – *чаесівець*, *СОТ* – *сотівець*) назву працівника *ДАІ* потрібно утворювати за допомогою суфікса *-івець*, голосний *і* якого накладеться на кінцевий *і* абрєвіатури: *ДАІ* + *-івець* → *даївець*. Збіг голосних звуків *аі* в слові *даївець*, що не властивий українській мові, усуваємо за допомогою вставного приголосного *й*, пор.: *даївець* → *даївєць*.

Отже, нормам словотворення і особливостям звукового ладу української літературної мови відповідає назва *даївєць*.

Де взявся *ПДВшний* облік?

Літерна абрєвіатура *ПДВ* (педеве) в українській мові з'явилася з часу введення податку на додану вартість. Вона є скороченою назвою цього податку: *Чи відшкодовують із бюджету від'ємний ПДВ продавцям молока, м'яса в живій вазі* (Все про бухгалтерський облік, 29.11.2007). Від неї утворили й уживають у професійному мовленні прикметник *ПДВшний*, який вимовляють як *педевешний*, тобто за назвами трьох перших літер, напр.: *ПДВшний облік продажу залишків металобрухту* (Все про бухгалтерський облік, 29.11.2007). У цьому прикметнику для зв'язку суфікса *-н-* з абрєвіатурою

ПДВ використано, подібно до відабrevіатурних прикметників російської мови, сполучний приголосний *-ш-* (пор. рос. *ПТУшный* (*петеушный*), *ГАИшный* (*гаишный*)), що не властиво українському творенню прикметників. Замість нього треба вжити сполучний приголосний *-й-*, бо саме він поєднує невідмінювані іменникові основи на *-е* з прикметниковим суфіксом *-н-*, пор.: *купе* – *купейний*, *шосе* – *шосейний*. Тому й *ПДВ* (педеве) – *ПДВйний* (*педевейний*).

І все-таки вони не **есбеушники**

Досі немає усталеної назви працівників СБУ (Служби безпеки України). В неофіційному вжитку їх іменують *есбеушниками*. Ця назва трапляється і в газетно-журнальній періодиці, пор.: *Редактора сайту есбеушник викликав “на ковчор”* (День, 04.08.2008). Вона поширилася в українській мові під впливом російської відабrevіатурної розмовної назви *кагебеушник*.

Уживають ще дві назви працівників цієї Служби – *есбіст* та *есбівець*, напр.: *Наразі есбісти встановлюють українсько-го замовника спецтехніки та модного одягу* (Високий Замок, 16.08.2008); *Есбівці сікли журналістську маячню* (Україна молода, 24.08.2008). Обидві утворені від скороченої буквеної абrevіатури *СБ*, а саме від назв двох її букв – *есбе*, за допомогою суфіксів *-іст* та *-івець*, що приєднуються до усіченої (без *е*) назви: *есбе* + *-іст* → *есбіст*; *есбе* + *-івець* → *есбівець*. Це відповідає правилам українського відабrevіатурного творення іменників, пор.: *ПРП* (*пеерпе*) + *-іст* → *пеерпіст*, *УНП* (*уенпе*) + *-іст* → *уенпіст*, *НДП* (*ендене*) + *-іст* → *енденіст*, *СНД* (*есенде*) + *-івець* → *есендівець*. Із двох утворень – *есбіст*, *есбівець*, придатних для офіційного використання в українській мові, рекомендуємо надати перевагу назві *есбіст*, бо вона продовжує узвичаєну традицію творення та називання (пор. *КДБ* – *кадебіст*) працівників цього органу спеціального призначення.

Параолімпійські чи паралімпійські ігри?

У деяких засобах масової інформації почали вживати *Паралімпіада*, *паралімпієць*, *паралімпійський* замість *Параолімпіада*, *параолімпієць*, *параолімпійський*, щоб уникнути в цих словах не властивого українській мові збігу голосних, напр.:

Своє третє “золото” на Паралімпіаді плавець Олексій Федина здобув зі світовим рекордом на 50 м вільним стилем (Україна молода, 17.09.2008); У Китаї закінчилися XIII літні Паралімпійські ігри. Українські спортсмени привезли з Паралімпіади 74 медалі: 24 золоті, 18 срібних і 32 бронзові. Це найкращий виступ наших паралімпійців в історії (Україна молода, 19.09.2008); Успішний виступ української паралімпійської команди на XI іграх у Сочі із суто спортивної події перетворився на суто політичну акцію (Україна молода, 25.03.2014); Участь у Паралімпіаді ми перетворили у боротьбу за мир в Україні (В. Сушкевич, Україна молода, 25.03.2014); А зміна паралімпійцям підростає? (Україна молода, 25.03.2014). Проте така заміна безпідставна з кількох причин. В українському словотворенні префікси (і на приголосний, і на голосний) поєднуються з цілим словом безпосередньо, без будь-яких змін на стикові, пор.: *підрозділ, праотець, написати, наобіцяти, забити, заокруглити, доплатити, доорати, пересісти, переінакшити, деінтелектуалізація, реімпорт* та ін. Лише в разі збігу приголосних на стикові префікса і слова з'являється вставний і: *зігнути, зірвати, розігнути, розірвати, надібрати, надіслати*. Накладають або опускають, як відомо, тільки однакові голосні звуки чи склади, тому накласти кінцевий голосний **а** грецького префікса **пара-** на початковий голосний **о** вихідних слів не можна. Нарешті, без голосного **о** слова *Паралімпіада, паралімпієць, паралімпійський* втрачають словотвірний зв'язок зі словами *Олімпіада, олімпієць, олімпійський*.

Отже, незважаючи на збіг голосних на межі префікса і цілого слова правильно вживати в українській мові *Параолімпіада, параолімпієць, параолімпійський*.

ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ СЛІВ

Якого роду аббревіатури?

Прийнято вважати, що граматичний рід аббревіатури потрібно визначати за родовою належністю її стрижневого слова. Вона буває чоловічого, жіночого чи середнього роду, пор.: *ТЮГ* чол. р. за стрижневим словом *театр*; *ЗМОП* чол. р. за стрижневим словом *загін*; *НБУ* чол. р. за стрижневим словом *банк*; *ЧАЕС*, *СЕС* жін. р. за стрижневим словом *станція*; *МАУ* жін. р. за стрижневим словом *асоціація*; *МВС*, *МЗС* серед. р. за стрижневим словом *міністерство*. Напр.: ...у липні *НБУ* вже викупив на міжбанку понад 1,3 мільярда доларів (Дзеркало тижня, 19.07. – 1.08.2008); Усього за 150 метрів від центрального пляжу Запоріжжя *СЕС* виявила холерний вібріон (Україна молода, 10.07.2008); *МВС* врегулювало проблему з виробником закордонних паспортів (Україна молода, 11.07.2008). Проте на граматичний рід раніше вживаних (*ЖЕК*, *ВАК*) і багатьох нових аббревіатур (*ТУМ*, *ВАТ*, *ЗАТ*, *МОЗ*, *МОН*, *Мінфін*, *Мін'юст* тощо) впливає їхня форма. Ті з них, що закінчуються на приголосний, уживають здебільшого як іменники чоловічого роду, хоч їхнє стрижнєве слово жіночого (пор.: *ЖЕК* і житлово-експлуатаційна контора; *ВАК* і Вища атестаційна комісія) або середнього роду (пор.: *ТУМ* і Товариство української мови; *ВАТ* і відкрите акціонерне товариство; *ЗАТ* і закрите акціонерне товариство; *МОЗ* і Міністерство охорони здоров'я; *МОН* і Міністерство освіти і науки; *Мінфін* і Міністерство фінансів; *Мін'юст* і Міністерство юстиції). Напр.: В очікуванні ухвалення Закону про азартні ігри *Мінфін* зайнявся вдосконаленням нормативної бази щодо грального бізнесу (Україна молода, 16.07.2008); *Мін'юст* зацікавлений у тому, щоб створювати нові установи утримання засуджених блокового типу, ураховуючи всі вимоги безпеки (Україна молода, 17.07.2008). Аббревіатури на голосний -о незалежно від форми роду стрижневого слова мають значення середнього роду, пор.: *СІЗО* і слідчий ізолятор; *РНБО* і Рада національної безпеки і оборони. Напр.: *Лук'янівське СІЗО* через два-три роки "виписуть зі столиці" (Україна молода, 17.07.2008).

Родова ознака деяких нових аббревіатур неоднакова в усному й писемному професійному мовленні. Зокрема, *ПДВ* (педеве) в усному вжитку має значення середнього роду, бо наприкінці вимовляють голосний *е*, а в писемному за стрижневим словом *податок* ця аббревіатура чоловічого роду, напр.: *Продаж залишків металобрухту: що буде з вхідним ПДВ; Чи відшкодують із бюджету від'ємний ПДВ продавцям молока, м'яса в живій вазі* (Все про бухгалтерський облік, 29.11.2007).

Отже, граматичний рід одних аббревіатур визначають за родовою ознакою стрижневого слова співвідносних із ними розгорнутих назв, а інших – за їхньою формою.

Три незабутні і три незабутніх зустрічі

В українському вжитку читаємо і чуємо *два довгі роки і два довгих роки, три незабутні зустрічі і три незабутніх зустрічі, чотири літні вечори і чотири літніх вечори*. Дехто сприймає прикметникове означення у формі родового відмінка множини як помилку, бо воно не узгоджене з іменником. Проте вживання такого означення в сполуках із числівниками *два, три, чотири* – не помилка, а спадок від попередніх періодів розвитку української мови. Воно з'явилося під впливом сполук із числівником *п'ять* і більше. Чому? А тому, що цей числівник у називному-знахідному відмінку, на противагу числівникам *два, три, чотири*, керує іменником, а саме потребує залежного іменника у формі родового відмінка множини, напр.: *п'ять днів, шість вечорів, сім книжок*. Із ним узгоджується прикметникове означення, пор.: *п'ять сонячних днів, шість довгих вечорів, сім цікавих книжок*. Ця форма означення поширилася ще в староукраїнській мові на сполуки із числівниками *два, три, чотири*, незважаючи на те що в них уже було означення у формі називного відмінка множини. Ось так з'явилося не узгоджене з іменником означення у формі родового відмінка множини в сполуках на зразок *два щасливих роки, три незабутніх зустрічі*.

У сучасній українській літературній мові обидві форми прикметникового означення в сполуках із числівниками *два, три, чотири* – правильні й активно вживані. Обмежень у виборі якоїсь із двох відмінкових форм немає. Практики відзна-

чають лише переважне вживання означення у формі називного відмінка множини з іменниками жіночого роду (*дві маленькі дівчинки; три бурхливі ріки*) і означення у формі родового відмінка множини – з іменниками чоловічого та середнього роду (*два вишиваних рушники; чотири українських села*). Проте це не означає, що з другою формою означення такі іменники не можуть поєднуватися. Правильно вживати *дві маленькі дівчинки* і *дві маленьких дівчинки; три бурхливі ріки* і *три бурхливих ріки; два вишиваних рушники* і *два вишивані рушники; чотири українських села* і *чотири українські села*.

П'ятеро жінок із телесеріалу...

У підручниках і посібниках з української мови зазначено, що збірні числівники вибірково поєднуються з іменниками, серед яких подано іменники середнього роду – назви недорослих істот (*двоє лошат, п'ятеро качат, десятеро гусят*) і предметів (*трьоє вікон, четверо коліс, п'ятеро відер*), чоловічого роду на позначення осіб чоловічої статі (*двоє вояків, семеро сміливців*) та множинні іменники (*двоє воріт, восьмеро саней, трьоє ножиць*). Тут же застерігають, що збірні числівники не сполучаються з назвами осіб жіночої статі. Проте мовна практика, насамперед української періодики, останнім часом спростовує це застереження, пор.: *Попри те що головних героїнь у телесеріалі "Відчайдушні домогосподарки" номінально четверо, де-факто центральними зірками історії є п'ятеро жінок* (Україна молода, 08.04.2010); *За словами журналіста, свідками побиття стало трьоє дівчат, які сиділи на лавці неподалік* (Україна молода, 15.04.2010). Одні вважають такі вживання ненормативними, інші вбачають у них початок нової тенденції у використанні збірних числівників. Чи стануть вони звичними і нормативними? Поживемо -- побачимо.

Півтора літра, а не півтора літри

У рекламі мінеральної води, що звучить на українському радіо і телебаченні, місткість пляшки визначають або як *півтора літри*, або *півтори літри*, тобто помилково вживають *літр* із закінченням іменника жіночого роду. В українській мові він є іменником чоловічого роду, який у родовому відмінку од-

нини, що його вимагає числівник *півтора*, має закінчення *-а*. Тому замість *півтора літри* потрібно вживати *півтора літра*.

Числівник *півтори* в українській мові поєднується лише з іменниками жіночого роду, пор.: *півтори копи*, *півтори доби*. Його сполука з іменником чоловічого роду *літр* зовсім не нормативна.

Отже, українською мовою правильно вживати лише *півтора літра*, пор.: *пляшка місткістю півтора літра* або *півторалітрова пляшка*.

Обидва ока й обоє очей

Узвичаїлася думка, що іменники середнього роду на *-о*, *-е*, *-я* другої відміни поєднуються переважно з числівником *обидва* (пор.: *обидва ока*, *обидва вуха*, *обидва села*, *обидва колеса*, *обидва слова*, *обидва міста*, *обидва поля*, *обидва речення*, *обидва визначення*) і зрідка – з *обоє* (пор.: *обоє очей*, *обоє вух*). Проте багато із цих іменників в останні десятиріччя почали ширше вживатися із числівником *обоє*, зокрема зафіксовано в періодичних та інших виданнях *обоє очей*, *обоє вух*, *обоє сіл*, *обоє міст*, *обоє коліс*, *обоє вікон*, *обоє відер*, *обоє слів*, *обоє речень*, *обоє визначень* та ін. Напр.: ...у такому разі необхідно впродовж дня закапувати препарати штучної сльози по 2 краплі 3 – 5 разів в **обоє очей**; ...у цей час хворі можуть відчувати якийсь особливий запах або раптово оглухнути на одне чи **обоє вух**.; Проте **обоє сіл** – ніби приховані за лісами; **Обоє міст** разом з Варшавою – це три кити, на яких сформувалася сучасна Польська держава; **Обоє коліс** мотоблока ідуть по одному міжряддю; **Обоє вікон** виходили в сад.; А слово “мапа” утворилося від англійської назви карти – тар. І як тепер критикувати і “карту”, і “ману”, якщо **обоє слів** іншомовного походження. Деякі з названих іменників (*око*, *вухо* та ін.) уживали з *обоє* ще класики української літератури, напр.: *А от тепер сказати можна так, Що бачив там він на одне лиш око, А на обоє тільки тут прозрів...* (М. Рильський); [М а ш а:] *Повільно, але недовго наводь дуло, Заплющ одне око...* [О к с а н а:] *А вона обоє заплющує, щоб не так страшно* (І. Микитенко). Були вони і в українських прислів'ях та приказках, напр. : *Лучче одно око свос, ніж чужії обоє*.

Отже, сьогодні маємо підстави скорегувати узвичаєну думку і рекомендувати паралельно вживати числівники *обидва, обоє* з такими найуживанішими іменниками середнього роду, як *око, вухо, село, місто, колесо, вікно, відро, слово, речення, визначення* та ін., пор.: *обидва ока і обоє очей, обидва вуха і обоє вух, обидва села і обоє сіл, обидва міста і обоє міст, обидва колеса і обоє коліс, обидва вікна і обоє вікон, обидва відра і обоє відер, обидва слова і обоє слів, обидва речення і обоє речень, обидва визначення і обоє визначень* тощо.

Про форми числівників у складних іменниках на *-річчя*

Утворюючи складні іменники на *-річчя*, багато хто задумується над тим, у якій формі вживати їхню числівникову частину, що визначає вік кого-, чого-небудь, особливо якщо він вимірюється в сотнях років: у називному відмінку (*чотиристаріччя, п'ятсотріччя, шістсотріччя, сімсотріччя, вісімсотріччя, дев'ятсотріччя*) чи в родовому (*чотирьохсотріччя, п'ятисотріччя, шестисотріччя, семисотріччя, восьмисотріччя, дев'ятисотріччя*). В українській мові вибір відмінкової форми залежить від того, що вона позначає. Числівники – назви одиниць і десятків, крім *дев'яносто*, уживаються у формі родового відмінка, пор.: *п'ятиріччя, десятиріччя, двадцятиріччя, тридцятиріччя, сорокаріччя, п'ятдесятиріччя, п'ятдесятип'ятиріччя, шістдесятиріччя, сімдесятиріччя, сімдесятип'ятиріччя, вісімдесятиріччя*, але *дев'яносторіччя*.

Числівники, що означають сотні, неоднорідні: *сто* не змінює своєї форми (*сторіччя*), *двісті, триста, чотириста* вживаються лише у формі родового відмінка (пор.: *двохсотріччя, трьохсотріччя, чотирьохсотріччя*), *п'ятсот – дев'ятсот* у структурі таких складних назв, за найновішими орфографічними словниками, можуть мати форму називного і родового відмінків, тобто *п'ятсотріччя і п'ятисотріччя, шістсотріччя і шестисотріччя, сімсотріччя і семисотріччя, вісімсотріччя і восьмисотріччя, дев'ятсотріччя і дев'ятисотріччя*). У мовній практиці числівники *п'ятсот – дев'ятсот* як перша частина складних іменників на *-річчя* вживаються в обох названих відмінкових формах, хоч помітне переважання форми назив-

ного відмінка, що зумовлено, очевидно, її легшою вимовою, пор. використання таких складних іменників у різних друкованих і електронних засобах масової інформації: Далі похід до Запоріжжя і Січеслава на святкування **п'ятсотріччя** Запорізької Січі; Яблочин відсвяткував своє **п'ятсотріччя** в червні 1998 р.; 14 жовтня на свято Покрови Пресвятої Богородиці ми відсвяткуємо своє **п'ятсотріччя**; Топорівці храмували і святкували **шістсотріччя**; За святкування **шістсотріччя** Чернівців взяли на загальнодержавному рівні; Новенький мототрек, монумент слави та гідропарк. Така втіха з'явилася у рівнян 25 років тому. Їх збудували до **сімсотріччя** Рівного; ...погодилися із пропозицією львівських істориків взяти за підставу ювілею **сімсотріччя** датованої 1256 роком першої літописної згадки про Львів; На 2009 рік заплановано відзначення **вісімсотріччя** міста над Случем..; На **вісімсотріччя** й запрошую читачів у мандрівку древнім Львовом.. і Марш на честь українського воїнства зібрав декілька десятків людей, які пройшли центральною вулицею Маріуполя від Драматичного театру до пам'ятника **п'ятисотріччя** козацтва; На честь **п'ятисотріччя** козацтва в Бериславі на березі Дніпра встановлено пам'ятний знак – дзвін і хрест; ...у похід рушили, щоби відсвяткувати **шестисотріччя** Грюнвальдської битви..; 5 червня 1987 р. Понтифік направив апостольське послання єпископам Литви з нагоди **шестисотріччя** навернення в католицьке християнство; ...храм був закладений сто років тому, в **семисотріччя** прибуття на Святу Землю..; І. Андрич прибув на святкування **восьмисотріччя** видатного азербайджанського митця Нізамі; Ректори європейських університетів, що підписалися нижче, зібралися в Болонї на честь **дев'ятисотріччя** найстарішого університету України..; Рік 1888 – **дев'ятисотріччя** хрещення Русі.

Сотні **п'ятсот** – **дев'ятсот**, поєднані з десятками чи одиницями, уживаються в складних назвах на-річчя лише в називному відмінку (пор.: **п'ятсотдвадцятип'ятиріччя**, **шістсотп'ятдесятиріччя**, **сімсотсорокаріччя**, **вісімсотшістдесятип'ятиріччя**, **дев'ятсотсімдесятип'ятиріччя**). Якщо числівникову частину складного слова передають цифрою, то після неї перед річчя ставлять дефіс, пор.: 5-річчя, 10-річчя, 20-річчя, 30-річчя, 40-річчя, 50-річчя, 60-річчя, 70-річчя, 80-річчя, 90-річчя, 100-річчя, 125-річчя,

150-річчя, 200-річчя, 250-річчя, 300-річчя, 350-річчя, 400-річчя, 450-річчя, 500-річчя, 550-річчя, 600-річчя і т. д.

Отже, числівникову частину, що називає *одиниці і десятки* першої сотні та сотні *двісті – чотириста*, у складних іменниках на *-річчя* потрібно вживати у формі родового відмінка (*п'ятиріччя, двадцятиріччя, двохсотріччя – чотирьохсотріччя*). Числівники *дев'яносто, сто* зберігають форму називного відмінка (*дев'яносторіччя, сторіччя*). Назви сотень *п'ятсот – дев'ятсот* можуть мати форму називного та родового відмінків (*п'ятсотріччя, п'ятисотріччя – дев'ятсотріччя, дев'ятисотріччя*), проте нині в мовній практиці переважає перша. З назвами десятків і одиниць ці назви сотень вживаються лише у формі називного відмінка (*п'ятсотдвадцятип'ятиріччя, дев'ятсотсімдесятип'ятиріччя*).

Збільшити в 7,5 разу чи *раза*?

Останнім часом чимало суперечок з приводу того, яку форму – *разу* чи *раза* – треба вживати з дробовими числівниками на позначення десяткових дробів. Суперечки цілком зрозумілі, адже орфографічні словники української мови іменник *раз* у формі родового відмінка однини, що, як відомо, є типовою іменниковою формою для дробових числівників, подають лише із закінченням *-у* незалежно від його значення. Це означає, що з дробовими числівниками треба було б уживати форму *разу*: *збільшити в 7,5 разу, зменшити в 1,6 разу*. Проте українськомовні наукові праці, довідники, підручники та інші видання, автори яких користувалися дробовими величинами, засвідчують уживання з дробовими числівниками форми *раза*. Використання цієї форми, очевидно, зумовлене тим, що іменники чоловічого роду II відміни з вимірювальною семантикою в родовому відмінку однини мають закінчення *-а*, пор.: *не вистачає одного метра і 3,5 метра, одного кілограма і 6,8 кілограма, одного літра і 2,7 літра*. Щоб уодноманітнити правопис іменників з дробовими числівниками на позначення десяткових дробів, Інститут української мови НАН України рекомендує вживати з цими числівниками форму *раза*. З-поміж іменників вимірювальної семантики *раз* вирізняється своїм найабстрактнішим

значенням та залежністю від дробових числівників лише у формі знахідного відмінка з прийменником **в** (у), пор.: *Збільшити обсяг виробництва в 5,6 рази*; *Знизити собівартість продукції в 3,8 рази*; *Валовий національний продукт зріс більш як у 7,2 рази*; *Тепер на душу населення молока припадає в 4,7 рази менше, ніж на початку 90-х років ХХ ст.* Форму *разу* залишити за часовим значенням цього іменника: *минулого разу, того разу*. На жаль, цю корекцію ще не кодифіковано.

Зараз у Києві **близько нуля**...

Українське радіо повідомляє, що зараз у Києві *близько нуля градусів*, іншого разу – *близько нуля градуса* або *близько нуля*. Ми моволі задумуєшся, а як правильно визначити цю температуру?

Відомо, що числівник *нуль* (цифрове позначення – 0) означає відсутність величини. Виражаючи кількісне значення, він поєднується з іменниками вимірювальної семантики у формі родового відмінка множини, так само як числівники від *п'яти* до *двадцяти* і *тридцять*, пор.: *п'ять копійок* і *нуль копійок*, *десять градусів* і *нуль градусів*. Подібно до цих числівників він передає і приблизне кількісне значення, зокрема й приблизне значення температури, за допомогою прийменника *близько*, пор.: *близько десяти градусів* і *близько нуля градусів*. Тому вживання *близько нуля градуса* неправильне. Двоє інших визначень температури – *близько нуля градусів* та *близько нуля* – граматично правильні, але в першому числівник *нуль*, що означає відсутність величини, поєднаний з іменником *градус* у формі множини, що дехто сприймає як значеннєву несумісність із нулем. Щоб уникнути цього непорозуміння, рекомендуємо визначати температуру, близьку до нульової, за допомогою другої числівникової форми – *близько нуля*: *Зараз у Києві близько нуля*; *Уранці в Києві було близько нуля*; *Увечері в Києві буде близько нуля*. Якщо ж числівник *нуль* замінити цифрою 0, то після неї потрібно ставити знак градуса °С і писати так: *Зараз у Києві близько 0°С*; *Уранці в Києві було близько 0°С*; *Увечері в Києві буде близько 0°С*.

Отже, нульову температуру правильно визначити так: *Зараз у Києві близько нуля (близько 0°С)* або *Зараз у Києві близько нуля градусів*.

По прибутті автобуса

Усім нам доводилося чути на автобусних станціях оголошення: *“Квитки продаватимуться по приходу автобуса”*. На жаль, воно звучить і досі, стало звичним в уснорозмовному вжитку. Українці позичили форму *по приходу* в росіян, причому вона була нормативною формою давального відмінка в російській мові на початку XIX ст., тепер же із часовим значенням ‘відразу після певної дії, чого-небудь’ потрібно вживати форму місцевого відмінка *по приходе*. В українській мові прийменник *по* також уживаний із цим часовим значенням, але з небагатьма іменниками, до яких належить і *прибуття* – відповідник російських *прибытие, приход*, пор.: *по завершенні, по закінченні, по війні, по революції, по обіді, по прибутті* та ін. Часовий прийменник *після* має інший значеннєвий відтінок – ‘через деякий час, потім, пізніше’, тому його не можна вживати замість *по* у формі *по прибутті*.

Російське *по приходу* можна замінити ще й підрядними частинами як *прибуде автобус* чи *коли прибуде автобус*.

Отже, українською мовою правильно оголошувати: *Квитки продаватимемо по прибутті автобуса; Квитки продаватимемо, як прибуде автобус; Квитки продаватимемо, коли прибуде автобус*.

Якщо позиватися, то як?

В одному з видань читаємо: *Він позивається на нотаріуса, в іншому – до президента, у третьому – проти організаторів*. Пор.: *Юристи радять письмово звернутися до нотаріуса для посвідчення договору, отримати відмову і позиватися на нотаріуса до суду* (Юридичний радник); *Попередній уряд навіть доручив Мін’юсту позиватися до президента з приводу “прихватування” майже півтори сотні гектарів землі, цікавої для археологів* (Україна молода, 08.04.2010); *Сьогодні ці українці готові позиватися проти організаторів виборчого процесу і держави загалом* (Українська правда, 25.02.2010). Мимоволі задумуєшся, чи рівноправні для дієслова *позиватися* ці прийменниково-відмінкові форми, що називають відповідача? У професійному

вжитку, тобто в судочинстві, узвичаєні дві основні прийменниково-відмінкові форми: *позиватися на кого-небудь* і *позиватися до кого-небудь*. Проте вони розрізняються значеннями своїх іменників: прийменник **на** поєднується переважно з іменниками – назвами осіб, прийменник **до**, крім цих назв, може сполучатися з назвами держави, якоїсь структури, установи тощо, пор.: *У разі недотримання умов кредитного договору Спілка має право позиватися на позичальника до суду...* (www.ksosvita.kiev.ua/cre.html); *Румунія збирається позиватися до України* (Україна молода 06.09.2010); *АНТК імені Антонова позивається до Фонду держмайна через арешт АН-124* (Офіційний портал КМДА, 17.05.2005). Форма *проти кого-небудь* з дієсловом *позиватися* трапляється зрідка, здебільшого в непрофесійному вжитку.

Можлива ще одна прийменниково-відмінкова форма зі значенням відповідача – *з ким-небудь*, але за умови, що дієслово *позиватися* виражає значення – ‘мати з ким-небудь судову справу, тривалий час судитися’: *Він [шляхтич] мав діло в волость, позивався за млин з своїми спільниками, власниками того млина* (І. Нечуй-Левицький); – *Пан Стадницький знову позивається з лісовиками* (М. Стельмах).

Є кілька прийменниково-відмінкових форм, що вказують на причину, привід для позивання. Найпоширенішими з-поміж них є форми з первинними прийменниками **за**, **через** та похідним книжним прийменником **з приводу**: *Це колись було, що знав тільки сусід сусіда та й то, коли позивалися за межу* (Ю. Яновський); *Це брат його, Перс на ймення, з яким після смерті батька Гесіод почав позиватися за спадщину* (Гесіод, перекл. В. Свідзинського); *Польща не має наміру позиватися до України через ненадходження російського газу* (Новини УНІАН, 15.01.2009); *Аксененко має намір позиватися з приводу призначень до Нацради* (Телекритика, 06.05.2005).

Отже, форми, уживані з дієсловом *позиватися* для означення особи відповідача, розрізняються обсягом значень іменників та сферами свого побутування: в офіційному професійному вжитку переважають форми *на кого-небудь* і *до кого-небудь*, у непрофесійному – *проти кого-небудь*. Прийменниково-відмінкові форми, що визначають причину позивання, так само неоднакові за своїм стилістичним використанням: не мають обмежень форми з прийменниками **за** і **через**, книжне забарвлення властиве формі, утвореній прийменником **з приводу**.

Проконсультуватися з... і проконсультуватися в...

Перед тим як почати лікувати якусь недугу чи вживати певні ліки, радять *проконсультуватися (консультуватися) з лікарем* або *проконсультуватися (консультуватися) в лікаря*, пор.: *Проте рекомендую все-таки проконсультуватися з лікарем – спеціаліст підбере той засіб і ту дозу, які на 100 % будуть підходити саме вам* (Високий Замок, 15.03.2014); *Перед поїздкою бажано проконсультуватися з лікарем, який призначить хіміопрофілактику у вигляді спеціальних препаратів* (Високий Замок, 02.08.2013); *Щоби дізнатися, чи достатньо вгодована дитина й чи нормально вона розвивається, Сід [журнал “Сім’я і дім”] консультувався з педіатром Галиною Киреєвою (Сім’я і дім, 22.11.2007); У рамках Всеукраїнського місяця боротьби з раком шкіри українцям запропонували безкоштовно проконсультуватися в дерматолога* (День, 14.05.2012); *За його словами, слід відмовитися від солярію й у разі недавнього лікування від якогось захворювання, оскільки є медичні препарати, котрі збільшують чутливість до УФ-променів. Найчастіше це антибіотики. Тоді обов’язково треба проконсультуватися в лікаря-дерматолога* (Ужгород, 04.02.2014); *Киян запрошують проконсультуватися в лікаря-мамолога* (Хрещатик, 20.10.2011).

А чи взаємозамінні ці форми? Чи можна вживати одну замість другої, як нерідко спостерігаємо тепер? Ні, не можна. Вони мають свої значеннєві відтінки, які спричинюють використання їх у різних ситуаціях.

Форма *проконсультуватися (консультуватися) з...* означає ‘порадитися (радитися) з ким-небудь з приводу чогось’. Вона характерна насамперед для професійного спілкування, оскільки тут радяться, обмінюються думками люди, компетентні в певній галузі знань, переважно фахівці з фахівцями, пор.: *...Я консультувався і з ученими-юристами, і з ученими-книжниками, з каліграфами, з фахівцями, які вивчають староруську літературу* (День, 27.01.2012); *США обіцяють консультуватися з союзниками і партнерами, з урядом України і МВФ щодо надання Києву фінансової допомоги* (Високий За-

мок, 02.03.2014); *Після цієї експедиції я планую консультиватися з екологами про наслідки побаченого* (День, 12.11.2012).

У медичній практиці словосполучення *проконсультиватися* (*консультиватися*) з лікарем доречно в ситуаціях “молодший медичний персонал – лікар” (пор.: *Медсестра проконсультивала з лікарем з приводу...*) та “лікар – лікар” (пор.: *Лікар-терапевт проконсультивався з лікарем-невропатологом з приводу...*). У ситуації “пацієнт – лікар” воно можливе за умови, що той, хто звертається до лікаря, має певні знання, уявлення про щось, тому він лише шукає разом із лікарем відповідь на те, чого він не знає. Проте ця ситуація трапляється зрідка.

Форма *проконсультиватися* (*консультиватися*) в... виражає значення ‘дізнатися (дізнаватися) про що-небудь в когось; отримати (отримувати) відповідь на питання, яке цікавить того, хто звертається’, тому вона типова для ситуації “нефахівець – фахівець”. Зокрема, у медичній практиці лікар як компетентна особа дає відповіді некомпетентній особі (переважно пацієнтові) на її питання. Зважаючи на це в ситуації “пацієнт – лікар” правильно вживати *проконсультиватися* (*консультиватися*) в лікаря.

У такій самій ситуації перебуває юрист (адвокат, нотаріус та ін.) і громадянин, який звертається до нього з приводу якогось правового питання. Відповідно й тут потрібно вживати *проконсультиватися* (*консультиватися*) в адвоката, *проконсультиватися* (*консультиватися*) в нотаріуса.

Отже, форму *проконсультиватися* (*консультиватися*) з... треба вживати тоді, коли йдеться про обмін думками між компетентними або більш і менш компетентними людьми, а форму *проконсультиватися* (*консультиватися*) в... – коли некомпетентна в якомусь питанні людина хоче отримати відповідь на нього в компетентної людини.

НАГОЛОШЕННЯ СЛІВ

Дóнька – дóнечка – дóня, але дочка́

У слові *дóнька* нерідко наголошують другий склад чи то подібно до слова *дочка́*, чи то під впливом його наголошування в говірковому мовленні. В українській літературній мові *дóнька* і всі спільнокореневі з ним слова мають наголос на першому складі, пор.: *дóнька, дóня, дóньчин, дóнечка*. На цьому ж складі він залишається і у відмінкових формах однини (пор.: *дóньки, дóньці, дóньку, (з) дóнькою, (на) дóньці, дóнько*) і множини (*дóньки, дóньок, дóнькам, (з) дóньками, (на) дóньках*), а також у сполуках із числівниками *два, три, чотири* (пор.: *дві дóньки, три дóньки, чотири дóньки*).

Слово *дочка* не має такого послідовного наголошування, бо у відмінкових формах однини, крім кличного відмінка, та у сполуках із числівниками *два, три, чотири* в нього наголошений другий склад (пор.: *дочка́, дочкі, дочці, дочку́, (з) дочкою́, (на) дочці́, але дóчко; дві дочкі, три дочкі, чотири дочкі*); у формах множини наголос у цьому слові перетягується на перший склад (пор.: *дóчки, дóчок, дóчкам, (з) дóчками, (на) дóчках*).

Отже, правильно наголошувати *дóнька* і *дочка́*.

Три брáти, два дóуби

Багато хто неправильно наголошує іменники, поєднані із числівниками *два, три, чотири*, уживаючи *два разі́, три рокі́, чотири місяці́*. Потрібно запам'ятати: якщо іменники першої та другої відміни в називному відмінку множини мають наголошене закінчення, то в сполуках із числівниками *два, три, чотири* або в сполуках зі складеними числівниками, остання частина яких – числівники *два, три, чотири*, наголос у них падає на основу, пор.: *брáти́* (наз. в. множ.) і *три брáти*; *дубі́* (наз. в. множ.) і *два дóуби*; *разі́* (наз. в. множ.) і *два рáзи, двадцять два рáзи; рокі́* (наз. в. множ.) і *три рóки, тридцять три рóки; князі́* (наз. в. множ.) і *два князі́; місяці́* (наз. в. множ.) і *чотири місяці́, двадцять чотири місяці́; ложкі́* (наз. в. множ.) і *три лóжки*,

п'ятдесят три лóжки; пісні (наз. в. множ.) і *дві пісні, сорок дві пісні*. Таке наголошення іменників історично зумовлене. Із числівниками *два*, а під його впливом і з *три, чотири*, іменники вживалися у формі двоїни, що мала наголос, спільний із формами однини. Двоїну замінили множиною, але наголос колишньої двоїни зберігся дотепер, про що потрібно пам'ятати, наголошуючи такі іменники.

Па́нченко, але Паничѐнко, Кра́вченко, але Шевчѐнко

У прізвищах на **-енко** наголос може падати на другий або третій склад від кінця, що залежить, від чого утворене прізвище, який його фонетичний склад, перетягується чи ні наголос у твірному слові під час відмінювання тощо. Такими є, зокрема, прізвища на **-ченко**, тому що в них може бути наголошеним і другий, і третій від кінця склад. Місце наголосу тут визначає характер звука, ужитого перед **ч**. Якщо цей звук голосний, то наголос падає на другий від кінця склад, тобто на суфікс **-енк-** (пор.: *Калиничѐнко, Киричѐнко, Мірошничѐнко, Мариничѐнко, Новичѐнко, Олійничѐнко, Павличѐнко, Паничѐнко, Ткачѐнко, Удовичѐнко* та ін.), коли ж приголосний, то наголошений третій від кінця склад (пор.: *Васильченко, Да́нченко, До́нченко, За́йченко, Зі́нченко, І́вченко, Кра́вченко, Ку́рченко, Ле́вченко, Ма́рченко, Па́нченко, Ха́рченко* та ін.).

Проте деякі прізвища на **-ченко** в українському мовному вжитку узвичаєні з іншим наголошенням: має бути *Лѐвченко, Грінченко*, а наголошують здебільшого *Левчѐнко, Гринчѐнко*. Тому їх вважають прізвищами з двома можливими наголосами.

У прізвищі *Шевченко* перед **ч** стоїть приголосний **в**, але наголошують його *Шевчѐнко*, що зумовлено, можливо, тим, що у твірному для нього слові *швець* перед **ц'**, що почергувався в прізвищі із **ч**, був голосний **е**, який випадає під час його відмінювання, а натомість між приголосними **ш** і **в** з'являється вставний голосний **е**, пор.: *швець, шевця, шевцеві* і т. д.

Отже, у прізвищах на **-ченко** наголошений другий і третій від кінця склад, якщо перед **ч** ужиті відповідно голосний і приголосний. Деякі з таких прізвищ мають подвійне наголошення.

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

Бориспілець чи борисполець проживає в Борисполі?

Як називати того, хто проживає в Борисполі: *бориспілець* чи *борисполець*? Сьогодні вживають обидві назви, пор.: **Бориспілець** Віктор Юрійович Співак відомий далеко за межами нашої держави (Срібна підкова, 26.02.2009); 1990 року після закінчення одного з мітингів на підтримку незалежності України поважного віку **борисполець** розповів мені, що 1920 року його батько був розстріляний за участь у проти-більшовицькому повстанні в нашому місті (Україна молода, 04.02.2009); Через дві хвилини **борисполець** Мельник завдав небезпечного удару, але м'яч пролетів трохи вище поперечини ("2000", 2004, № 33). У деяких довідкових виданнях рекомендують лише назву *бориспілець* (див., зокрема: Горпинич В.О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України (ойконіми, ад'ектоніми, катойконіми). – Дніпропетровськ, 2000, с. 28), щоб зберегти, очевидно, її структурний зв'язок з вихідним топонімом *Бориспіль*. Проте більше підстав уживати назву *борисполець*, бо в ній відбувається властиве українській мові чергування **і** в закритому складі з **о** у відкритому складі. Це чергування наявне у вихідному топонімі (пор.: *Бориспіль* – *Борисполя*, *Борисполю*, *Борисполем*, (у) *Борисполі*) і в паралельних назвах жителів на **-янин** / **-яни** від деяких топонімів на **-піль** (пор.: *Тернопіль* – *тернополянин*, *тернополяни*; *Томашпіль* – *томашполянин*, *томашполяни*). Назву *борисполець* збережено і в прізвищі: У цей час Платон Тимофійович **Борисполець** знайомиться ще з одним учнем Академії – Тарасом Шевченком (Слово Просвіти, 29.05. – 04.06.2008).

Отже, у назвах жителів, утворених від топонімів на **-піль**, у відкритому складі потрібно вживати **о** (*борисполець*, *тернополець*, *катеринопілець*, *томашполець*, *златопілець*, *іванопілець*, *краснополець*), у закритому – **і** (*бориспільці*, *бориспілька*; *тернопільці*, *тернопілька*; *томашпільці*, *томашпілька*; *златопільці*, *златопілька*; *іванопільці*, *іванопілька*; *краснопільці*, *краснопілька*).

Голосні **е, о** випадають чи ні у відмінкових формах прізвищ?

У багатьох словах – загальних назвах голосні **е, о** в непря-мих відмінках випадають, що називають чергуванням **е, о** з нулем звука, а голосні – випадними, пор.: *кібець* – *кібця, кібцеві, кібцем* і т. д.; *засць* – *зайця, зайцеві, зайцем* і т. д.; *журавель* – *журавля, журавлеві, журавлем* і т. д.; *бусел* – *бусла, буслові, буслом* і т. д.; *соловей* – *солов'я, солов'єві, солов'єм* і т. д.; *свекор* – *свекра, свекрові, свекром* і т. д.; *вузол* – *вузла, вузлові, вузлом* і т. д. А в прізвищах людей, співвідносних із такими загальними назвами, дехто намагається зберегти випадні голосні **е, о**, щоб не було розбіжностей між називним і непрямыми відмінками цих прізвищ. Зокрема, сьогодні відомі вживання *Бусела* від *Бусел*, *Дятела* від *Дятел*, *Соловея* від *Соловей* та ін. Відзначена непослідовність спричинила плутанину у відмінюванні та правописі прізвищ людей і співвідносних із ними загальних назв. Щоб усунути цю плутанину, потрібно закріпити в українському правописі норму про редукацію випадних голосних **е, о** у прізвищах, ужитих у непря-мих відмінках. Її дотримуються тепер переважно у відмінюванні прізвищ із суфіксом **-ець** або в тих прізвищах, що закінчуються на **-ець**, пор.: *Кравець* – *Кравця, Кравцеві, Кравцем* і т. д.; *Засць* – *Зайця, Зайцеві, Зайцем* і т. д.; *Бригинець* – *Бригинця, Бригинцеві, Бригинцем* і т. д.; *Дурдинець* – *Дурдинця, Дурдинцеві, Дурдинцем* і т. д.; *Рябець* – *Рябця, Рябцеві, Рябцем* і т. д. Лише в деяких таких прізвищах під час відмінювання випадні голосні **е, о** зберігають, щоб уникнути важкого для вимови збігу кількох приголосних звуків, пор.: *Штець* – *Штеця, Штецеві, Штецем* і т. д.

У непрямих відмінках голосні **е, о** повинні випадати і в інших прикінцевих позиціях прізвищ, спільнозвучних із загальними назвами, пор.: *Бусел* – *Бусла, Буслові, Буслом* і т. д.; *Дятел* – *Дятла, Дятлові, Дятлом* і т. д.; *Соловей* – *Солов'я, Солов'єві, Солов'єм* і т. д.; *Журавель* – *Журавля, Журавлеві, Журавлем* і т. д.; *Свекор* – *Свекра, Свекрові, Свекром* і т. д. Якщо ж такі прізвища не мають спільнозвучної загальної назви, то ці голосні в них не випадають під час відмінювання, тому що послабиться зв'язок відмінкових форм із вихідною формою прізвища пор.: *Пітель* – *Пітеля, Пітелеві, Пітелем* і т. д.; *Дітель* –

Дітеля, Дітелєві, Дітелєм і т. д.; *Гутор – Гутора, Гуторові, Гутором* і т. д.

Отже, у прізвищах, як і в загальних спільнозвучних назвах, ужитих у непрямих відмінках, випадні голосні *е, о* треба опускати. Це сприяє послідовності відмінювання та правопису загальних і прізвищевих назв в українській мові.

Великдень – Великодня

До активного вжитку українців повернулася назва одного з найбільших християнських свят – *Великдень*. Проте дехто неправильно вживає це слово в непрямих відмінках, особливо в прийменниково-відмінкових формах, пор.: *Великдня, до Великодня, к Великодню, перед Великднем, після Великодня, по Великодні*. Як бачимо, у цих непрямих відмінкових формах, очевидно, під впливом вихідного називного, не вставляють голосного *о* між приголосними *к* і *д*. Він тут потрібний для того, щоб усунути важкий для вимови збіг приголосних *кдн*, що постає під час відмінювання внаслідок випадання голосного *е* у слові *день*, що є частиною складного слова *Великдень*. У називному та знахідному відмінку голосного *о* не вставляємо, бо в складнику *день* *е* не випадає, і два приголосних *кд* у слові *Великдень* вимовити легко, тому що глухий *к* перед дзвінким *д* зазнає асиміляції за дзвінкістю і звучить як дзвінкий *г*, а саме слово – як [*Велигден'*].

Отже, у назві християнського свята *Великдень* у називному та знахідному відмінках між приголосними *к* і *д* вставного голосного *о* немає, у непрямих відмінках він є, щоб усунути важкий для вимови збіг приголосних звуків *кдн*, що опинилися поряд після випадання голосного *е* в корені складника *день*. Правильно вживати цю назву так: *Великдень – Великодня, до Великодня, після Великодня; Великодню, к Великодню; на Великдень; Великоднем, перед Великоднем; Великодні, по Великодні*.

ПУНКТУАЦІЯ

Після **тобто** коми не ставити!

Широке вживання сполучника *тобто* виявило, що на письмі, особливо в газетних, художніх та наукових текстах, багато хто безпідставно ставить кому після нього, а перед ним – кому, крапку або й тире, пор.: *Це означає, що...вони [студенти-філологи] не засвоїли правил використання називного і кличного відмінків в українській літературній мові, тобто, порушують її граматичні норми (Із статті); Впровадження європейських стандартів провадження бізнесу стимулюватиме приплив інвестицій і капіталу до України, що в перспективі сприятиме зміцненню курсу вітчизняної грошової одиниці. Тобто, вартість долара опуститься нижче відмітки 8 грн. за один долар (Україна молода, 28.08.2013); Надія на щоденне пообіднє спілкування телефоном з небайдужими йому дітьми теж не вповні справдилася. Тобто, виходило зовсім не так, як він того хотів (В. Кожелянко); Кажуть: “Тільки факти” – тобто, тільки те, що не викликає сумніву (Любка Дереш). Це дає підстави гадати, що *тобто* тут сприймають як вставне слово, ужите на початку речення.*

В українській літературній мові *тобто* – пояснювально-ототожнювальний сполучник, який приєднує до першого слова, словосполучення чи речення друге слово, словосполучення чи речення з тим самим або конкретнішим значенням, що сприяє чіткішому, глибшому з’ясуванню суті вираженого ними поняття чи висловленої думки. Відповідно до пунктуаційної норми (див.: Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 118, п. 15) кому потрібно ставити перед сполучником *тобто*, напр.: *З ...кошем пов’язано і слово окошитися, тобто отаборитися (Н. Клименко); Тривають процеси мовно-культурної креолізації, тобто змішування української і російської мов (Л. Масенко); ...на Кубані проживають українські кубанські козаки, нащадки запорожців, чис розселення тут почалося з Тамані, тобто ...колишнього Тмутороканського князів-*

ства Київської Русі (О. Ткаченко); *Тому не маємо пасіонаріїв, тобто людей, готових до жертви заради ідеї* (О. Колісник); *...внутрішній туризм під час зимового сезону набагато випереджає в'їзний туризм, тобто в Україну взимку приїжджає не так багато іноземців на відпочинок, як би того хотілося* (Експрес, 09.12. – 11.12.2005); *Український націоналізм постав на Наддніпрянщині, тобто його започаткували східняки, почали втілювати українську національну ідею західняки* (Україна молода, 28.08.2013).

Лише для більшого увиразнення, виокремлення значення приєднаного компонента єдине речення іноді поділяють на дві частини, а саме перед сполучником *тобто* ставлять крапку, а сам сполучник пишуть з великої букви. Такий поділ називають парцеляцією. Проте і в парцельованих реченнях коми після *тобто* немає, пор.: *Спали, як сплять разом люди, що кохаються. Тобто так тісно, і так разом, і так близько, і так єдино дихаючи, як це роблять люди, що сплять разом з любові* (Ю. Андрухович); *...інфляція в минулому році була меншою, ніж у попередньому, на два відсотки. Тобто вдалося закласти тенденцію уповільнення інфляції на протизвагу тенденції її прискорення...* (Україна молода, 03.08.2006); *Оплачувати це [монтаж і демонтаж] мають ініціатори. Тобто партія "Свобода"* (Україна молода, 28.08.2013).

Отже, перед пояснювально-ототожнювальним сполучником *тобто* звичайно ставлять кому, а в разі парцеляції приєднаної ним частини – крапку. Після цього сполучника коми не потрібно ставити.

Отже з комою і без неї

Багато хто переконаний, що після *отже* треба завжди ставити кому. Справді, це типове вживання його як вставного слова, що передає логічний висновок з того, про що йшлося вище в тексті, напр.: *Отже, у системі складного речення української мови наявні одиниці, яким властива структурна єдність компонентів фразеосхеми* (Л. Шитик); *Отже, уживаючи спільнозначні слова чисельність та кількість, зважайте на те, що перше сполучається з назвами істот чи неістот, які становлять певну сукупність, а друге – з назвами окремих істот або неістот* (Л. Колібаба).

Проте *отже* може виконувати й інші функції, від яких залежить, де ставити кому чи й зовсім її не ставити. Зокрема, воно самостійно або разом із деякими частками вживається в ролі різних сполучників і сполучних слів. У такому разі кому потрібно ставити перед ним. Це буває, по-перше, тоді, коли *отже* набуває значення пояснювально-з'ясувального сполучника *а саме*, за допомогою якого з'ясовують, конкретизують якусь попереду висловлену думку, напр.: *Мова цього народу є мовою державною, отже мовою державно-адміністративних установ, війська, промислових підприємств, освіти (нижчої, середньої і вищої), засобів сполучення, великої торгівлі, державної медицини, мовою міста, де зосереджено переважно установи, пов'язані з цими галузями життя* (О. Ткаченко). По-друге, коли сполучник (сполучне слово) *отже* разом із відсполучниковими частками *й, і, а* передає відповідність, тотожність, яку встановлюють, зіставляючи що-небудь, напр.: *Ця тенденція через посередництво середньогрецької й новогрецької мови була передана мові старослов'янській, від якої перейшла до болгарської та східнослов'янських мов, отже вона характерна й для української* (О. Пономарів); *У лінгвістиці, отже і в стилістиці, використовують і загальнонаукові, і спеціальні методи дослідження* (П. Дудик). Якщо *отже й, отже і, а отже й* ужиті зі словами, які вони приєднують, усередині речень, то такі сполуки потрібно виділяти комами з обох боків, напр.: *Кожна галузь знань, отже й стилістика, послуговується неповторно-індивідуальною теорією і мовленнєвою практикою* (П. Дудик); *Вони звернулися до громадськості із закликом зробити вибір: або скоритися беззаконню, або обстоювати свої власні, а отже й України, гідність, волю і честь* (Дзеркало тижня, 24.01.2004). По-третє, коли *отже* використовують у ролі сполучного слова *тому*, що приєднує другу частину речення до першої і виражає причинно-наслідкові відношення, напр.: *Відступали старовинним Перекопським трактом, що проходив якраз через Чаплинку.., отже обминути повстанську свою столицю було неможливо* (О. Гончар).

Отже самостійно або разом з іншими частками може вживатися і в ролі підсилювальної частки. Ні після неї, ні перед нею коми не ставлять. Така частка увиразнює наслідок

чого-небудь і рівнозначна частці *от і* (напр.: *Отже ж то і змалював він солдата, та ще як?* (Г. Квітка-Оснoв'яненко), підсилює спонукання, виражене дієсловом у формі наказового способу (напр.: *То **отже** слухай, Христіно батьківно, жартує панич...* (Панас Мирний) тощо.

Запам'ятаймо: в українській мові кому ставлять після *отже*, що є вставним словом; кому ставлять перед *отже*, *отже й*, *отже і*, а *отже й*, що вживаються як сполучники або сполучні слова; кому не ставлять ні перед, ні після *отже*, якщо воно самостійно чи разом з іншими частками виконує роль підсилювальної частки.

Ставити кому чи ні?

Службові й приватні листи здебільшого завершує узвичаєна фраза, яку називають етикетною конструкцією ввічливості (конструкцією мовленнєвого етикету, мовною етикетною формулою тощо). За способом подання на аркуші вона двокомпонентна, бо з лівого боку пишуть

З повагою

З глибокою повагою

Зі щирою пошаною

Щиро Ваш (Ваша),

а потім роблять відступ і на тому самому рядку, іноді – трохи нижче зазначають ім'я й прізвище, ім'я та по батькові, тільки прізвище або назву посади (у службових) чи назву, що вказує на родинний або інший зв'язок (у приватних листах). Пор.:

З повагою

директор Інституту

З глибокою повагою

Іван Німенко

Щиро Ваш

дядько Степан

Ці подані на віддалі частини етикетної конструкції ввічливості за формально-граматичними ознаками найбільше подібні до еліптичних речень, у яких пропущено присудок або присудок із залежним словом, пор.: *З глибокою повагою* [ставиться до Вас] *Іван Німенко*. Як відомо, у таких реченнях замість пропущеного присудка ставлять тире. Зважаючи на цю пунктуаційну норму, немає підстави ставити кому після компонента *З повагою* (та інших), як дехто наполягає останнім часом.

Пропонуємо три способи оформлення етикетних конструкцій ввічливості:

1. За умови, що обидва компоненти цієї конструкції написані в одному рядку і поряд, без відриву, між ними можна ставити тире:

З повагою – директор Інституту

З глибокою повагою – Микола Іванович

Зі щирою пошаною – Ваш приятель.

2. Якщо компоненти пишуть на віддалі один від одного і в одному або й у різних рядках, то між ними не треба ставити тире:

З повагою

директор Інституту

З глибокою повагою

Микола Іванович

Зі щирою пошаною

Ваш приятель.

3. Не треба ставити тире й тоді, коли в першому рядку етикетної конструкції написано ***З повагою***, ***З глибокою повагою***, ***Зі щирою пошаною*** й под., а в другому, ліворуч, – назву посади, а праворуч – ініціали й прізвище:

З повагою

Ректор університету

В. Андрущенко

З глибокою повагою

Директор Інституту

В. В. Німчук

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ПРАВОПИС СЛІВ	7
Святвечір чи свят-вечір?	7
Про велику і малу літери в назвах вулиць	8
Зустрічайтеся на майдані Незалежності або на станції “Майдан Незалежності”	9
...імені гетьмана Сагайдачного чи ...імені Гетьмана Сагайдачного?	9
Їх потрібно брати в лапки	10
Про правопис назв станцій метрополітену	11
Чому гостинний народ, але Гостиний двір?	12
УЄФА чи УЕФА?	12
Як писати відабревіатурні назви осіб?	13
Винятком будуть дев'яностники	14
Апостроф після напів-	15
Не з дієприкметниками: окремо, а не разом	16
ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ТА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	17
Правильно передаваймо слов'янські власні назви	17
І чи И писати у власних іншомовних назвах?	17
ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ ТА ОСОБОВИХ ІМЕН	19
Згадав Василя Черних чи Василя Черниха?	19
Які грузинські прізвища відмінювані в українській мові?	19
Сестри Тельнюк, брати Яремчуки і тріо Мареничів	20
Гесць – Гейця	20
Як правильно відмінювати складні прізвища?	21
Кличте їх Лесю, Олесю, Орисю	23
Зоє чи Зою?	24
Боже, Україну збережи, Господи, помилуй нас	24
ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ	25
У Голосієві, як і в Кисві	25
Їхати до Святошино чи Святошина?	25
Про найважче у відмінюванні назв населених пунктів на -ів / -їв	26
Їдемо з Нової Каховки до Асканії-Нової	28
Прибув з Дебальцева чи Дебальцевого?	29
ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ ТА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ	30
Кубка і Кубку	30

<i>Завідувачу, але небоже</i>	30
Значення іменника і відмінкове закінчення	31
ВІДМІНЮВАННЯ АБРЕВІАТУР	32
Боротися зі СНІДом чи СНІД?	32
Зустрітися із завкафедри	34
ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	35
Від Різдва Христового, а не Різдва Христова	35
Їду Ярославим Валом, але живу на вулиці Ярославів Вал	35
ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ	36
Почнемо виконувати з дві тисячі чотирнадцятого року	36
Що це за вживання від двоохста до п'ятиста?	36
Кворум – 2/3 від кількості членів спеціалізованої вченої ради	37
У 1991 році	38
СЛОВОВЖИВАННЯ	39
Українськомовний, а не україномовний	39
Станом на Ісічня	39
Чекайте в приймальні	40
Тривас, а не іде	40
Чим можна замінити прийом?	41
За сприяння чи за сприяням?	42
Інститут не може носити імені	42
Малі діти, а не малолітні діти	43
Про що річ, якщо вжито сиріч?	43
Що це за листок-вкладиш?	44
Ціни піднімають чи підвищують?	44
Презентус – це не репрезентус	45
Розіграш замість розиграш	48
Учбовий чи навчальний автомобіль?	49
Скасувати, а не відмінити	49
Чи правильно відправляти / відправити?	50
Відбувати, виїжджати, відходити, вирушати, але не відправлятися	50
Котеджовий чи котеджний?	51
Мінімум, як мінімум не для загальнономовного вжитку	52
Нерідні діти: прийомні чи названі?	53
Чим жінки годують немовлят?	54
Навколо нас оточуючі чи інші?	54
Відповідає дійсності чи насправді так?	55

<i>Відслідковуємо чи відстежуємо?</i>	55
<i>Робити пропуск, а не ставити пробіл</i>	56
<i>З другого чи іншого боку?</i>	57
<i>Керівна партія, партія влади замість правлячої партії</i>	58
<i>Документ показують, а не пред'являють</i>	58
<i>Виборці являються чи приходять на дільниці?</i>	59
<i>Не виключено, що...</i>	60
<i>Не все зводиться до...</i>	60
<i>Не видаляйте нічого!</i>	62
<i>Кастинг чи все-таки огляд-відбір?</i>	63
<i>Нове про єднальні сполучники і (й), та</i>	63
<i>Повертаймо до вжитку парний сполучник не так... як</i>	65
<i>Як уникнути посадки?</i>	66
<i>Хто вони: данці, данійці чи датчани?</i>	66
<i>Самолікування може зашкодити чи нашкодити здоров'ю?</i>	67
<i>Вимагає чи потребує?</i>	68
<i>Відрізнятися (одрізнятися) – не те саме, що вирізнятися</i>	69
<i>Не вживаймо під цим розуміється.., мається на увазі...</i>	70
<i>Вступимо до СOT чи VOT?</i>	70
<i>Чому все лише обрушується?</i>	71
<i>Існує – це хтось живе чи щось є?</i>	72
<i>Розрахований – це не призначений, адресований комусь</i>	72
<i>Що замість книжного у(в) тому (тім) числі?</i>	73
<i>Правильно вживайте наділений (наділена, наділене, наділені)</i>	75
<i>Як уникнути підйому рівня води?</i>	76
<i>Поставлений чи постачений газ?</i>	76
<i>Чи бувають головні болі?</i>	77
<i>Що замість розцінюється (розцінювалося)?</i>	78
<i>Під'єднайтесь до мережі та вмикайте телефон</i>	78
<i>Не приводьте нічого у відповідність</i>	79
<i>Позиціонуватися як... – не потрібне ніяк!</i>	80
<i>Що означає сьома година?</i>	81
<i>У чергу ставайте, але у свою чергу не вживайте</i>	81
<i>Був і залишається чи був і є?</i>	82
<i>Чи можна виглядати веселою?</i>	84
<i>Старше в причислівниковій позиції</i>	84
УЖИВАННЯ ТА ПРАВОПИС НОВІТНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ	86
<i>Числівники “не знаються” з топ-</i>	86
<i>Бліц- і його “українські родичі”</i>	87
<i>Від DJ до диджея</i>	87
<i>Чи потрібен українській мові екзит-пол?</i>	88

Не цурайтеся прикметників. Вони – наші!	89
Як все-таки правильно писати <i>а ля</i> ?	91
<i>Хоспіс</i> чи <i>госпіс</i> ?	92
Як писати слова з <i>арт-</i> ?	92
СЛОВОТВОРЕННЯ	94
Як називати <i>працівника ДАГ</i> ?	94
Де взявся <i>ПДВишний</i> облік?	94
І все-таки вони не <i>есбеушники</i>	95
<i>Параолімпійські</i> чи <i>паралімпійські</i> ігри?.....	95
ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ СЛІВ	97
Якого роду аббревіатури?	97
<i>Три незабутні</i> і <i>три незабутніх</i> зустрічі	98
<i>П'ятеро жінок</i> із телесеріалу	99
<i>Півтора літра</i> , а не <i>півтора літри</i>	99
<i>Обидва ока</i> й <i>обоє очей</i>	100
Про форми числівників у складних іменниках на <i>-річчя</i>	101
Збільшити в <i>7,5 разу</i> чи <i>раза</i> ?	103
Зараз у Києві <i>близько нуля</i>	104
<i>По прибутті</i> автобуса	105
Якщо <i>позиватися</i> , то як?	105
<i>Проконсультуватися з...</i> і <i>проконсультуватися в...</i>	107
НАГОЛОШЕННЯ СЛІВ	109
<i>Донька</i> – <i>донечка</i> – <i>доня</i> , але <i>дочка</i>	109
<i>Три брати</i> , <i>два дуби</i>	109
<i>Панченко</i> , але <i>Паничénко</i> , <i>Крāvченко</i> , але <i>Шевчénко</i>	110
ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ	111
<i>Бориспілець</i> чи <i>борисполець</i> проживає в Борисполі?	111
Голосні <i>е, о</i> випадають чи ні у відмінкових формах прізвищ?	112
<i>Великдень</i> – <i>Великодня</i>	113
ПУНКТУАЦІЯ	114
Після <i>тобто</i> коми не ставити!	114
<i>Отже</i> з комою і без неї	115
Ставити <i>кому</i> чи ні?.....	117

У цій книжці зібрані чіткі, обґрунтовані рекомендації з найскладніших, найсуперечливіших уживань та проблемного правопису слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові. Вони є відповідями на ті непрості питання, які безпосередньо висунула мовна практика в останні двоє десятиріч, коли українська літературна мова як державна почала обслуговувати різні сфери політичного, виробничого, наукового та культурного життя українського суспільства.

Найновіші рекомендації ґрунтуються на нормах української літературної мови та виважених теоретичних засадах академічної мовознавчої науки. Вони охопили широке коло складних питань українського слово- і терміновживання, словотворення, правопису, відмінювання загальних і власних назв, граматичної кваліфікації одиниць, пунктуації, передавання слів іншомовного походження, насамперед освоєння повних запозичень, та наголошення слів.

Науковцям, редакторам, журналістам, учителям, студентам, учням і всім тим, хто прагне пізнати тонкощі правильного вживання українського слова.